

Załącznik Nr 1
do uchwały Nr XXI.203.2021
Rady Gminy Przytyk
z dnia 29 marca 2021r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami

Gminy Przytyk na

lata 2021 – 2024

Opracowanie

Jacek Dąbrowski, Jakub Makowski

Przytyk, styczeń 2020

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	11
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2020–2023	12
4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	13
4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.....	14
4.1.4. Krajowa Polityka Miejska 2023.....	15
4.1.5. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020	16
4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, Kreatywność) 2030	17
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze	17
4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego	21
4.2.3. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018–2021	23
4.2.4. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 r	31
4.2.5. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020–2023	33
4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na lata 2016–2023	33
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	37
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	37
(analiza dokumentów programowych gminy)	37
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Przytyk na lata 2016–2023	37
5.1.3. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Przytyk.....	40
5.1.4. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	44
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	50
5.2.1. Rys historyczny Przytyka i okolicznych miejscowości.....	50
5.2.2. Krajobraz kulturowy	55
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	59
5.2.4. Zabytki ruchome.....	65
5.2.5. Zabytki archeologiczne	70

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	78
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	79
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	80
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	82
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	85
6. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2013–2016	86
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.....	87
8. Założenia programowe	88
8.1. Priorytety, kierunki i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024 ...	89
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	98
10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	99
11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	103
12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	105
12.1. Gminny mechanizm finansowy opieki nad zabytkami.....	105
13. Załączniki.....	105
13.1 Karta zabytku Gminy Przytyk.....	105

1. Wstęp

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024 jest dokumentem stanowiącym uzupełnienie w stosunku do innych dokumentów strategicznych Gminy Przytyk i aktów prawa miejscowego. Program ten będący realizacją wymogu ustawowego, opracowany został na okres czterech lat i po zaopiniowaniu przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, został przyjęty Uchwałą Rady Gminy Przytyk jako istotny dokument w sferze polityki publicznej jaką jest ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Celem sporządzenia *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2018–2021* i jego aktualizacji na lata 2021 - 2024 jest zapewnienie właściwej ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy, w tym w szczególności unikalnego krajobrazu kulturowego oraz zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystycznego Gminy Przytyk. Dokument opracowany przez władze samorządowe kierowany jest do całej społeczności gminy, w szczególności do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, do organizacji

społecznych i instytucji kościelnych. Wspólna troska o otaczające nas dziedzictwo kulturowe jest podstawą do budowania świadomości i tożsamości mieszkańców.

Dziedzictwo bowiem *należy do nas wszystkich, a dostęp do dziedzictwa to jedno z podstawowych praw człowieka*¹. Program Opieki nad Zabytkami ma stanowić źródło wsparcia, koordynacji, a nade wszystko inspiracji do działań w sferze ochrony, edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania podejmowane w oparciu o zapisy Programu, mają służyć rozwojowi Gminy, a zatem pożytkom, które będą odczuwalne przez wszystkich mieszkańców.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024 powstał w momencie szczególnym. W chwili jego opracowywania obowiązywał już uchwalony przez Radę Ministrów nowy *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*, w którym bardzo mocno podkreślona została ranga i znaczenie gminnych programów opieki nad zabytkami w realizacji przez samorządy polityki publicznej jaką jest opieka nad zabytkami. Potwierdzeniem tego ma być organizacja konkursu na modelowe wdrażanie gminnych programów opieki nad zabytkami, do którego będzie mógł aspirować także niniejszy dokument.

Drugim przełomowym momentem dla opracowania *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024* jest także zmiana perspektywy finansowania różnorodnych projektów ze środków pomocowych Unii Europejskiej. Należy mieć nadzieję, że w nowej perspektywie finansowej na lata 2021–2027 znajdzie się wiele programów i priorytetów wspierających projekty z zakresu ochrony zabytków oraz ochrony dziedzictwa kulturowego.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*².

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 cytowanej wyżej ustawy, w myśl którego burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest on publikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa. Z realizacji programu burmistrz sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy ma na celu:

- 1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*

¹ Por. J. Purchla, *Historyczny krajobraz miejski. Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (2011)* [w:] *Polski Komitet do spraw UNESCO*, Warszawa 2013.

² Dz.U. z 2020 r., poz. 282.

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawą systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*³, w myśl jej zapisów: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5), (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art. 6, ust. 1), a także zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury (art. 73).*

Szczegółowo problematyka ochrony zabytków w Polsce została uregulowana w *ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Rozróżniono w niej i zdefiniowano pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na ich utrzymaniu we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami.

W ustawie zdefiniowano pojęcie zabytku jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącego dziełem człowieka lub związanego z jego działalnością i stanowiącego świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1).

Zadania przynależne administracji publicznej w zakresie realizacji polityki publicznej jaką jest ochrona zabytków zostały zdefiniowane przede wszystkim w art. 4 przywołanej ustawy. Należą do nich, w szczególności:

³ Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Zadania i kompetencje administracji samorządowej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały umieszczone w przepisach określających m.in. formy i sposób ochrony zabytków, zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach, funkcjonowanie nadzoru konserwatorskiego, zasad finansowania opieki nad zabytkami, opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, organizację organów ochrony zabytków oraz zasady powoływania i funkcjonowania społecznych opiekunów zabytków.

Istotną zmianą wprowadzoną do ww. ustawy w 2017 r.⁴ jest – postulowane od lat przez samorządy – umożliwienie finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych przez jednostki samorządu terytorialnego nie tylko przy zabytkach wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale także ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze – rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, do najważniejszych – istotnych dla działań realizowanych przez administrację jednostek samorządu terytorialnego – należy zaliczyć:

- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem⁵;*
- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej,*

wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem⁶;

- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów*

⁴ Ustawa z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw – Dz.U. z 2017 r., poz. 1595.

⁵ Dz.U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661.

⁶ Dz.U. z 2019 r., poz. 1886.

*Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*⁷;

- *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków*⁸;
- *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych*⁹.

Jednostkom samorządu terytorialnego przypisany jest szereg zadań z zakresu polityki publicznej, jaką jest ochrona dziedzictwa kulturowego, sformułowanych w innych aktach prawnych rangi ustawowej:

- *w ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*¹⁰, w art. 7, ust. 1, pkt 9 jako jedno z zadań własnych gminy uznano: *zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*;
- istotne kompetencje samorządu gminnego sformułowane zostały także w *ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*¹¹. Określono w niej zasady kształtowania polityki przestrzennej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Zgodnie z zapisami tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym muszą być uwzględniane wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- dzięki wprowadzonym przez *ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu*¹², zmian w treści przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Rada Gminy uzyskała kompetencje ustalenia w formie uchwały zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane;

⁷ Dz.U. z 2018 r., poz. 1609 i z 2019 r., poz. 1721.

⁸ Dz.U. z 2017 r., poz. 1674.

⁹ Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153.

¹⁰ Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 506 z późn. zm.

¹¹ Tekst jednolity – Dz.U. z 2018 r., poz. 1945 z późn. zm.

¹² Dz.U. z 2015 r., poz. 774 z późn. zm.

- w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane¹³, zawarta została zasada, że nie narusza ona przepisów m.in. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Deklaracja ta znajduje potwierdzenie m.in. w treści art. 39 ust. 1 – w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, wymagane jest uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków; zgodnie zaś z treścią ust. 3 tego artykułu *W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;*
- w ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji¹⁴, rewitalizację zdefiniowano jako (art. 2, ust. 1): *Rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. W art. 3 ust. 1 uznano, że Przygotowanie, koordynowanie i tworzenie warunków do prowadzenia rewitalizacji, a także jej prowadzenie w zakresie właściwości gminy, stanowią jej zadania własne. Realizując to zadanie (art. 8, ust. 1): rada gminy wyznacza, w drodze uchwały, z własnej inicjatywy albo na wniosek wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji.*
- w myśl przepisów ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska¹⁵ ochrona powierzchni ziemi polega na zapewnieniu jak najlepszej jej jakości, m.in. przez zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych. Finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje również działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- zgodnie z przepisami ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody¹⁶ – art. 83a: *Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków;*
- w ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych¹⁷, wprowadzono ograniczenia w stosunku do gospodarowania terenami chronionymi z powodów konserwatorskich. M.in. na podstawie art. 34: *W stosunku do gruntów, na których znajdują*

¹³ Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 1186 z późn. zm.

¹⁴ Tekst jednolity – Dz.U. z 2018 r., poz. 1398 z późn. zm.

¹⁵ Tekst jednolity – Dz.U. z 2019 r., poz. 1396 z późn. zm.

¹⁶ Dz.U. z 2018 r., poz. 1614 z późn. zm.

¹⁷ Dz.U. z 2017 r., poz. 1161.

Tekst jednolity –

Tekst jednolity –

się zabytki archeologiczne, wojewódzki konserwator zabytków może określić, w drodze decyzji, zakres i sposób eksploatacji takich gruntów.

- w przepisach ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹⁸ jako cel publiczny wymienia opiekę nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki, co znajduje odzwierciedlenie w szeregu postanowień tej ustawy. Np. sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4). W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzją dotyczącą podziału nieruchomości wójt gminy wydaje po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 13 ust. 5).
- na podstawie przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej¹⁹ jednostki samorządu terytorialnego mogą sprawować mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami (art. 1 ust. 1 i 4). M.in. na podstawie art. 9:
 1. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym.
 2. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.
 3. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Inną kompetencją – na podstawie art. 7a ust. 1 – jest uprawnienie jednostki samorządu terytorialnego do przyznawania stypendiów osobom zajmującym się m.in. opieką nad zabytkami;

- zgodnie z przepisami ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie²⁰, kulturę, sztukę, ochrona dóbr kultury i dziedzictwa narodowego należy do

¹⁸ Tekst jednolity – Dz.U. z 2018 r., poz. 2204 z późn. zm.

¹⁹ Tekst jednolity – Dz.U. z 2018 r., poz. 1983 z późn. zm.

²⁰ Dz.U. z 2019 r., poz. 688 z późn. zm.

Tekst jednolity –

Tekst jednolity –

sfery zadań publicznych, których realizację jednostka samorządu terytorialnego może powierzyć organizacjom pozarządowym i innym podmiotom wymienionym w tej ustawie.

Zasady ochrony zabytków zgromadzonych w muzeach, bibliotekach i archiwach, które także wchodzi w zakres działalności samorządu terytorialnego – zostały określone w następujących przepisach ustawowych:

- *ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach*²¹ określa muzeum jako jednostkę organizacyjną, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie

podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. Muzeum realizuje swoje cele w szczególności poprzez gromadzenie zabytków, katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów, zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody, także promowanie i upowszechnianie i edukację w zakresie kultury, sztuki i zabytków dzięki wystawom stałym i czasowym, działalności edukacyjnej, organizowaniu badań, czy też działalności wydawniczej;

- w *ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*²² uznano, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Organizują one i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej;
- ochronę materiałów archiwalnych regulują z kolei przepisy *ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*²³. Zgodnie z przepisami tej ustawy – art. 1 – *materiałami archiwalnymi wchodzącymi do narodowego zasobu archiwalnego są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe, dokumenty elektroniczne oraz inna dokumentacja, bez względu na sposób jej wytworzenia, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej, o działalności Państwa Polskiego, jego poszczególnych organów i innych państwowych jednostek organizacyjnych oraz o jego stosunkach z innymi państwami, o rozwoju życia społecznego i gospodarczego, o działalności organizacji o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym, zawodowym i wyznaniowym, o organizacji i rozwoju nauki, kultury i sztuki, a także o działalności jednostek samorządu terytorialnego i innych samorządowych jednostek organizacyjnych – powstała w przeszłości i powstająca współcześnie.*

²¹ Dz.U. z 2019 r., poz. 917 z późn. zm.

²² Dz.U. z 2019 r., poz. 1479.

²³ Dz.U. z 2019 r., poz. 553 z późn. zm.
Tekst jednolity –

Tekst jednolity –

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych stanowi jeden z celów gminnego programu opieki nad zabytkami. System zadań strategicznych dla obszaru gminy wynika zarówno z przyjętych przez organ stanowiący dokumentów strategicznych, jak i dokumentów opracowywanych przez jednostki administracyjne wyższego rzędu, zarówno poziomu regionalnego, jak i krajowego.

Tekst jednolity –

Tekst jednolity –

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2020–2023

Ochrona dziedzictwa kulturowego, zgodnie z art. 5 i 6 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, należy do jednego z podstawowych obowiązków państwa. Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń. Pomimo, iż najczęściej utożsamiane jest ono z architekturą i sztuką, to jego elementy stanowią także formy gospodarowania (np. sposoby uprawy roli) i wiele innych przejawów życia i rozwoju społeczności. Zabytki są integralną częścią narodowego dziedzictwa kulturowego i są dobrem wspólnym, o które troskę każdemu obywatelowi nakazuje art. 82 *Konstytucji RP*.

Zgodnie z *ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* (art. 84). Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 86), na okres 4 lat (art. 85 ust 2). W krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami określa się, w szczególności, cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji (art. 85 ust. 1).

W chwili opracowywania aktualizacji *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Przytyk na lata 2018–2021* obowiązywał, przyjęty przez Radę Ministrów *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022*²⁴.

Za główny cel *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022* uznano: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe wraz z przypisanymi im kierunkami działań:

1. *Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego*
 - *Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym;*
 - *Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.*
2. *Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami*
 - *Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami; – Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.*
3. *Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. – Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości; – Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.*

²⁴ Uchwała Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022” – MP z 2019 r., poz. 808.

W sposób bezpośredni jednostkom samorządu terytorialnego dedykowany jest kierunek działania – **Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym** w Celu szczegółowym 1. W jego ramach zaplanowano cztery szczegółowe zadania:

- 1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.**
- 2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.**
- 3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.**

Realizowane będą projekty szkoleniowe dla przedstawicieli JST realizujących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego, wsparcie dla JST w procesie identyfikacji dziedzictwa, szacowania jego wartości i wskazania właściwych sposobów jego ochrony i zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych oraz prowadzenie cyklicznego konkursu „Twój dom – dialog z tradycją”, ukierunkowanego na wspieranie procesów rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego. Właściwym celem konkursu ma być identyfikacja i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa.

- 4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.**

Planowane jest przygotowanie założeń, a następnie organizacja cyklicznego konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Konkurs ma na celu promowanie i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, uznawanych jako dokumenty strategiczne JST w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego.

4.1.2. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r.²⁵

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Wdrażanie tych projektów oraz stopień realizacji celów rozwojowych, określony wskaźnikami, będzie przedmiotem rozbudowanego systemu monitoringu i ewaluacji. Pozwoli to na zarządzanie

²⁵ MP z 2017 r., poz. 260.

realnymi procesami w gospodarce – i, w miarę potrzeb, aktualizowanie zarówno listy, jak i zakresu projektów²⁶.

W części IV dokumentu – *Kierunki interwencji* w pkt. 4. **Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej** uznano, że: *Inwestycje w kulturę wpływają nie tylko na ekonomiczny rozwój i wzrost konkurencyjności, ale także na wzmocnienie kapitału społecznego. Inwestowanie w ochronę dziedzictwa, rozwój i modernizację infrastruktury kultury oraz edukację kulturalną – kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności.*

Dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancję²⁷.

W ramach działań do roku 2020 zaplanowano m.in.:

- *Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie²⁸.*

Wśród działań zaplanowanych do realizacji do 2030 r. znalazły się m.in.:

- *Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).*
- *Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury²⁹.*

4.1.3. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.³⁰, stanowi najważniejszy dokument strategiczny dotyczący ładu przestrzennego Polski. Celem dokumentu jest: efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim

²⁶ *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju...*, s. 6.

²⁷ *Ibidem*, s. 216.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ MP z 2012 r., poz. 252.

okresie. Dla osiągnięcia podstawowego celu ustanowiono sześć celów operacyjnych, z których czwarty i szósty najbardziej związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego kraju:

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.

Kierunki działania:

4.1. Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju, jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych.

4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami *Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*³¹.

Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W ramach realizacji niniejszych celów skoncentrowano się na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

4.1.4. Krajowa Polityka Miejska 2023

Dokument przyjęty Uchwałą Nr 198 Rady Ministrów w dniu 20 października 2015 r.³² W Preambule dokumentu sformułowano potrzebę jego opracowania: *Mieszkańcy miast stanowią około 60% ludności Polski. Biorąc pod uwagę także mieszkańców pozostałych terenów podlegających urbanizacji położonych w ich bliskim sąsiedztwie i pozostających z nimi w silnych związkach funkcjonalnych, można mówić o około trzech czwartych ludności kraju, których bezpośrednio i na co dzień dotyczą kwestie miejskie.*

Miasta są miejscem koncentracji nauki, usług publicznych i biznesu oraz kreowania rozwoju gospodarczego. Są węzłami sieci firm, pracowników, wiedzy i umiejętności, co przyczynia się do większej produktywności i dynamiki wzrostu tych obszarów. Miasto, nawet to najmniejsze, stanowi również zjawisko kulturowe i nośnik cywilizacji. Szeroko pojęte zasoby dziedzictwa kulturowego, ich zachowanie i ochrona mają kluczowe znaczenie dla kulturowej identyfikacji i poczucia tożsamości mieszkańców, a także dla sfery gospodarki i edukacji. Przy właściwie prowadzonej polityce rozwoju na wszystkich poziomach, zarówno mniejsze, jak i większe miasta mogą i powinny rozwijać się jako motory rozwoju odpowiednio w skali lokalnej lub szerzej – w skali regionalnej, krajowej i europejskiej.

Z drugiej strony obszary miejskie to miejsca, w których skupia się wiele problemów społecznych, gospodarczych i przestrzennych. Dysproporcje społeczne wewnątrz miast są często większe niż pomiędzy regionami. Problemy dotyczą także degradacji tkanki miejskiej, chaotycznego rozpraszania zabudowy, segregacji ekonomicznej i społecznej, braku świadomości kulturowej oraz poczucia tożsamości i współodpowiedzialności mieszkańców, ubóstwa, stanu środowiska, zatłoczenia ulic i wielu innych aspektów. Dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju obszarów

³¹ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. – Dz.U. z 2004 r. Nr 14, poz. 98.

³² MP z 2015 r. poz. 1235.

miejskich i podniesienia w nich jakości życia należy te kwestie traktować priorytetowo oraz rozwiązywać w sposób kompleksowy i zintegrowany.

Przyjętym w Krajowej Polityce Miejskiej 2023 celem strategicznym jest: **wzmocnienie zdolności miast i obszarów zurbanizowanych do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy oraz poprawa jakości życia mieszkańców**. Jego realizacja została oparta na sześciu celach szczegółowych, z których trzy winny być uwzględniane w działaniach władz samorządowych Gminy Przytyk:

[...] 2. *Wspieranie zrównoważonego rozwoju ośrodków miejskich, w tym przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom niekontrolowanej suburbanizacji;*

3. *Odbudowa zdolności do rozwoju poprzez rewitalizację zdegradowanych społecznie, ekonomicznie i fizycznie obszarów miejskich; [...]*

5. *Wspomaganie rozwoju subregionalnych i lokalnych ośrodków miejskich, przede wszystkim na obszarach problemowych polityki regionalnej (w tym na niektórych obszarach wiejskich) poprzez wzmacnianie ich funkcji oraz przeciwdziałanie ich upadkowi ekonomicznemu.*

4.1.5. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

„Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013” została przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., natomiast w 2005 roku przyjęto „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”, które stanowiło dokument uzupełniający treść i wydłużający okres ważności pierwszego opracowania.

Misję Narodowej Strategii Rozwoju Kultury określono jako *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów*. Wiodącymi podmiotami realizującymi zapisy Strategii miały być: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz jednostki samorządu terytorialnego.

W założeniach do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury „ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków” zostały uznane za jeden ze strategicznych obszarów w okresie programowania 2004–2020. Celem strategicznym (nadrzędnym) dla polityki kulturalnej państwa miało być zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, zaś jednym z 12 celów cząstkowych (uzupełniających) jest *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków*. Ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochronę i rewaloryzację zabytków uznano za jeden z pięciu strategicznych obszarów kultury, dla których zostały sformułowane Narodowe Programy Kultury stanowiące instrumenty realizacyjne. Dla wszystkich Narodowych Programów Kultury, w tym *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*, określone zostały: cel strategiczny, instrumenty realizacji, plan finansowy oraz wyznaczone zostały instytucje odpowiedzialne za ich zarządzanie. Jako cel strategiczny NPK *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* przyjęto *radykałną poprawę podstawowej infrastruktury i stanu zabytków*.

Okres obowiązywania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury mija z końcem 2020 roku, jednak przywołane wyżej działania mogą być z powodzeniem wykorzystywane w działalności JST.

4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, Kreatywność) 2030

Projekt nowej *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030* został zgłoszony do prac legislacyjnych Rady Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. Dokument ma zastąpić przyjętą w 2013 r. *Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*³³.

W projekcie nowej *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030*³⁴ uwzględniona została także problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego – za drugi cel szczegółowy uznano: *Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich*. Jednym z kierunków jego działań ma być: *Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury*.

W projekcie *SRKS 2030* za jedno z kluczowych zadań państwa uznano dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu ma być realizowany projekt strategiczny pn. *Krajowy Program Ochrony i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022*, przyjęty 13 sierpnia 2019 r. przez Radę Ministrów. Innymi istotnymi programami, które mają wspierać realizację celów *SRKS 2030*, a jednocześnie są ważne z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego będą:

- projekt strategiczny *Rozwój turystyki kulturowej*, dotyczący działań przy obiektach znajdujących się na trasie Europejskich Szlaków Kulturowych ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i obszarów będących jednocześnie pomnikami historii;
- kontynuacja projektu *Krajobraz mojego miasta*, którego celem jest zwrócenie uwagi władz samorządowych, firm i instytucji oraz społeczeństwa na problem chaosu reklamowego i konieczność zrównoważonego planowania przestrzeni miejskiej; w ramach projektu ma zostać zwiększony nacisk na działania edukacyjne oraz promocyjne w zakresie kształtowania i ochrony estetyki przestrzeni publicznych³⁵.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030. Innowacyjne Mazowsze

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030 roku powstała na podstawie doświadczeń z realizacji poprzednich strategii oraz problemów, które ujawniły się w trakcie poprzedniego i bieżącego okresu programowania. Dokument stanowi odpowiedź na wyzwania, którym musi sprostać województwo, aby podnieść jakość życia, ograniczyć wykluczenie społeczne i bezrobocie, realizować politykę spójności terytorialnej oraz politykę inteligentnego i zrównoważonego rozwoju. Istotą strategii jest wskazanie celów rozwojowych, których realizacja zapewni utrzymanie trwałego rozwoju. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do 2030

³³ MP z 2013 r., poz. 378.

³⁴ <http://bip.mkidn.gov.pl/pages/posts/ogloszenie-konsultacji-publicznych-projektu-uchwaly-rady-ministrow2998.php>

³⁵ Por.: <http://krajobrazmojegomiasta.pl/>

roku dotyczy wszystkich uczestników życia społeczno-gospodarczego regionu. Wskazuje działania, które należy realizować, aby osiągnąć przyjęte cele rozwojowe. Strategia jest wyrazem dążeń województwa i uwzględnia kierunki rozwoju Polski i Unii Europejskiej. Przyjęta konstrukcja celów i podporządkowanych im działań zapewnia zgodność pomiędzy różnymi dokumentami, przy zachowaniu autonomii samorządu województwa.

Z uwagi na duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, konieczne jest prowadzenie polityki zmniejszającej te dysproporcje. Nadrzędnym (głównym) celem Strategii jest zatem spójność terytorialna, rozumiana jako zmniejszenie dysproporcji rozwoju w

województwie mazowieckim oraz wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie, co w konsekwencji przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców³⁶.

Bardzo ważną częścią dokumentu jest dział 2. poświęcony diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej i ocenie potencjału województwa mazowieckiego, w którym w punkcie 2.6. poddano analizie problematykę kultury i dziedzictwa kulturowego.

Wyniki analiz zostały przedstawione w analizie SWOT i zestawienie najważniejszych wyzwań w odniesieniu do problematyki kultury i dziedzictwa kulturowego [por. tabele niżej – w obu pogrubieniem oznaczono kwestie mogące mieć istotne znaczenie dla działań realizowanych przez władze Gminy Przytyk].

Tabela 11. Analiza SWOT – kultura i dziedzictwo³⁷

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • bogate zasoby dziedzictwa kulturowego, m.in. zamki, pałace, dwory, zabytki militarne i miejsca pamięci narodowej; • bogate i różnorodne tradycje kulturowe; • liczne podmioty prowadzące działalność kulturalną, w tym instytucje krajowe; • duży ruch turystyczny w skali kraju, w tym zwłaszcza w Warszawie; • liczne imprezy kulturalne; • wysoka w stosunku do krajowej aktywność społeczna w zakresie opieki i ochrony wartości kulturowych; • Stare Miasto w Warszawie wpisane na listę UNESCO. 	<ul style="list-style-type: none"> • niskie poczucie tożsamości regionalnej; • zły stan techniczny obiektów zabytkowych; • niewystarczający poziom informacji i promocji turystycznej regionu; • niski poziom cyfryzacji zabytków i utrudniony dostęp do materiałów i baz danych z tego zakresu; • niewystarczająca i nierównomiernie rozmieszczona baza turystyczna; • niski udział sektora kreatywnego wśród przedsiębiorstw spoza obszaru metropolitalnego; • słabe wykorzystanie marki UNESCO.
Szanse	Zagrożenia

³⁶ Strategia..., s. 1.

³⁷ Strategia..., s. 30.

<ul style="list-style-type: none"> wzrost znaczenia turystyki w gospodarce krajowej i tworzeniu PKB; rozszerzenie edukacji społecznej związanej z ochroną i opieką nad zabytkami; wprowadzanie i upowszechnianie nowych technologii informacyjnych w dziedzinie kultury i turystyki; dynamiczny rozwój przedsiębiorstw sektora kreatywnego; zwiększenie zainteresowania turystyką w regionie w wyniku organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych o charakterze międzynarodowym. 	<ul style="list-style-type: none"> niewystarczający poziom finansowania kultury; brak skutecznych ram prawnych w zakresie rewitalizacji oraz ochrony i opieki nad zabytkami; brak współpracy władz na różnych poziomach administracji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego; odpływ klasy kreatywnej stanowiącej potencjał rozwojowy regionu; słaba promocja kultury w kraju i zagranicą.
--	--

Tabela 12. Wyzwania – kultura i dziedzictwo³⁸

Wyzwania	
atrakcyjność turystyczna województwa mazowieckiego	↑
udział sektora kreatywnego w tworzeniu PKB	↑
dostępność instytucji prowadzących działalność kulturalną	↑
stan obiektów zabytkowych w województwie	↑

Układ celów *Strategii* został podporządkowany długookresowym priorytetom rozwoju regionalnego, wyrażonym w scenariuszu zrównoważonego rozwoju. Przy realizacji celów należy uwzględnić możliwość wystąpienia zmian uwarunkowań rozwoju przewidzianych i opisanych w poszczególnych scenariuszach rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem scenariusza wspierania konkurencyjności. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań, które zaprezentowane zostały w układzie terytorialnym i przyporządkowane obszarom miejskim, wiejskim oraz Warszawie wraz z obszarem metropolitalnym. Przypisanie kierunku działań do określonej kategorii obszarów oznacza, że działania powinny dotyczyć przede wszystkim tej kategorii, nie wyklucza jednak ich wdrażania w pozostałych częściach województwa. Kierunki działań ujęto w dwóch wymiarach: budowa konkurencyjności lub sprzyjanie spójności.

Określone w ramach *Strategii* działania są punktem wyjścia do formułowania planów wykonawczych, regionalnego programu operacyjnego oraz kontraktu terytorialnego, zawieranego przez samorząd z rządem. W konsekwencji są podstawą realizacji priorytetowych inwestycji i aktywności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Sformułowane działania ułatwiają racjonalizację podejmowanych przez organy samorządu bieżących decyzji, służących rozwojowi społeczno-gospodarczemu oraz poprawie jakości życia mieszkańców. Stanowią katalog inicjatyw rekomendowanych do wsparcia z funduszy publicznych oraz ze strony władz samorządowych. Wytyczają linię rozwojową województwa, pozwalając na koncentrowanie finansów i wysiłku tam, gdzie przyniesie to największą wartość i korzyść.

³⁸ Ibidem.

Uzupełnieniem zapisanych w dokumencie celów strategicznych są dwa ramowe cele strategiczne, z których drugi wprost odnosi się do problematyk ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego: **Wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia**. Jego osiągnięcie będzie wymagać realizacji działań w kierunku:

- wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu;
- upowszechnienia kultury i twórczości;
- kreowania miast jako centrów aktywności kulturalnej;
- wspierania rozwoju przemysłu kreatywnego;
- wykorzystania dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej.

Działania rozwojowe w obrębie działu *Kultura i dziedzictwo* odniesione do obszarów wiejskich (do których zalicza się także Gmina Przytyk), sformułowano następująco³⁹:

Kierunki działań	Działania
32. Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu	32.1. Poprawa atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych)
	32.2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych
	32.3. Ochrona spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej)
	32.4. Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej)
33. Upowszechnianie kultury i twórczości	33.1. Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów
	33.2. Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu
	33.3. Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej
35. Wspieranie rozwoju sektora kreatywnego	35.1. Wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym
36. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej	36.1. Wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultury

Przedstawione w zestawieniu kierunki działań zostały w *Strategii* uszczegółowione:

³⁹ *Strategia...*, Tabela 27. Kierunki działań i działania Strategii rozwoju województwa mazowieckiego – kultura i dziedzictwo.

Działania w sferze ochrony środowiska powinny pozwolić na synergiczne ich wykorzystanie poprzez poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze. W tym celu należy tworzyć i promować ośrodki rekreacji wodnej oraz towarzyszące im zaplecze (porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej). Analogiczne działania powinny być realizowane w kategorii kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych, uzdrowiskowych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi.

*Podobne działania (służące ochronie i czerpaniu korzyści z ochrony) należy adresować do **dziedzictwa kulturowego regionu**. Historyczne obiekty i zespoły zabytkowe wraz z otoczeniem oraz historyczne szlaki wodne powinny podlegać konserwacji, renowacji, a wybrane obiekty adaptacji na cele użyteczności publicznej. Ochroną należy objąć również układy przestrzenne i miasta-ogrody. Istotnym elementem ochrony dziedzictwa powinno być tworzenie parków kulturowych, jak też inne formy ochrony krajobrazu kulturowego i wspierania skansenów. Tam, gdzie marki kulturowe oraz produkty turystyczne nie są dostatecznie widoczne, należy je tworzyć i promować w celu zwiększenia wiedzy o regionie oraz podniesienia jego **atrakcyjności turystycznej**.*

*W ramach **upowszechniania wiedzy o regionie oraz promowania kultury i twórczości**, wskazana jest cyfryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego w celu ich standaryzacji i zwiększenia dostępności.*

Elementem dziedzictwa kulturowego są tradycyjne wyroby kulinarne, w związku z tym powinna być dalej rozwijana Sieć Dziedzictwa Kulinarne Mazowsze. Należy podejmować działania mające na celu zwiększenie wkładu Mazowsza w Listę Produktów Tradycyjnych. Lokalne i regionalne tradycje, jak też działalność instytucji kultury należy wspierać i wykorzystywać podobnie jak inne zasoby kulturowe – do podnoszenia atrakcyjności turystycznej.

***Ośrodki miejskie** powinny kreować warunki do tworzenia i promowania kultury. Konieczne jest wsparcie instytucji kulturalnych o zasięgu co najmniej subregionalnym. Przedmiotem wsparcia powinny być również inicjatywy kulturalne w przestrzeni publicznej miast. Równocześnie nowe projekty i podmioty w sektorze kreatywnym powinny mieć zapewnione warunki do rozwoju⁴⁰.*

4.2.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.⁴¹

Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego – jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa. Nie stanowi bezpośredniej podstawy prawnej decyzji administracyjnych ustalających lokalizację inwestycji. Nie narusza uprawnień gmin w zakresie miejscowego planowania przestrzennego.

Plan stanowi podstawę dla:

⁴⁰ Strategia..., s. 69.

⁴¹ Uchwała nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r. w sprawie Planu zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego – Dz.U. Woj. Mazowieckiego z 2018 r., poz. 13180.

- uzgadniania bądź opiniowania projektów studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów i programów rewitalizacji oraz miejscowych planów odbudowy;
- opiniowania projektów dokumentów rządowych dotyczących polityki przestrzennej i regionalnej;
- zgłaszania uwag i wniosków do programów rządowych;
- współtworzenia programów operacyjnych i kontraktów terytorialnych;
- konstruowania budżetu województwa w zakresie realizacji programów i zadań wojewódzkich;
- opiniowania w zakresie problemów wspólnych z sąsiednimi województwami⁴².

W punkcie 6.8. *Planu Zagospodarowania Województwa Mazowieckiego* zostały określone zasady opieki i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego w Planie postuluje się następujące działania:

- opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- opracowanie kryteriów oceny wartości i wyboru dóbr kultury współczesnej;
- identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii o:
 - o obszar Twierdzy Modlin,

o zespół sakralny z d. opactwem Kanoników Regularnych w Czerwińsku nad Wisłą, o śródmiejski układ urbanistyczny Radomia i Siedlec, o zespół urbanistyczno-krajobrazowy Hży oraz układ Szydłowca.

- zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez:
 - o ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę pola ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych; kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,
 - o eksponowanie w strukturze przestrzennej ośrodków miejskich i wiejskich najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszaru Historycznego Centrum Warszawy wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz obszarów uznanych za pomnik historii), o kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych.

⁴² PZPWM, s. 10-11.

- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
- współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej;
- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu: Brochów, Brok, Chlewiska, Ciechanów, Czarnolas, Czersk, Czerwińsk nad Wisłą, Góra Kalwaria, Hża, Kadzidło, Korczew, Kozienice, Liw, Łyse, Maciejowice, Modlin, Myszyniec, Niepokalanów, Opinogóra, Orońsko, Ostrołęka, Otwock, Płock, Przysucha, Pułtusk, Radom, Sanniki, Siedlce, Sierpc, Solec nad Wisłą, Sucha, Sycyna, Szydłowiec, Ślężany, Warszawa, Wyszaków, Węgrów, Wyszogrod, Zwolen, Żelazowa Wola, Żyrardów.

W dokumencie Przytyk został wymieniony jako jeden z historycznych ośrodków miejskich Mazowsza lokowany już w XV w., którego zachowany układ urbanistyczny powinien być objęty ochroną prawną⁴³.

4.2.3. Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018–2021

W czasie opracowywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024, Województwo Mazowieckie dysponowało aktualnym programem opieki nad zabytkami na lata 2018–2021⁴⁴.

W poniższym zestawieniu zaprezentowane zostały Obszary strategiczne, cele strategiczne i przedsięwzięcia *Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018–2021*, z których większość została skierowana bezpośrednio lub pośrednio do jednostek samorządu terytorialnego [pogrubieniem oznaczono te spośród przedsięwzięć, które powinny znaleźć się w sferze aktywności władz Gminy Przytyk].

<p>Obszar strategiczny A. Edukacja kształtująca świadomość i postawy</p>
<p>Cel strategiczny A.1. Wprowadzić elementy edukacji o dziedzictwie, w tym – w edukacji powszechnej</p>

⁴³ Por. Wykazy nr 12 i nr 13 - PZPWM

⁴⁴ Uchwała Nr 174/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 13 listopada 2018 r. w sprawie „Programu opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018–2021” – D.Urząd. Województwa Mazowieckiego z 2018 r., poz. 11075.

<p>Przedsięwzięcie A.1.1. Tożsamość lokalna – wartość unikalna.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: wypełnienie jednego z najważniejszych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego; oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzenie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa. • Opis przedsięwzięcia: Założeniem przedsięwzięcia jest wspieranie powstawania lokalnych programów edukacyjnych adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębieniu ich wiedzy o dziedzictwie regionu i pogłębieniu poczucia tożsamości. Programy mogą być adresowane do różnych grup wiekowych. Programy wzmacniające tożsamość lokalną mogą być realizowane w szkołach na lekcjach WOS, historii lub lekcjach wychowawczych lub na lekcjach innych przedmiotów, jeśli dyrekcja Placówki podejmie taką decyzję, ponieważ ich realizacja wypełnia ministerialne wytyczne w sprawie elementów edukacji regionalnej zawartej w podstawie programowej. Programy powinny odnosić się do różnych wątków lokalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego, angażować ich uczestników w aktywne uczestnictwo i własną eksplorację różnych wątków. Oto jedynie przykładowe formy działań w ramach programów edukacyjnych: <ul style="list-style-type: none"> ○ Lekcje szkolne o dziedzictwie regionalnym i lokalnym; ○ Opracowanie serii regionalnych pomocy naukowych nawiązujących do dziedzictwa; ○ Opracowywanie podręczników gwar lokalnych, kompendiów lokalnych tradycji i zwyczajów itp.; ○ Konkurs dla nauczycieli na pomoc naukową kształtującą wiedzę o zabytkach; ○ Tworzenie przez uczniów i nauczycieli form gier o tematyce związanej z dziedzictwem regionu; ○ Zajęcia pozalekcyjne połączone z wycieczkami do muzeów i zwiedzaniem zabytków; ○ Przygotowanie scenariuszy lekcji i wskazówek dydaktycznych do Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: Fundusze rządowe na działania modelowe, środki z programu PO WER, środki własne samorządów, budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
--	--

<p>Przedsięwzięcie A.1.2. „Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: wywołanie wśród mieszkańców zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie realizowane w formie corocznego wojewódzkiego konkursu fotograficznego pod patronatem Marszałka. Każda edycja konkursu może zostać poświęcona innemu zagadnieniu, np. zabytkom drewnianym, dworom, pałacom i parkom, dziedzictwu niematerialnemu. • Formy realizacji przedsięwzięcia: konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
<p>Cel strategiczny A.2. Wesprzeć edukacyjnie samorządy lokalne i właścicieli zabytków</p>	
<p>Przedsięwzięcie A.2.1. Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: stworzenie w ramach jednej z istniejących stron internetowych Mazowieckiego Centrum Wiedzy o Zabytkach – miejsca w przestrzeni Internetu, gdzie gromadzona i udostępniana jest wiedza i dobre praktyki opieki nad zabytkami w celu ułatwienia samorządom i innym interesariuszom dostępu do niej. • Opis przedsięwzięcia: Centrum Wiedzy będzie oparte o koncepcję, jaką przedstawia Krajowa Polityka Miejska: <p><i>Centra Wiedzy to zgromadzone w jednym miejscu i udostępniane przez strony internetowe (podmiotowe strony BIP) informacje dotyczące danego zagadnienia, których celem będzie wspieranie podmiotów polityki miejskiej, a zwłaszcza samorządów lokalnych, w przygotowaniu i realizacji działań dotyczących złożonych lub nowych aspektów rozwoju miast. Pozwoli to skupiać w jednym miejscu, dostępnym dla wszystkich użytkowników, aktualną i pełną wiedzę na dany temat. Zadaniem centrów będzie przede wszystkim: informowanie o tematach będących przedmiotem zainteresowania danego centrum; proponowanie i promowanie rozwiązań i dobrych praktyk w dziedzinach, które są zidentyfikowane jako nowe lub trudne; upowszechnianie wzorcowych dokumentów i schematów postępowania. Treści udostępniane przez centra wiedzy będą wytwarzane nie tylko przez właściwe resorty, ale także przez JST i ich korporacje, ekspertów, jednostki naukowe itd. Będą to dokumenty, podręczniki, ekspertyzy, zestawy dobrych praktyk i wszelkie inne informacje, które mogą w danej dziedzinie być przydatne samorządom.</i></p> <p>Mazowieckie Centrum Wiedzy o Zabytkach tworzone będzie poprzez umieszczanie treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami, na przykład na istniejącej platformie internetowej Wrota Mazowsza (http://www.wrotamazowsza.pl), stronie internetowej Samorządu Województwa Mazowieckiego (www.mazovia.pl), albo w innej wybranej lokalizacji.</p> • Formy realizacji przedsięwzięcia: program własny samorządu województwa z udziałem partnerów zewnętrznych (samorządy, MWKZ, NID, NGO, inni interesariusze) jako dostarcycieli treści do Centrum Wiedzy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.

Przedsięwzięcie A.2.2. Konkurs „Renowacja Roku”.	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: promocja działań renowacyjnych wśród właścicieli i zachęcenie gmin do szerszego wspierania tej grupy za pomocą dotacji.
--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Opis przedsięwzięcia: stworzenie (lub ufundowanie) nagrody dla najlepszych renowacji zabytków. Nagroda miałaby charakter honorowy lub – w miarę możliwości – również finansowy. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
--	--

Przedsięwzięcie A.2.3. Dziedzictwo niematerialne – na listę UNESCO.	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie polegało na wspólnym z zainteresowanymi podmiotami przygotowywaniu i opracowywaniu wniosków o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu powstanie program wpisywania na tę listę zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotów i przestrzeni kulturowych. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
---	---

**Obszar strategiczny B.
Optymalizacja systemu dostępu do środków**

**Cel strategiczny B.1.
Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich**

Przedsięwzięcie B.1.1. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: wspieranie różnego rodzaju właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na organizowaniu corocznego naboru wniosków o udzielenie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach. Samorząd województwa określi priorytety zwiększające szanse na dotacje niektórych kategorii obiektów. Przy opracowywaniu zasad dofinansowania należy rozważyć następujące kryteria: <ul style="list-style-type: none"> ○ Obiekty, których wsparcie jest najpilniejsze z uwagi na ich stan lub rodzaj zagrożeń (np. architektura drewniana); ○ Obiekty, które są szczególnie ważne dla krajobrazu kulturowego województwa. • Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie własne samorządu województwa. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
---	---

**Cel strategiczny B.2.
Wzorcowo dbać o zabytki własne województwa**

<p>Przedsięwzięcie B.2.1. Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: opracowanie metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku będzie organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na prace przy zabytkach będących
---	--

	<p>własnością samorządu lub jego jednostek organizacyjnych. Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa będące posiadaczem zabytku, albo posiadające w trwałym zarządzie zabytek, który wymaga najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałyby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku. DKPiT opracuje regulamin naboru wniosków oraz wzór wniosku o dotację celową.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcie własne samorządu województwa. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
--	--

**Obszar strategiczny C.
Wypracowanie skutecznych narzędzi działania**

**Cel strategiczny C.1.
Ograniczać ryzyko utraty najmniej trwałych elementów dziedzictwa**

<p>Przedsięwzięcie C.1.1. Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego. • Opis przedsięwzięcia: W województwie mazowieckim znajduje się ponad 5 tysięcy zabytków architektury drewnianej. Prawie jedna czwarta z nich nie posiada zabezpieczenia przeciwpożarowego, co naraża je na niebezpieczeństwo zniszczenia. Pilne staje się sporządzenie dokumentacji tych zabytków, w tym – inwentaryzacji ich stylów. W zakres zadania wchodzi rozpoznanie zachowanego budownictwa, nie tylko obiektów objętych aktualnie ochroną konserwatorską, zarówno na wsiach, jak i w miasteczkach i miastach. Przedsięwzięcie będzie miało formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie: <ul style="list-style-type: none"> ○ dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas; ○ przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
---	---

<p>Przedsięwzięcie C.1.2. Spójny krajobraz kulturowy – katalog projektów.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: stworzenie katalogu nieodpłatnych projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym poszczególnych regionów kulturowych województwa mazowieckiego. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie będzie miało formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie opracowanie projektów budynków np. domów jednorodzinnych, obiektów użyteczności publicznej oraz typowych obiektów użytkowych, w dwóch wariantach: <ul style="list-style-type: none"> ○ projektów „rekonstrukcyjnych”, odtwarzających zarówno wygląd, jak i – w uzasadnionym zakresie – technologię wykonania oraz zastosowane rozwiązania materiałowe i konstrukcyjne budownictwa tradycyjnego – dedykowanych do stosowania na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego;
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Projektów „zharmonizowanych”, o cechach i rozwiązaniach współczesnych, jednak w możliwie wysokim stopniu dopasowanego do tradycyjnego krajobrazu kulturowego poszczególnych części województwa mazowieckiego. <p>Projekty obu kategorii będą nieodpłatnie udostępnione wszystkim zainteresowanym podmiotom. W ten sposób elementy tradycyjnej zabudowy pojawią się w krajobrazie kulturowym Mazowsza.</p> <p>Katalog powstanie w oparciu o wyniki Przedsięwzięcia C.1.1, a w jego zakres – w drugim etapie – wejdzie dodatkowo rozpoznanie typów budownictwa murowanego, z uwzględnieniem specyfiki rejonów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
--	--

<p>Przedsięwzięcie C.1.3. Nasza żywa tradycja.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: ochrona przed zanikaniem dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie może mieć formę zróżnicowanego wsparcia zarówno dla inicjatyw już utrwalonych i powtarzanych cyklicznie, jak i dla nowo kreowanych inicjatyw na rzecz lokalnego dziedzictwa. Sugeruje się, aby jednym z obszarów priorytetowych przedsięwzięcia były ginące zawody, w tym także miejskie. Towarzyszyć temu powinna rozbudowa portalu „Mazowiecki Szlak Tradycji” o kolejne punkty oraz ścieżki tematyczne. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania: budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
---	--

**Cel strategiczny C.2.
Poprawić współpracę na rzecz dziedzictwa**

<p>Przedsięwzięcie C.2.1. Stała współpraca Samorząd Województwa – MWKZ – oddział NID.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: nawiązanie regularnej współpracy Samorządu Województwa z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz z oddziałem terenowym NID w Warszawie. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na wypracowaniu formuły regularnego kontaktu merytorycznego pomiędzy trzema wymienionymi instytucjami w celu – w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> ○ wspólnego planowania i skoordynowanego finansowania programu badań nad dziedzictwem (odrębny program D.1.1.); ○ podejmowania wspólnych inicjatyw edukacyjnych i upowszechnieniowych w zakresie wiedzy o dziedzictwie województwa mazowieckiego; ○ podejmowania wspólnych inicjatyw promocyjnych na rzecz dziedzictwa; ○ współpracy przy aktualizacji WPOnZ. <p>Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formy realizacji przedsięwzięcia: przedsięwzięcia partnerskie z MWKZ i NID. • Źródła finansowania: budżet wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.
---	---

Cel strategiczny C.3. Wzmocnić potencjał promocyjny zabytków	
<p>Przedsięwzięcie C.3.1. Tworzyć system wymiany wiedzy w zakresie opieki nad zabytkami.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: wymiana wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy właścicielami zabytków województwa mazowieckiego. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na inicjowaniu i współorganizowaniu przez Samorząd Województwa konferencji służących wymianie wiedzy i dobrych praktyk w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi na terenie województwa. Konferencje powinny być otwarte i bezpłatne dla wszystkich właścicieli zabytków i odbywać się nie rzadziej, niż co dwa lata (optymalnie – co roku). Przedsięwzięcie będzie uruchomione pod warunkiem uzyskania współpracy i współfinansowania zainteresowanych współorganizatorów. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, budżety współorganizatorów, inne źródła.

<p>Przedsięwzięcie C.3.2. Promocja zabytków poprzez tworzenie i rozwój istniejących szlaków kulturowych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: tworzenie, rozwój i promowanie turystycznych szlaków kulturowych po zabytkach województwa mazowieckiego i miejscach pamięci. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na tworzeniu i rozwoju – z uwzględnieniem istniejącej koncepcji pasm przyrodniczo-kulturowych – szlaków turystycznych wyznaczających trasę zwiedzania miejsc pamięci albo zabytków powiązanych tematycznie lub podobnych rodzajowo, co umożliwi wspólną promocję i włączenie szlaku w programy edukacyjne. Co do miejsc pamięci związanych z tradycjami narodowo-wyzwoleńczymi lub państwowotwórczymi, należy uwzględnić – przykładowo – ważne obiekty w Warszawie takie jak nekropolie narodowe na Powązkach czy obiekty związane z uchwaleniem Konstytucji 3 Maja, a poza Stolicą – pole Bitwy Warszawskiej, czy obiekty związane z żyrdowskim Strajkiem Szpularek (1883) – pierwszym po Powstaniu styczniowym zrywem Polaków przeciwko caratowi. Co do zabytków – wstępnie proponuje się następujące tematy szlaków (są to jedynie propozycje wstępne): <ul style="list-style-type: none"> ○ dwory i pałace Mazowsza; ○ „Świdermajer” (zabytki drewnianej architektury letniskowej powstającej na przełomie XIX i XX wieku na południowy wschód od Warszawy, wzdłuż Kolei Nadwiślańskiej na tzw. linii otwockiej); ○ zabytki obronne Mazowsza; ○ neogotyki nadwiślański. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania budżet Samorządu Województwa Mazowieckiego, inne źródła.
<p>Obszar strategiczny D. Wzmocnienie zasobów wiedzy fachowej</p>	
<p>Cel strategiczny D.1. Tworzyć system wiedzy o zabytkach i dziedzictwie niematerialnym</p>	
<p>Przedsięwzięcie D.1.1. Program badań we współpracy z MWKZ i oddziałem NID.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: wypracowanie i wdrożenie spójnego programu badań nad zabytkami w województwie mazowieckim. • Opis przedsięwzięcia: w ramach stałej współpracy Samorządu Województwa z MWKZ i oddziałem terenowym NID (odrębny program C.2.1.) zostanie wypracowany program badań nad zabytkami województwa mazowieckiego oraz zasady współfinansowania badań (lub finansowania odrębnego, jednak w sposób skoordynowany) i wzajemnego udostępniania sobie wyników badań. Realizacja przedsięwzięcia uzależniona jest od deklaracji oddziału NID oraz Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania budżet wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.
<p>Cel strategiczny D.2. Radykalnie poprawić wykorzystanie technik cyfrowych</p>	

<p>Przedsięwzięcie D.2.1. Wzorcowa dokumentacja cyfrowa wybranych zabytków województwa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: propagowanie tworzenia pełnej dokumentacji obiektów zabytkowych współczesnymi metodami naziemnej rejestracji cyfrowej. • Opis przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie polega na opracowaniu wzorcowej pełnej dokumentacji cyfrowej wybranych obiektów zabytkowych, których właścicielem jest samorząd województwa i publiczne udostępnienie tej dokumentacji w Centrum Wiedzy o Zabytkach. Dokumentacja wzorcowa powinna być zgodna z opublikowanymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zaleceniami dotyczącymi podstawowych elementów składowych dokumentacji rysunkowej oraz parametrów technicznych odwzorowania wraz z pożądanymi formatami plików dla sporządzania dokumentacji architektonicznych zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego i murowanego za pomocą metod cyfrowych – metodą skaningu laserowego, fotogrametrii naziemnej oraz modelowania brylowo – powierzchniowego (MESH). • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. • Źródła finansowania budżet wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.
<p>Przedsięwzięcie D.2.2. Konkurs „Zdigitalizuj zabytek”.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Cel przedsięwzięcia: promocja tworzenia cyfrowych dokumentacji zabytku. • Opis przedsięwzięcia: W ramach corocznego konkursu na najlepiej wykonaną digitalizację (dokumentację cyfrową) zabytku jednemu projektowi w każdym roku zostanie przyznana Nagroda Marszałka. • Formy realizacji przedsięwzięcia: Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy. <p>W ramach przedsięwzięcia dofinansowanie otrzymają najlepsze projekty dotyczące digitalizacji obiektu zabytkowego lub innych zasobów zabytkowych. Powstała dokumentacja może zostać udostępniona jako wzorcowy przykład digitalizacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Źródła finansowania budżet wszystkich trzech zaangażowanych instytucji, inne źródła.

Jak wynika z powyższego zestawienia, większość działań zaplanowanych do realizacji w *Programie opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2018–2021* z powodzeniem wpisuje się w założenia niniejszego dokumentu i powinna być uwzględniana w działaniach samorządu Gminy Przytyk.

4.2.4. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 r.

Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu radomskiego do 2020 r. jest dokumentem wskazującym cele rozwoju i kierunki działań, za realizację których są odpowiedzialne z mocy prawa władze Powiatu Radomskiego oraz wskazującym obszary współpracy z innymi podmiotami publicznymi oraz prywatnymi w celu lepszego zaspokajania zbiorowych potrzeb

mieszkańców powiatu radomskiego ⁴⁵. Przedstawiano w nim szczegółowo stan powiatu, uwarunkowania i problemy jego rozwoju, będące podstawą do sformułowania w/w celów rozwoju i kierunków działań.

Za mocne strony powiatu uznano m.in. występowanie znacznych walorów zabytkowych i przyrodniczych, organizowanie wielu, regionalnych i ponadregionalnych imprez kulturalnych, funkcjonowanie organizacji społecznych, związków gmin, zespołów folklorystycznych oraz miejsc pamięci. Natomiast jako jedną ze słabych stron uznano niski poziom informacji turystycznej, uwzględniającej ciekawe miejsca w powiecie radomskim.

Misję powiatu radomskie sformułowano następująco: *Powiat radomski to obszar zrównoważonego rozwoju, zapewniający stałą poprawę jakości życia mieszkańców, chroniący zasoby środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego, wspierający dalszy rozwój funkcji osadniczej, gospodarczej i turystyczno-rekreacyjnej.*

Drzewo celów składa się z dwóch celów strategicznych: 1. *Wzrost konkurencyjności gospodarki, zatrudnienia i przedsiębiorczości mieszkańców* oraz 2. *Rozwój usług społecznych oraz tworzenie społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego*. Każdy z nich został podzielony odpowiednio na 5 i 6 celów operacyjnych, z których trzy zasługują na szczególną uwagę ze względu na zaplanowane w ich obrębie kierunki działań realizacyjnych.

Cel operacyjny 1.4. Rozwój infrastruktury turystycznej:

- Rewitalizacja obiektów i zespołów zabytkowych oraz lokalnych pomników historii, Cel operacyjny 1.5. Promocja walorów i zasobów Powiatu:
- Opracowanie kompleksowego programu (strategii) promocji walorów i zasobów Powiatu skierowanej do potencjalnych przedsiębiorców, mieszkańców i turystów;
- Promowanie walorów i zasobów Powiatu – turystycznych, krajobrazowych, historycznych we współpracy z gminami i organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorcami.
- Wspieranie rozwoju lokalnych produktów turystycznych oraz ich promocje – potrawy, tradycyjne produkty rękodzielnicze, itd.

Cel operacyjny 2.4. Wspieranie działań na rzecz integracji i aktywizacji prospołecznej mieszkańców.

-
- Wspieranie lokalnych inicjatyw kultywowania tradycji dziedzictwa narodowego oraz cyklicznych imprez kulturalnych, sportowo-rekreacyjnych o charakterze integrującym społeczność lokalną.
 - Wspieranie rozwoju organizacji pozarządowych i wolontariatu.

⁴⁵ Uchwała Nr 192/XIX/2008 Rady Powiatu w Radomiu z dnia 19 maja 2008 roku w sprawie Strategii Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2020 r.

4.2.5. Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020–2023

Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2020–2023 został przyjęty w dniu 31 stycznia 2020 r.⁴⁶ Jest dokumentem aktualizującym Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Radomskiego na lata 2012–2015. Przedstawiono obowiązujące przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, stan zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w gminnych ewidencjach zabytków (wykazy). Wśród wymienionych najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie powiatu radomskiego znalazły się dwory w Oblasie, Wrzeszczowie i Zameczku oraz kościół we Wrzosie.

W opracowaniu wskazano zadania do realizacji w latach 2020–2023. Do najważniejszych zaliczono:

- ustanawianie społecznych opiekunów zabytków i prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków;
- wydawanie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem, w formie ustanowienia czasowego zajęcia, do czasu usunięcia zagrożenia lub o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe, wywłaszczenie tych obiektów na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest obiekt;
- budowę działu poświęconego zabytkom powiatu oraz ich ochronie na stronie internetowej Starostwa Powiatowego;
- publikację materiałów popularyzujących ochronę zabytków (np. albumy, pocztówki, przewodniki, materiały multimedialne), w tym szczególnie publikacji pt. *Dwory i pałace południowej części województwa mazowieckiego. Powiat radomski (i okolice)*;
- organizację spotkań szkoleniowych oraz popularyzację przepisów prawa dotyczących ochrony zabytków wśród właścicieli obiektów położonych na terenie Powiatu za pośrednictwem publikacji i strony internetowej.

4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Razem dla Radomki” na lata 2016–2023

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Razem dla Radomki” (LGD) jest organizacją pozarządową zarejestrowaną 15 grudnia 2008 r. Stowarzyszenie jest zrzeszeniem jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, mieszkańców współpracujących ze sobą na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego i zwiększania atrakcyjności

⁴⁶ Uchwała nr 176/XVI/2020 Rady Powiatu w Radomiu z dnia 31 stycznia 2020 r. w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radomskiego na lata 2020–2023” – Dz.U. Woj. Mazowieckiego z 2020 r., poz. 2104.

obszaru poprzez aktywizację społeczeństwa, wsparcie lokalnej przedsiębiorczości i wykorzystanie unikalnych walorów przyrodniczych sześciu gmin znajdujących się na południu województwa mazowieckiego: Jedlińsk, Przysucha, Przytyk, Wieniawa, Wolanów, Zakrzew.

Zasadniczym dokumentem kształtującym działalność LGD „Razem dla Radomki” jest *Lokalna Strategia Rozwoju* w edycji na lata 2016–2023. Został on przyjęty przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia w dniu 22 grudnia 2015 r.

W Strategii zamieszczono analizę SWOT, w której na podstawie własnych badań ankietowych określono m.in. aspekty dotyczące sfery środowiskowo-kulturowej:

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • brak uciążliwego przemysłu zanieczyszczającego środowisko naturalne; • dobra jakość środowiska naturalnego wpływająca niewątpliwie na rozwój osadnictwa, jakość lokalnych produktów rolnych; • korzystne warunki do rozwoju działalności gospodarczej w obszarze energii odnawialnej; • wysoka atrakcyjność turystyczna w tym dobre warunki do uprawiania turystyki aktywnej sportów wodnych, istnienie szlaków pieszo -rowerowych, miejsc związanych z dziedzictwem kulturowym i historycznym; • duży potencjał kulturalny obszaru. 	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczne wykorzystanie walorów krajobrazowych i przyrodniczych; • małe wykorzystanie warunków do wytwarzania energii z odnawialnych źródeł; • zły stan techniczny infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej zwłaszcza obiektów zabytkowych; • zróżnicowanie terytorialne w dostępie do infrastruktury kulturalnej.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • promocja dorobku kulturalnego wsi; • modernizacja wiejskiej infrastruktury publicznej kulturalnej i rekreacyjnej; • zaangażowanie władz samorządowych w rozwój lokalny i współpracę z sektorem społecznym. 	<ul style="list-style-type: none"> • konieczność konfrontacji oferty ośrodków kulturalnych z obszarów wiejskich z ofertą miasta Radomia, a nawet Warszawy; • ujemne saldo migracji osób młodych i z wyższym wykształceniem; • brak rozwiniętych instytucji społeczno-kulturalnych wspierających aktywność mieszkańców obszaru.

Za cele strategiczne LGD, które winny zostać osiągnięte w latach 2016–2023 uznano:

- rozwój gospodarczy obszaru poprzez wsparcie przedsiębiorczości z priorytetem dostępu do rynku pracy i samozatrudnienia,
- rozwój społeczny poprzez wzmocnienie kapitału społecznego i włączenie społeczne mieszkańców obszaru LGD „Razem dla Radomki”,
- rozwój infrastruktury lokalnej dzięki, której obszarze LSR stanie się atrakcyjny dla mieszkańców i turystów.

Cele szczegółowe i przedsięwzięcia istotne z punktu widzenia ochrony i wykorzystania walorów krajobrazu kulturowego i dziedzictwa kulturowego umieszczone zostały w celu ogólnym 3. *Obszar*

LGD „Razem dla Radomki” atrakcyjny dla mieszkańców i turystów. W jego ramach znalazły się dwa cele szczegółowe z przypisanymi doń przedsięwzięciami:

3.1. Wykorzystanie potencjału dla rozwoju oraz promocji obszaru LGD.

3.1.1. Promocja dziedzictwa kulturowego i turystyki obszaru LGD.

3.1.2. Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną.

3.2. Wzmocnienie spójności lokalnej.

3.2.1. Inwestycje w ogólnodostępną i niekomercyjną infrastrukturę kulturalną.

W ramach Strategii zaplanowana została realizacja projektów krajowych i międzynarodowych, w tym m.in.:

Projekt międzynarodowy „Dziedzictwo Naszą Atrakcją”

Okres realizacji: Po 2018 roku

Planowany budżet: 20 000,00 zł,

Realizatorzy: „Puszcza Kozienska” – Lider Projektu, ew. Partnerzy: LGD „Dziedzictwo i Rozwój”, LGD „Razem dla Radomki” oraz Stowarzyszenie Raseinių Rajono Vietos Veiklos Grupė „Raseinių Krašto Bendrija (Litwa)

Cel ogólny: odkrywanie, zachowanie, promowanie i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz tradycyjnego rzemiosła artystycznego, integracja, wymiana doświadczeń i aktywizacja społeczna na obszarze objętym działaniem partnerskich LGD.

Cel szczegółowy: zdefiniowanie, rozwój i wykorzystanie zasobów kulturowych i tradycyjnego rzemiosła artystycznego, animowanie twórczości.

Projekt przewiduje podjęcie działań związanych z promowaniem dziedzictwa kulturowego, w szczególności tradycyjnego rzemiosła artystycznego, muzyki ludowej, aktywizację społeczności lokalnej obszaru Partnerów, wymianę doświadczeń jak i prezentacje dorobku kultury obszarów wiejskiej poza terenem kraju.

W ramach projektu Partnerzy realizować będą zadania: realizacja warsztatów i szkoleń z zakresu wytwarzania przedmiotów użytkowych i ozdobnych, połączonych z prezentacją lokalnego rękodzieła sprzyjającego popularyzacji kultury ludowej wśród mieszkańców obszaru Partnerów, prezentacja „na żywo” wyrobów rękodzieła i popularyzacja lokalnego rękodzieła artystycznego poprzez organizację otwartych wydarzeń artystycznych podczas których zaprezentowane zostanie piękno dziedzictwa kultury wiejskiej Polski i Litwy, upowszechnianie znajomości lokalnych artystów i ich twórczości, oraz ich prezentacja na portalach internetowych partnerów, wymiana dobrych praktyk poprzez prezentacje prac, programów i warsztatów artystycznych rękodzieła ludowego i twórców muzyki, obopólna strona – podsumowanie działań i rezultatów projektu. Wybrane działania w projekcie skierowane będą również do grup defaworyzowanych, w szczególności osób w wieku 50+, którzy będą mieli możliwość uczestniczenia w proponowanych warsztatach, realizacja warsztatów tańca ludowego, pokazowych zajęć gry na instrumentach ludowych połączonych z

organizacją wiejskich klubów tańca, realizacja wydawnictwa multimedialnego promującego muzykę ludową⁴⁷.

Projekt krajowy „Południowe Mazowsze – Marką Turystyczną”

Okres realizacji: po 2018 roku

Planowany budżet: 180 000,00

Realizatorzy: „Razem dla Radomki” – Lider Projektu, ew. Partnerzy: LGD „Dziedzictwo i Rozwój”, LGD „Puszcza Kozienicka”.

Cel ogólny: budowa partnerstwa na rzecz zrównoważonego rozwoju obszaru Południowego Mazowsza, podniesienie jego atrakcyjności poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych wpływających na rozwój marki turystycznej – Południowego Mazowsza.

Cele szczegółowe: budowa i promocja marki „Południowe Mazowsze” poprzez promocję obszaru Partnerów; wsparcie i rozwój spójnej oferty turystycznej wpływający na podniesienie atrakcyjności turystycznej obszaru poprzez wykorzystanie walorów przyrodniczych, kulturowych i historycznych; promocja turystyki i rekreacji na terenie partnerów i dotarcie z nim do mieszkańców regionu, województwa i turystów z całego kraju.

Projekt przewiduje podjęcie innowacyjnych działań na rzecz rozwoju potencjału turystyczno-rekreacyjnego obszaru Partnerów, wzrost jego konkurencyjności poprzez budowę silnej marki „Południowego Mazowsza”. Jest on kontynuacją rozpoczętego w 2014 r. projektu współpracy realizowanego przez LGD „Dziedzictwo i Rozwój” wraz z LGD „Razem dla Radomki”. W ramach nowej inicjatywy zrealizowane zostaną wspólne działania polegające m.in. na: budowie sieci fitness parków (siłowni na powietrzu) na terenie każdego LGD, (LGD „Razem dla Radomki” planuje powstanie 6 fitness parków) wpływających na wizerunek terenu, rozwój rekreacji, aktualizacja i rozwój turystycznej aplikacji mobilnej na smartfony, stanowiącej bezpłatny multimedialny przewodnik po obszarze Partnerów, umożliwiający podróżowanie, wytyczanie tras, uzyskanie informacji o atrakcjach turystyczno-historycznych. Aktualizacja dotyczyć będzie wprowadzenia nowych informacji, utworzenie bazy Szlaku Dziedzictwa Kulinarne Południowego Mazowsza). Aplikacja obecnie zawiera informacje z terenu działań „Dziedzictwo i Rozwój” oraz „Razem dla Radomki”, dlatego w związku z przystąpieniem do projektu nowego partnera zostanie dodany obszar LGD „Puszcza Kozienicka”, wydanie przewodnika turystycznego, oprowadzającego nas po obszarze Południowego Mazowsza, zawierającego ciekawostki historyczno-kulturowe, dodatkowo wzbogaconego mapami i fotografiami, organizacja konferencji promujących założenia projektu, promocja działań na portalu www.wdolinieradomki.pl, organizacji wydarzeń turystyczno-kulturowych promujących bogactwo kulturowe obszaru, opracowanie gadżetów promujących Południowe Mazowsze (zadanie własne przez LGD „Razem dla Radomki”)⁴⁸.

⁴⁷ Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Razem dla Radomki”, s. 41–42.

⁴⁸ Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Razem dla Radomki”, s. 42–43.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

(analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Przytyk na lata 2016–2023

Strategia Rozwoju Gminy Przytyk została przyjęta na mocy uchwały Rady Gminy z dnia 8 stycznia 2016 r.⁴⁹

Strategia Rozwoju Gminy Przytyk jest kluczowym elementem planowania rozwoju lokalnego. Jest dokumentem którego nadrzędnym celem jest ukazanie wizji oraz strategicznych kierunków rozwoju gminy, które zaplanowane zostały na lata 2016–2023. Stanowi również postawę zarządzania w której określone zostały efektywne i racjonalne działania zmierzające do zrównoważonego i długotrwałego rozwoju. Pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości działań podejmowanych przez władze gminy Przytyk, identyfikując stan i problemy rozwojowe, wskazując słabe strony oraz szanse rozwojowe. Jest podstawowym dokumentem władz samorządowych wyznaczającym obszary, kierunki i cele zaplanowanych do podjęcia działań, kształtowanych w przestrzeni lokalnej.

Efektem diagnozy stanu gminy jest przyjęty w dokumencie Plan Strategiczny Strategii Rozwoju Gminy Przytyk na lata 2016–2023 [pogrubieniem oznaczono cele operacyjne odnoszące się do ogólnie rozumianej problematyki dziedzictwa kulturowego]:

Obszary Strategiczne			
<i>Infrastruktura techniczna wpływająca na poprawę jakości życia mieszkańców</i>	<i>Atrakcyjna infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i kulturowa gminy</i>	<i>Konkurencyjne i innowacyjne rolnictwo i przedsiębiorczość</i>	<i>Rozwój kapitału społecznego w oparciu o dziedzictwo kulturowe i oświatę</i>

⁴⁹ Uchwała Nr XV.96.2016 Rady Gminy Przytyk z dnia 8 stycznia 2016 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Przytyk na lata 2016–2023.

1. Cel strategiczny: Rozwój infrastruktury technicznej i jej wpływ na wzrost jakości życia mieszkańców	2. Cel strategiczny: Utworzenie warunków do rozwoju turystyki, rekreacji i kultury w gminie	3. Cel strategiczny: Wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych i przedsiębiorców	4. Cel strategiczny: Rozwój społeczności lokalnej oraz kultury i oświaty poprzez poprawę jakości infrastruktury kulturalnooświatowej oraz podejmowanie działań na rzecz aktywizacji społeczności lokalnej i animacji kulturalnej w gminie.
Cele operacyjne	Cele operacyjne	Cele operacyjne	Cele operacyjne

1.1. Zwiększenie dostępności komunikacyjnej gminy oraz podniesienie bezpieczeństwa ruchu drogowego poprzez modernizację, budowę i rozwój sieci drogowej.	2.1. Poprawa jakości infrastruktury turystycznorekreacyjnej w gminie.	3.1. Poprawa jakości i wydajności produkcji rolnej.	4.1. Rozwój inicjatyw kulturalnych, zwiększenie dostępu do dorobku kultury
1.2. Rozbudowa infrastruktury okolicydrogowej.	2.2. Stworzenie spójnej oferty promocyjnej turystykę gminy.	3.2. Wspieranie pozarolniczych form działalności gospodarczej.	4.2. Rozwój infrastruktury kulturalno-oświatowej.
1.3. Rozwój gospodarki wodno-ściekowej w gminie.	2.3. Ochrona zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego.	3.3. Rozwój przedsiębiorczości lokalnej poprzez tworzenie warunków sprzyjających dla budowania postaw przedsiębiorczych.	4.3. Rozwój kształcenia, zapobieganie wykluczeniu społecznemu wśród mieszkańców poprzez stworzenie optymalnych warunków rozwoju.
1.4. Wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii.		3.4. Wspieranie rozwoju ekologicznego rolnictwa, przetwórstwa i grup producenckich.	4.4. Sprawna i aktywna gmina. Budowa kapitału społecznego przez władze samorządowe.
5. Rozwój obiektów kulturalnych, sportowo rekreacyjnych, dydaktycznych i użyteczności publicznej.		3.5. Rozwój rolnictwa w oparciu o produkt tradycyjny „Papryka Przytycka”, przetwórstwo rolne oraz budowę marketingu produktów lokalnych.	4.5. Integracja społeczna i kreowanie działań grup nieformalnych i organizacji pozarządowych.
1.6. Rozwój infrastruktury teleinformatycznej i jej wpływ na budowę społeczeństwa informacyjnego.		3.6. Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej gminy	
1.7. Rozwój infrastruktury gospodarczej.			

Cel operacyjny 2.2. Stworzenie spójnej oferty promocyjnej turystyki gminy obejmuje realizację szeregu zadań obejmujących obszar całej gminy, takich jak: realizacja spójnej oferty turystycznej poprzez kreowanie atrakcji turystycznych na terenie gminy; **wydawanie materiałów promocyjnych, doskonalenie systemu wizualizacji turystycznej gminy**; promocja walorów turystycznych gminy poprzez realizację wydawnictw promocyjno-informacyjnych; **tworzenie opracowań internetowych w tym stron internetowych prezentujących tematykę z dziedzictwem historyczno-kulturowym gminy**, a także kształtujących turystykę gminy Przytyk; rozwój posiadanych internetowych przewodników turystycznych w tym aplikacji mobilnych na smartfony; współpraca z organizacjami turystycznymi; stworzenie kalendarza imprez turystycznych; organizacja punktów informacyjnych (tablic informacyjnych), zapewnienie dostępności informacji na temat wydarzeń o charakterze kulturalnym, sportowym; organizacja przemyślanych wydarzeń i inicjatyw (imprezy artystyczne, imprezy tematyczne) o charakterze lokalnych i ponadlokalnym; współpraca z sąsiednimi jednostkami w zakresie uzgadniania spójnego kalendarza wydarzeń kulturalnych i turystycznych [...] **rewitalizacja centrum Przytyka (Rynek w Przytyku)** [...].

W ramach **Celu operacyjnego 2.3. Ochrona zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego**, zaplanowano przede wszystkim działania nakierowane na: pozyskiwanie środków na zabezpieczenie i renowacje zabytkowych obiektów dziedzictwa kulturowego, wraz z ich otoczeniem; zagospodarowanie szczególnie cennych obiektów i terenów; przygotowywanie dokumentów aplikacyjnych do konkursów w celu pozyskiwania środków zewnętrznych na rzecz realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 4.1. Rozwój inicjatyw kulturalnych, zwiększenie dostępu do dorobku kultury, obejmuje szereg zadań dotyczących problematyki dziedzictwa kulturowego, tradycji lokalnych i edukacji kulturalnej, w tym: organizację wydarzeń artystycznych, projektów i inicjatyw z zakresu edukacji artystyczno-medialnej, edukacji kulturowej i historycznej; wszczęcie działań zmierzających do utworzenia jednostki – placówki kultury w gminie Przytyk; organizację wydarzeń skierowanych do społeczności lokalnych w tym m.in. kulturalnych; rozwój i poszerzenie oferty kulturalnej działających świetlic wiejskich; promocję dziedzictwa kulturowego poprzez rozwój zespołów i kapel ludowych w tym organizację wydarzeń artystycznych promujących dziedzictwo kulturowe i folklor; organizację i współorganizację imprez integrujących społeczność w tym Festyn „Postaw na Rodzinę”, Festyn „Powitanie Lata w Domaniewie”, „Kochanowski – Przystanek Wesele” i „Turniej Regionalny”.

Do ważnych zadań **Celu operacyjnego 4.2. Rozwój infrastruktury kulturalno-oświatowej**, należy zaliczyć: budowę ośrodków kultury w tym wiejskich domów ludowych; modernizację i rozwój placówek kulturalnych, w tym adaptację istniejących budynków, świetlic, budynków OSP do pełnienia funkcji lokalnych centrów kultury; inicjowanie międzygminnej oraz międzynarodowej współpracy na rzecz rozwoju kultury i oświaty; przystosowywanie obiektów niepełniących obecnie roli kulturowej do funkcji placówek kulturalnych, w tym w szczególności modernizacja i zakup wyposażenia do budynku Biblioteki Publicznej w Przytyku.

Ważnymi zadaniami w ramach **Celu operacyjnego 4.3. Rozwój kształcenia, zapobieganie wykluczeniu społecznemu wśród mieszkańców poprzez stworzenie optymalnych warunków rozwoju** są: realizacja inicjatyw związanych z włączeniem mieszkańców w życie społecznonpubliczno-kulturalne; rozszerzenie pozalekcyjnej oferty zajęć dla młodzieży i dzieci;

rozwój i współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu animowania działań i pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych na działania adresowane do mieszkańców w tym dzieci i młodzieży; przygotowanie oferty szerokiego wachlarza zajęć pozalekcyjnych i inicjatyw pogłębiających wiedzę i zainteresowania uczniów; przygotowanie oferty kulturalnej dla osób starszych, w tym seniorów; wspieranie edukacji przedszkolnej; wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży poprzez zaproponowanie różnych form edukacji pozaszkolnej.

Cel operacyjny 4.4. **Sprawna i aktywna gmina. Budowa kapitału społecznego przez władze samorządowe** zakłada m.in. rozwój współpracy z organizacjami pozarządowymi; cyfryzację, rozbudowę i udostępnianie informacji na platformie cyfrowej czy doskonalenie kompetencji kadr administracji samorządowej.

W celu operacyjnym 4.5. **Integracja społeczna i kreowanie działań grup nieformalnych i organizacji pozarządowych** do najważniejszych zadań można zaliczyć: promowanie i wspieranie lokalnych animatorów kultury oraz lokalnych artystów i twórców; wspieranie tworzenia organizacji pozarządowych; pomoc w przygotowywaniu wniosków i realizacja partnerskich inicjatyw związanych z rozwojem organizacji pozarządowych i realizowanych przez nich inicjatyw; w ramach partnerstwa z Lokalną Grupą Działania „Razem dla Radomki” organizacja szkoleń i warsztatów dla przedstawicieli lokalnych społeczności oraz umożliwienie korzystania z funduszy przeznaczanych przez LGD na realizację projektów grantowych; promocja i przekazywanie informacji o organizacjach jak również ich inicjatywach na stronie internetowej Urzędu Gminy; rozwój organizacji pozarządowych; podejmowanie i realizacja przez nich projektów z zakresu dziedzictwa kultury, [...] działań edukacyjno-społecznych; współpraca przy przygotowaniu aplikacji i wniosków o realizację działań ze środków zewnętrznych.

5.1.3. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Przytyk

Zgodnie z art. 9 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Gmina Przytyk dysponuje *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Przytyk*.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie jest aktem prawa miejscowego, jednak ma za zadanie określać politykę przestrzenną gminy, w tym lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego, które z kolei (na podstawie art. 9 ust. 4 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) są wiążące przy sporządzaniu miejscowych planów.

Obecnie obowiązujący dokument został przyjęty uchwałą Rady Gminy Przytyk z dnia 30 grudnia 2019 r.⁵⁰ W punkcie XXVI *Studium*, ustanowione zostały obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej, w tym:

1. zasady ogólne,
2. zasady ochrony stanowisk archeologicznych,
3. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w Przytyku.

⁵⁰ Uchwała Nr XI.96.19 Rady Gminy Przytyk z dnia 30 grudnia 2019 r. w sprawie zmiany nr 2 studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przytyk.

1. Do ogólnych zasad sformułowanych na potrzeby studium, a dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, zaliczono dokumentowanie, zachowanie, ochronę i propagowanie wartości dziedzictwa kulturowego. Działania prowadzone w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego powinny zmierzać do:

- zachowania istniejącej zabudowy o wartościach zabytkowych i kompozycyjnych,
- konserwacji, rewaloryzacji i porządkowania zabytkowych parków i cmentarzy, oraz innych terenów publicznych,
- zachowania i ochrony stanowisk archeologicznych,
- zachowania i konserwacji historycznych układów przestrzennych oraz dążenia do usunięcia elementów uznanych za zniekształcające założenia historyczne i rekonstrukcji obiektów zniszczonych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- dostosowania nowej zabudowy do historycznej kompozycji przestrzennej,
- usunięcia lub przebudowy obiektów dysharmonijnych,
- dostosowania współczesnej funkcji do wartości obiektów zabytkowych.

Pod szczególną ochroną prawa znajdują się obiekty, obszary, stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Wszelkie działania przy nich muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2. Na obszarze gminy zlokalizowane są 133 stanowiska archeologiczne (żadne z nich nie podlega ochronie poprzez wpis do rejestru zabytków), w tym trzy o tzw. własnej formie krajobrazowej – Goszczewice stan. 1, nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu), Potkana stan. 1, nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu) i Zameczek stan. 1, nr obszaru AZP 72-65 (dwór na kopcu).

Na obszarze zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych wszelkie działania inwestycyjne powinny być prowadzone zgodnie z przepisami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Roboty ziemne albo zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia stanowiska archeologicznego, wymagają przeprowadzenia poprzedzających badań archeologicznych, na zasadach określonych w przepisach w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Wokół stanowisk archeologicznych wyznaczona została strefa ochrony archeologicznej, wskazana na rysunku *Studium* (kierunki zagospodarowania przestrzennego).

3. Przedmiotem ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego są zachowane elementy historycznej struktury przestrzennej gminy Przytyk, obejmującej układ urbanistyczny miejscowości gminnej oraz zachowane zespoły obiektów bądź obiekty o wartości historycznokulturowej, a także świadectwa ciągłości historycznej osadnictwa na terenie miasta, w postaci stanowisk archeologicznych.

W Studium ustalono następujące zasady ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego:

- ochrona z mocy *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* – w odniesieniu do zespołów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków;

- ochrona obiektów ujętych w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także obiektów objętych ochroną w planach miejscowych;
- zasada harmonijnego wkomponowania w istniejący, historycznie ukształtowany krajobraz kulturowy nowej zabudowy i nowego zagospodarowania terenu;
- wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonijnych z zabytkowym sąsiedztwem;
- zasada maksymalnej ochrony zachowanych obiektów o wartości historyczno-kulturowej;
- zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- rewaloryzacja historycznych elementów zabytkowych – zabytkowej zabudowy oraz elementów zachowanego układu urbanistycznego Przytyka wraz z historycznie ukształtowaną zabudową, w oparciu o szczegółowe wytyczne konserwatorskie;
- zachowanie i ochrona przydrożnych kapliczek i figurek;
- zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu;
- dążenie do upowszechniania, szczególnie wśród społeczności lokalnej, wiedzy w zakresie rozpoznawania walorów obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy.

Dominującymi kierunkami działań w odniesieniu do wyżej wymienionych terenów i obiektów powinna być rewaloryzacja i konserwacja rozumiana jako:

- utrzymanie bądź przywrócenie wartości historyczno-kulturowych z jednoczesnym dostosowaniem do współczesnych standardów cywilizacyjnych w ściśle określonym i wyważonym zakresie. Działania w tym zakresie obejmować powinny również bezpośrednie otoczenie, z uwagi na konieczność zachowania historycznych relacji przestrzennych, w tym zwłaszcza utrzymanie urządzeń wspomagających (np. ogrodzeń, kaplic), a także zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których obiekty te są zlokalizowane;
- w odniesieniu do parków podworskich utrzymanie, a tam gdzie jest to możliwe odtworzenie, układu kompozycyjnego, pielęgnacja i konserwacja z uzupełnieniami ubytków i nowymi nasadzeniami na podstawie specjalistycznej dokumentacji, likwidacja obiektów i funkcji kolizyjnych,

Na terenie gminy Przytyk znajdują się obiekty zabytkowe objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków oraz włączone do gminnej ewidencji zabytków.

W odniesieniu do obiektów objętych ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków obowiązują następujące zasady ochrony:

- wszelkie działania inwestycyjne w obiektach wpisanych do rejestru zabytków powinny być prowadzone zgodnie z przepisami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego;
- w przypadku remontów, przebudowy, zmian sposobu zagospodarowania i użytkowania należy zachować zabytkowy wystrój elewacji i wyposażenia wnętrz, utrzymać gabaryty i historyczne rozplanowanie wnętrz, stosować tradycyjne materiały budowlane o wysokiej jakości;

- ustala się priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z działalności inwestycyjnej;
- wykorzystanie obiektu wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe powinno zapewniać trwałe zachowanie jego wartości;
- zakaz wprowadzania urządzeń technicznych, masztów itp. na obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków;
- rewitalizacja otoczenia zabytków zgodnie z historycznym zagospodarowaniem;
- w sąsiedztwie obiektów zabytkowych zakaz wprowadzania funkcji kolidujących, mogących stanowić dla nich istotną uciążliwość, m.in. działalności produkcyjnej;
- ochrona zieleni towarzyszącej obiektom zabytkowym wpisanych do rejestru zabytków.

W odniesieniu do obiektów objętych ochroną poprzez wpis do gminnej ewidencji zabytków, obowiązują następujące zasady ochrony:

- zachowanie obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków z możliwością rozbudowy, nadbudowy, przebudowy, zmiany sposobu użytkowania na zasadach określonych w planie miejscowym i zgodnie z przepisami w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz prawa budowlanego;
- trwałe zachowanie historycznej formy urbanistycznej i architektonicznej, utrzymanie cech stylowych, formy, kompozycji oraz detali architektonicznych zabytkowych obiektów;
- stosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych, takich jak: dachówka ceramiczna, drewno, kamień, cegła, szkło;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- rewitalizacja otoczenia zabytków zgodnie z historycznym zagospodarowaniem, ochrona zieleni towarzyszącej obiektom zabytkowym.

W odniesieniu do obiektów o wartości kulturowej, nie objętych ochroną prawną, należy podejmować następujące działania:

- utrzymanie istniejącej zabudowy w należyтым stanie technicznym, z dopuszczeniem zmiany funkcji obiektu i podniesienie standardu wyposażenia techniczno-użytkowego, z zastrzeżeniami dotyczącymi zachowania w maksymalnym stopniu, a tam gdzie jest to możliwe, odtworzeniu historycznej kompozycji obiektu, zewnętrznego detalu architektonicznego, a także dostosowaniu nowej funkcji i nowego programu użytkowego do specyfiki obiektu;
- zachowanie, w przypadku remontów i modernizacji, historycznego detalu architektonicznego;
- zachowanie historycznych relacji przestrzennych i obiektów wspomagających oraz zieleni towarzyszącej w obrębie działek, na których są zlokalizowane.

5.1.4. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Na terenie gminy obowiązuje osiem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego – przedstawione zostały w tabeli poniżej wraz z wyciągiem zapisów dotyczących zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazu kulturowego. Cztery kolejne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące fragmenty obszaru gminy Przytyk oraz zmiana jednego z obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego są aktualnie w trakcie opracowywania.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego				
Lp.	Teren objęty planem	Nr uchwały Rady Gminy Przytyk	Publikacja (Dz.U. Woj. Mazowieckiego)	Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazu kulturowego
1.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Przytyk na fragmencie obszaru sołectwa Dęba	Nr XXIX/135/2001 z dnia 30 listopada 2001 r.	2001 r., Nr 264, poz. 6258	§ 13. O wszelkich znaleziskach archeologicznych, dokonywanych w toku prowadzonych prac ziemnych i budowlanych na obszarze objętym planem należy zgłaszać Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków, niezwłocznie przerywając te prace.
2.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części sołectwa Wólka Domaniewska	Nr XXXI/162/2002 z dnia 15 lutego 2002 r.	2002 r., Nr 73, poz. 1474	§ 9. 1. Ustala się następujące zasady kształtowania zabudowy: 1) forma budynków winna być kształtowana w nawiązaniu do architektury miejscowej bez ograniczeń w zakresie materiałów konstrukcyjnych [...] d) zaleca się przyjęcie jednakowej kolorystyki dachów dla całego obszaru opracowania. § 11. 1. Ustala się zasadę ochrony środowiska kulturowego: 1) W rejonie opracowania planu występują stanowiska archeologiczne od epoki brązu po okres wpływów rzymskich.
				Wszelkie prace prowadzić pod nadzorem archeologicznym. O powyższym fakcie powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
3.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części sołectwa Domaniów i Wólka Domaniewska	Nr VI/35/2003 z dnia 24 kwietnia 2003 r.	2003 r., Nr 168, poz. 4119	§ 10. 1. Ustala się następujące zasady kształtowania zabudowy: [...] a) bryły budynków dostosować do architektury regionalnej i lokalnych tradycji [...] § 12. 1. Ustala się zasadę ochrony środowiska kulturowego: 1) W rejonie opracowania planu występują stanowiska archeologiczne od epoki brązu po okres wpływów rzymskich. Wszelkie prace prowadzić pod nadzorem archeologicznym. O powyższym powiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. 2) Z uwagi na ekspozycję układu przestrzennego zakaz lokalizacji dysharmonijnych form architektonicznych
4.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części sołectwa Wólka Domaniewska	Nr VI/36/2003 z dnia 24 kwietnia 2003 r.	2003 r., Nr 168, poz. 4120	§ 11. W rejonie opracowania planu występują stanowiska archeologiczne od epoki brązu po okres wpływów rzymskich. Wszelkie prace prowadzić pod nadzorem archeologicznym. O powyższym fakcie zawiadomić Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

5.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni w Gminie Przytyk – część A	Nr XXII.135.2016 z dnia 24 czerwca 2016 r.	2016 r., poz. 7425	<p>§ 8. W zakresie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu ustala się: [...]</p> <p>4) pozostawienie cennych drzew, wskazanych na rysunku planu z zastrzeżeniem sytuacji stanowiących zagrożenie życia i zdrowia zgodnie z przepisami odrębnymi;</p> <p>5) istniejące szpalery drzew do zachowania i uzupełnienia wskazane na rysunku planu.</p> <p>§ 9. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:</p> <p>1) w rejestrze zabytków znajdują się, podlegające ochronie zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:</p> <p>a) kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku [...],</p> <p>b) nagrobek na cmentarzu przykościelnym Ignacego Działoty z 1824 r. [...],</p> <p>c) krzyż na cokole z 1865 r. – przy kościele parafialnym w Przytyku [...];</p> <p>2) ochronę zabytkowego układu urbanistycznego obejmującego Rynek, ul. Zachęta, ul. Warszawską, ul. Kościelną wraz działkami przylegającymi do tych ulic oraz teren przykościelny z kościołem [...];</p> <p>3) zasady ochrony zabytkowego układu urbanistycznego wymienionego w pkt. 2, obowiązujące w jego granicach:</p> <p>a) ustala się obszar lokalizacji zabudowy o układzie pierzejowym, w którym nakazuje się zachowanie pierzejowego układu zabudowy, wyznaczony na rysunku planu w postaci pasa o szerokości 15 m od linii zabudowy w głąb terenu,</p> <p>b) nakaz zastosowania dachów dwuspadowych o kącie nachylenia mieszczącym się w przedziale od 25° do 45° oraz sytuowania kalenic równoległe do linii zabudowy – dla budynków położonych w obszarze wymienionym w lit. a,</p> <p>c) zachowanie dachów dwuspadowych i jednospadowych poza obszarem wymienionym w lit. a – wszędzie tam, gdzie występują w stanie istniejącym,</p> <p>d) zakaz lokalizacji budynków o długości frontu przekraczającej 20 m,</p> <p>e) zakaz lokalizacji w pierzei drogi budynków o głębokości przekraczającej 2-krotnie szerokość frontu budynku,</p> <p>f) dopuszcza się lokalizację budynków usługowych bezpośrednio przy granicy z sąsiednią działką budowlaną.</p>
----	---	--	--------------------	---

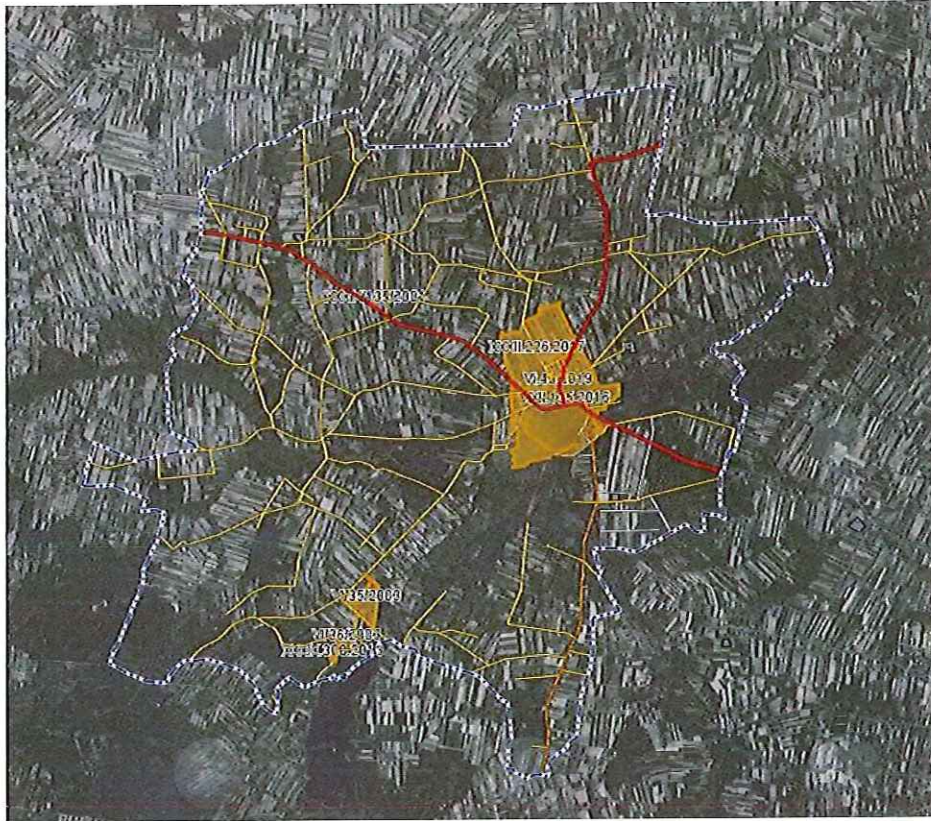
				<p>g) lokalizacja placu publicznego w przestrzeni rynku, o zasięgu wskazanym na rysunku planu;</p> <p>4) ochronę wskazanych na rysunku planu zabytkowych budynków:</p> <p>a) plebanii murowanej z lat 30-tych XX w., położonej przy ul. Zachęta 30 [...],</p> <p>b) domu murowanego z lat 30-tych XX w. położonego przy ul. Warszawskiej 1 [...],</p> <p>c) domu murowanego z lat 30-tych XX w. położonego przy ul. Kościelnej 8 [...],</p> <p>d) domu murowanego z lat 30-tych XX w. położonego przy ul. Zachęta 14 i 16 [...],</p> <p>e) domu drewnianego z lat 30-tych XX w. położonego przy ul. Zachęta 23 [...],</p> <p>f) domu murowanego z lat 1938-1944. położonego przy ul. Warszawskiej 8 [...],</p> <p>g) domu drewnianego z lat 30-tych XX w. położonego przy ul. Tylnej 10 [...];</p> <p>5) zasady ochrony zabytkowych budynków wymienionych w pkt. 4:</p> <p>a) zakaz rozbudowy, przebudowy i nadbudowy - zachowanie gabarytów budynku,</p> <p>b) zachowanie charakteru elewacji i detali architektonicznych, w tym ich wzajemnych proporcji,</p> <p>c) zachowanie układu i kątów nachylenia połaci dachowych,</p> <p>d) zastosowanie pierwotnych podziałów okien i drzwi w przypadku wymiany stolarki;</p> <p>6) ochronę zabytkowej figury Matki Bożej z 1887 r. – usytuowanej przy kościele parafialnym,</p> <p>7) zasady ochrony figury Matki Bożej wymienionej w pkt. 6:</p> <p>a) zakaz zmiany formy figury i cokołu,</p> <p>b) zakaz zmiany usytuowania obiektu,</p> <p>c) wyeksponowanie obiektu w otaczającej przestrzeni,</p> <p>d) zakaz lokalizacji w sąsiedztwie obiektu obiektów przesłaniających go;</p> <p>8) odnośnie zabytkowego układu urbanistycznego, budynków i obiektów wymienionych w pkt 2, 4 i 6 nakaz prowadzenia wszelkich działań zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;</p> <p>9) ochronę zabytków archeologicznych – stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: a) 73-65/1 [...],</p> <p>b) 73-65/6 [...],</p> <p>c) 73-65/7 [...],</p> <p>d) 73-65/8 [...],</p> <p>e) 73-65/9 [...],</p> <p>f) 73-65/10 [...],</p> <p>g) 73-65/11 [...],</p> <p>h) 73-65/12 [...],</p> <p>i) 73-65/13 [...],</p> <p>j) 73-65/14, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu;</p> <p>10) ochronę nierozpoznanych stanowisk archeologicznych;</p> <p>11) w obrębie stanowisk archeologicznych wymienionych w pkt 9 i 10, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>
5.1.	Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Mazowieckiego	LEX-I 4131 146 2016 J z dnia 25 lipca 2016 r.	2016 r., poz. 7099	nie dotyczy

5.2.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni w Gminie Przytyk – część A	Nr XXXIX.299.2018 z dnia 9 marca 2018 r.	2018 r., poz. 4608	nie dotyczy
6.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni w Gminie Przytyk – część B	Nr XXXII.226.2017 z dnia 30 czerwca 2017 r.	2017 r., poz. 6331	§ 9. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się: 1) w rejestrze zabytków znajduje się cmentarz rzymsko-katolicki, stara część z XIX w. [...], podlegająca ochronie zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) ochronę zabytków archeologicznych – stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: a) 72-65/11 [...], b) 72-65/13 [...], c) 72-65/14 [...], d) 73-65/11 [...], e) 73-65/13 [...], f) 73-65/15 [...], g) w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu; 3) ochronę nierozpoznanych stanowisk archeologicznych; 4) w obrębie stanowisk archeologicznych wymienionych w pkt 2i3, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
6.1.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni w Gminie Przytyk – część B	Nr XLV.342.2018 z dnia 13 listopada 2018 r.	2018 r., poz. 11265	nie dotyczy
7.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu geodezyjnego Wólka Domanowska	Nr XXXIX.300.2018 z dnia 9 marca 2018 r.	2018 r., poz. 4609	Brak zapisów dotyczących zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.

8.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego działki ew. nr 39 w obrębie geodezyjnym Przytyk w gminie Przytyk	Nr VI.43.2019 z dnia 29 marca 2019 r.	2019 r., poz. 6198	<p>§ 8. W zakresie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego ustala się:</p> <p>1) zakaz lokalizacji przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, za wyjątkiem inwestycji celu publicznego z zakresu infrastruktury technicznej i komunikacyjnej;</p> <p>2) pozostawienie cennych drzew, wskazanych na rysunku planu z zastrzeżeniem sytuacji stanowiących zagrożenie życia i zdrowia zgodnie z przepisami odrębnymi;</p> <p>§ 9. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:</p> <p>1) w rejestrze zabytków znajdują się, podlegające ochronie zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:</p> <p>a) kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku w granicach cmentarza przykościelnego, wybudowany w latach 1932-1936 [...],</p> <p>b) nagrobek na cmentarzu przykościelnym Ignacego Dzianotta z 1824 r. [...],</p>
				<p>c) krzyż na cokole z 1865 r. – przy kościele parafialnym w Przytyku [...];</p> <p>2) ochronę wpisanego do Gminnej Ewidencji Zabytków zabytkowego układu urbanistycznego obejmującego m.in. teren przykościelny z kościołem - w granicach wyznaczonych na rysunku planu;</p> <p>3) ochronę wpisaną do Gminnej Ewidencji Zabytków zabytkowej figury Matki Bożej z 1887 r. – usytuowanej przy kościele parafialnym;</p> <p>4) zasady ochrony figury Matki Bożej wymienionej w pkt. 3:</p> <p>a) zakaz zmiany formy figury i cokołu,</p> <p>b) zakaz zmiany usytuowania obiektu,</p> <p>c) wyeksponowanie obiektu w otaczającej przestrzeni,</p> <p>d) zakaz lokalizacji w sąsiedztwie obiektu obiektów przesłaniających go,</p> <p>e) prace remontowe i inne działania mające wpływ na figurę wymagają uzyskania pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;</p> <p>5) odnośnie zabytkowego układu urbanistycznego i zabytkowej figury Matki Bożej nakaz prowadzenia wszelkich działań zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.</p>

9.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów wokół zbiornika wodnego Jagodno w gminie Przytyk – część A	Nr VIII.68.2019 z dnia 14 sierpnia 2019 r.	2019 r., poz. 11352	§ 7. W zakresie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego ustala się: [...] 3) zakaz lokalizacji przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, za wyjątkiem inwestycji celu publicznego z zakresu infrastruktury technicznej i komunikacyjnej; § 8. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się: 1) ochronę zabytków archeologicznych – stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: a) 73-65/17 zlokalizowanego w liniach rozgraniczających tereny 1U, 3KDL, 5MN, 2ZN, b) 73-65/16 zlokalizowanego w liniach rozgraniczających teren 2R, c) 73-65/26 zlokalizowanego w liniach rozgraniczających tereny 2U, 1KP, 2KDX, 2KDD, 4KDG, 5ZL, d) 73-65/27 zlokalizowanego w liniach rozgraniczających tereny 1KP, 4KDG; 2) ochronę nierozpoznanych stanowisk archeologicznych; 3) w obrębie stanowisk archeologicznych wymienionych w pkt 1 i 2, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
10.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego działek ew. nr 41/7, 41/8, 41/10, 41/11 w obrębie geodezyjnym Podgajek Zachodni w gminie Przytyk	Nr IX.79.2019 z dnia 1 października 2019 r.	2019 r., poz. 13180	§ 8. W zakresie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego ustala się: [...] 2) zakaz lokalizacji przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, za wyjątkiem inwestycji celu publicznego z zakresu infrastruktury technicznej i komunikacyjnej;
Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w trakcie sporządzania				
Lp.	Teren objęty planem	Nr uchwały intencyjnej Rady Gminy Przytyk		
1.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów wokół zbiornika wodnego Jagodno w gminie Przytyk – część B	XXI.136.2016 z dnia 24 czerwca 2016 r. XXXI.2017.2017 z dnia 26 maja 2017 r. III.12.2018 z dnia 28 grudnia 2018 r.		
2.	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni w Gminie Przytyk – część A w zakresie przebiegu linii zabudowy w terenie 10MU	XXXVII.272.2017		
3.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Dęba i Kolonia Dęba w gminie Przytyk	VI.41.2019		
4.	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Glinice i Kolonia Glinice w gminie Przytyk	VI.42.2019		

Jednym z najlepszych narzędzi do realizacji polityki publicznej, jaką jest ochrona zabytków i krajobrazu kulturowego, jest planowanie przestrzenne. Zgodnie z przepisami *ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* prowadzenie polityki planistycznej jest wyłączną kompetencją samorządu gminnego. Należy jednak stwierdzić, że pokrycie obszaru Gminy Przytyk miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego jest niestety niewielkie [por. rys. poniżej – za: <https://przytyk.e-mapa.net/>]

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Rys historyczny Przytyka i okolicznych miejscowości

Ziemie obecnej gminy Przytyk były zasiedlane już w epoce brązu (XVI–XIII w. p.n.e.) przez grupy ludności kultury trzcinieckiej, a im bliżej naszych czasów (epoka żelaza) pozostawiały tu po sobie ślady bytności m.in. grupy ludności kultury łużyckiej (XIII–IV w. p.n.e.), kultury przeworskiej (I w. p.n.e.–V w. n.e.).

Na podstawie źródeł archeologicznych można sądzić, że okolice obecnego Przytyka stały się obszarem stałego i nasilonego osadnictwa począwszy od XIII w. Było to zjawisko związane z zachodzącymi w okresie rozbitcia dzielnicowego przemianami społeczno-gospodarczymi i politycznymi. Za wzrastającą pozycją możnowładztwa, rycerstwa i duchowieństwa szły nadania ziemskie, które poddawane były sukcesywnej akcji kolonizacyjnej. Rozwijane były stare wsie, zakładane nowe, a z czasem zaczęto lokować miasta – wszystko to wiązało się z rozwojem szlaków handlowych oraz napływem nowych osadników.

W takich właśnie realiach historycznych należy umieścić założenie miasta Przytyk. Jego fundatorem był Piotr z Podlodowa i choć nie istnieją dokumenty źródłowe, które potwierdziłyby dokładną datę lokacji miasta, to za najbardziej prawdopodobną można przyjąć koniec XIV w.⁵¹

Miasto zostało najprawdopodobniej usytuowane wokół kościoła parafialnego, który albo już istniał w chwili lokacji albo został wzniesiony krótko po niej. Obok wzgórza z kościołem rozciągał się trójboczny plac, który mógł być związany z funkcjonującą tu jeszcze przed lokacją miasta osadą targową leżącą na gruntach Ostrowa (Zameczek), jednej z najstarszych wsi nad Radomką należących do Podlodowskich⁵².

Rozwój miasta i osiągnięte w związku z tym korzyści, były zapewne zgodne z przyjętymi przez fundatorów planami, bowiem w 1488 r. zdecydowali się na założenie *novam civitatem Przitik*. Relokację miasta potwierdził podczas sejmiku obradującego w Piotrkowie król Kazimierz Jagiellończyk, na prośbę swojego dworzanina Jana Podlodowskiego. **Król nadał też nowo lokowanemu miastu prawo do targów tygodniowych w poniedziałki oraz dwóch dorocznych jarmarków: na św. Wita (15 czerwca) i św. Mikołaja (6 grudnia)**⁵³. Nowy organizm miejski został usytuowany na południe od Starego Przytyka, na rozległej wyspie otoczonej dwoma nurtami rzeki Radomierzy (Radomki). Dzięki takiej lokalizacji – przy przeprawie, skuteczniej mogło być kontrolowane skrzyżowanie ważnych dróg handlowych – z Wielkopolski do Małopolski i na Ruś oraz z Małopolski do Mazowsza. Z tym należy wiązać określenie „Pępek Europy” wyznaczony przez studnię usytuowaną na przytyckim rynku.

Z fundatorami Przytyka – Podlodowskimi herbu Janina – należy także wiązać powstanie tutejszej parafii. Miało to miejsce zapewne na przełomie XIV i XV w. Powstał wtedy także drewniany kościół p.w. św. Ducha i św. Krzyża.

W 1507 r. nastąpił podział majątkowy wśród Podlodowskich. Połowę miasta otrzymał Jan, a drugą jego brat, Hieronim wraz z dworem zwanym Ostrów (obecnie Zameczek). W 1508 r. rodzina Podlodowskich była dziedzicami Przytyka, Studzienic, Woli Zakrzewskiej, Oblasu, Sukowa, Sukowskiej Woli, Jarosławic, Cerekwi, Zakrzewa. Rejestry poborowe z lat 1510–1540 wymieniają Przytyk wśród miast powiatu radomskiego.

Najważniejsze źródło dochodów z Przytyka dla Podlodowskich pochodziło z tzw. mostowego. W 1518 r. Paweł Podlodowski uzyskał od Zygmunta I przywilej pozwalający mu pobierać 4 denary od każdego wozu załadowanego towarami, przejeżdżającego przez mosty przytyckie. Dziesięć lat

później uzyskał kolejny przywilej podwyższający mostowe do 5 denarów, zaś w 1548 r. Jan Podlodowski uzyskał od króla Zygmunta Augusta przywilej, na mocy którego on sam i jego następcy mogli pobierać po 6 denarów od każdego wołu przepędzanego przez most i od każdego konia zaprzężonego do wozu, niezależnie od rodzaju towaru, który się na nim znajdował⁵⁴.

⁵¹ Według D. Kupisza, za prawdopodobną, choć hipotetyczną, datę lokacji można przyjąć rok 1393 – por. D. Kupisz, *Średniowiecze*, [w:] *Dzieje Przytyk i okolicznych miejscowości do 1918 roku*, Radom 2018, s. 24–31.

⁵² Ibidem, s. 29.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Por. D. Kupisz, *Czasy nowożytne (XVI–XVIII wiek)*, [w:] *Dzieje Przytyk i okolicznych miejscowości do 1918 roku*, Radom 2018, s. 63.

Ród Podlodowskich był znany ze swej zamożności, ale także z działalności poselskiej Lupa Podlodowskiego w połowie XVI w. Wsławił się on mową wygłoszoną na sejmie w 1547 r. skierowaną do króla Zygmunta I Starego i senatorów, w której powiedział m.in.: *Bo gdzie się z leges wykroczy, mu wszyscy będziemy tym obrażeni. Nie baczę, ku czemu by dobremu to roztargnienie a domowa nieprzyjaźń mogła przyjść, gdy wszyscy zwątpiwszy w wolności, w prawa, w sprawiedliwość, i jeden drugiemu gardło, majątność weźmie, a wszystko złe czynić każdy będzie mógł*⁵⁵.

Drugą, równie znaną co dość kontrowersyjną, postawą wsławił się Lupa Podlodowski na sejmie w 1548 r. pięciokrotnie występując z mową przeciw małżeństwu króla Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną, wywołując tym niemiłe dla króla dysputy. Aż do momentu, w którym król zwyczajnie go przekupił, nadając mu cztery wioski w starostwie radomskim, czym skutecznie zapewnił sobie jego milczenie na dwa ostatnie tygodnie prac sejmu. Niejako „przy okazji” Lupa Podlodowski wytargował od króla kolejny przywilej podwyższający „mostowe” w Przytyku.

Podlodowscy, jak wielu przedstawicieli ówczesnej szlachty, na fali prądów reformacyjnych, przyjęli ok. połowy XVI w. kalwinizm i dlatego wszystkie kościoły, w których mieli prawo patronatu zamienione zostały na zbory. Do katolicyzmu powrócili w początkach XVII w. Z ich fundacji powstał wówczas w Przytyku – w miejsce starszego – nowy, drewniany kościół.

W 1570 r. w wyniku małżeństwa Doroty Podlodowskiej z Przytyka i Jana Kochanowskiego, miasto stało się na długie lata – aż do 1835 r. – własnością rodową Kochanowskich.

W wieku XVII, Przytyk i okoliczne wsie, jak większość ziem ówczesnej Rzeczypospolitej, doznały wielu klęsk spowodowanych licznymi i długotrwałymi działaniami wojennymi oraz epidemiami. Najdotkliwsze straty miasto poniosło w czasie wojen szwedzkich w latach 1655–1660. Liczba ludności zamieszkującej Przytyk i okoliczne wsie spadła o ponad połowę. Dzięki nadaniu przez króla Jana Kazimierza w dniu 8 czerwca 1667 r. przywilejów cechowych, w części także dzięki rozwijającemu się tutaj począwszy od XVII w. osadnictwu żydowskiemu miasto przetrwało najgorszy okres.

W czasie wojny północnej – 19 lipca 1704 r. – przez Przytyk przemaszerowały wojska Karola XII popierające Augusta II Sasa w walce o tron przeciwko Stanisławowi Leszczyńskiemu. Z kolei podczas Konfederacji Radomskiej w 1767 r. w Przytyku stacjonowały wojska rosyjskie pod dowództwem Karola Radziwiłła.

Ostatnim dokumentem wspierającym rozwój miasta był przywilej targowy nadany 5 sierpnia 1777 r. przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Ze względu na zniszczenia wojenne w XVII i XVIII w. i ogromny pożar, jaki w 1795 r. strawił 169 domów, Przytyk stracił na znaczeniu. Kolejny, jeszcze większy pożar miał miejsce w 1820 r., zaś następny, który zniszczył ponad 100 domów w 1895 r. W tym czasie miasto miało 986 mieszkańców, 2 domy murowane, 91 drewnianych.

Okres Powstania Listopadowego zaznaczył się w dziejach Przytyka z jednej strony walkami jakimi w dniu 11 sierpnia 1831 r. – stoczyły tu oddziały polskie z oddziałami rosyjskimi pod

⁵⁵ Ibidem, s. 41.

dowództwem Wittenberga, z drugiej zaś strony jako konsekwencje za udział w powstaniu ponad 350-letni właściciele Przytyka – Kochanowscy – utracili własnościowe prawa do miasta.

Upadek Przytyka przyspieszyła budowa w 1834 r. drugi od Szydłowca przez Radom do Białobrzegów, co spowodowało, że dotychczasowy transport jaki odbywał się przez Przytyk został prawie w całości przeniesiony na nowy trakt komunikacyjny. Podupadające miasteczko – liczące zaledwie 110 domów – kupił w 1840 r. radomski adwokat Łukasz Pióro. Los miasta dopełnił się – po ponad 4,5 wieku – na mocy represyjnego ukazu carskiego z 29 października 1869 r., odbierającego Przytykowi prawa miejskie i zmieniającego jego status na zwykłą osadę.

W tym okresie zasadniczo zmieniła się także struktura społeczna, narodowościowa i wyznaniowa mieszkańców Przytyka, bowiem na początku XX w. ponad 80% mieszkańców stanowili Żydzi. Gmina żydowska w Przytyku – w latach 1918–1939 – skupiała ludność Przytyka, Kostrzynia, Mogielnicy, Klwowa, Wyśmierzyc i Białobrzegów. Gmina dysponowała murowaną synagogą, domem modlitw, mykwą, chederem i cmentarzem o powierzchni 0,2 hektara.

W czasie I wojny światowej Przytyk został na tyle poważnie zniszczony w wyniku walk oddziałów niemieckich, rosyjskich i austriackich, że w 1915 r. część rodzin mieszkała w prowizorycznych szałasach, a część przeniosła się w dalsze okolice. W związku z tym poważnie spadła liczba ludności Przytyka – z ok. 3 tys. w 1910 r. do ok. 2,3 tys. w 1921 r. Zróżnicowanie narodowościowe mieszkańców Przytyka i okolic, a szczególnie dysproporcje ekonomiczne doprowadziły do starć ulicznych w dniu 9 marca 1936 r., niesłusznie nazwanych później pogromem Żydów.

W czasie II wojny światowej Przytyk znalazł się w centrum poligonu Luftwaffe, w związku z czym w 1942 r. wyburzone zostały wszystkie domy – pozostał jedynie kościół wzniesiony w latach 1932–1936 według projektu arch. Stefana Szyllera, w miejscu starszego, drewnianego kościoła. Razem z likwidacją materialnych śladów Przytyka w przestrzeni, w ramach Akcji „Reinhard” Niemcy wysiedlili około 2700 żydowskich mieszkańców Przytyka, przenosząc ich najpierw do gett w Szydłowcu i Przysusze, a następnie latem 1942 r. wywożąc do Treblinki, gdzie zostali wymordowani. Po wojnie miejscowość się odbudowała.

Oblas

Nazwa Oblas dotyczyła tylko wsi włościańskiej, bowiem obszar dworski, choć potocznie określany takim samym mianem, w księdze hipotecznej figurował jako Gaczkowice.

Gaczkowice (Gaćkowice), były gniazdem rodowym Bończyców-Sochów-Gaćkowskich. Jan Długosz wymieniał Jana Sochę jako dziedzica Krzyszkowic i właściciela Gaczkowic. Dwuznaczność nazewnictwa powstała w związku z przeniesieniem folwarku i zarządu dóbr Gaczkowice z odległej, położonej za kompleksem lasów wsi tej nazwy pod wieś Oblas. Nastąpiło to w końcu XVIII lub na początku XIX w., kiedy Gaczkowice i Krzyszkowice stały się własnością Krasińskich herbu Ślepowron i weszły do klucza dóbr Łaziska. Gaczkowice jako folwark został włączony do majątku Krzyszkowice. Część dóbr Gaczkowice nazwano Oblasem. Liczyły one 1348 morgów z czego około 800 stanowiły lasy 360 grunty orne, 30 stawy, 20 sady i ogrody reszta łąki, pastwiska i nieużytki. Miejscowość Oblas należała do gminy Wolanów i dopiero od 1945 r. weszła w skład gminy Przytyk.

Wrzeszczów

Wieś istniejąca z pewnością już w połowie XV w. – o tutejszym kościele parafialnym p.w. św. Marii Magdaleny wspominał kronikarz Jan Długosz. Wzmianki o dworze pochodzą z początków XVIII w. Był on własnością Stanisława Morsztyna, wojewody sandomierskiego. Obecny kościół powstał staraniem właściciela majątku, według różnych źródeł, w 1706 lub 1716 r. W 1714 r. Konstancja Morsztynowa stworzyła podstawy opieki medycznej i tak powstał w dobrach Morsztynów szpital dla ubogich mieszkańców majątku. Od 1811 r. dóbr przeszły w ręce rodziny Wąsowiczów, a od 1845 r. rodziny Domańskich.

W 1827 r. wieś liczyła 29 domów i 213 mieszkańców. W drugiej połowie XIX w. domów były tu 39 domy i 334 mieszkańców. W latach 1845–1902 wieś była własnością Rawiczów-Kuroszów. Mściław Żakowski kupił majątek w 1903 r. Podczas I wojny światowej spalił się dach budynku. Remontu dokonali nowi właściciele – rodzina Dobienieckich. W rękach Tadeusza Dobienieckiego majątek pozostawał do 1936 r, kiedy to nabył go Zygmunt Górski. W czasie II wojny światowej majątek został zajęty przez Niemców. Wynajmowany w latach 1945–1976 na potrzeby szkoły podstawowej wrócił on do przedwojennych właścicieli, z mocno okrojonym majątkiem (poza terenem szkoły, sklepu, pól). Natomiast zabudowania dworskie zostały zniszczone.

Wrzos

Pierwsza historyczna wzmianka o wsi Wrzos pochodzi z 1372 r., w związku z erygowaniem parafii przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jarosława Bogorię ze Skotnik. Znajdował się tu już wówczas kościół drewniany, który przetrwał do 1420 r., kiedy to wzniesiony został nowy kościół p.w. św. Wawrzyńca i św. Idziego. Była to świątynia murowana w stylu gotyckim, na planie krzyża, o ścianach wzmocnionych przyporami. Fundatorami nowego kościoła byli zapewne, dziedziczący wieś Potkańscy, o czym może świadczyć umieszczenie na jednym ze zworników sklepienia kościelnego herbu rodowego – Brochwicz. Nowa świątynia była konsekrowana w 1521 r. Wrzos był siedzibą rodów: Potkańskich, Podlódowskich i Wrzosowskich. Jan Długosz wspominał, że w XVI w. kościół na krótko przeszedł w ręce arian i dopiero gdy Podlódowscy wrócili do katolicyzmu, został zwrócony katolikom. Również w XVI w. przez jakiś czas w Potkannie mieli swój zbor kalwini.

Zameczek

Od XIV w. gniazdo rodowe Podlódowskich zwanej dawniej Ostrowiem. Położone na wyspie na rzece Radomce zwanej dawniej Radomierzą. Nazwa Zameczek pochodzi od wybudowanego na niej zamku lub dworu obronnego, który stał się siedzibą rodziny. Usytuowany był na południowywschód od parku podworskiego na terenie nizinnym, nad rzeką Radomką. Własnością rodziny Podlódowskich był do 1731 r., a następnie przeszedł we władanie Tarłów. W połowie XIX wieku Konstanty Dzianott wybudował tu dwór według projektu Franciszka Marii Lanciego. Spadkobiercy Konstantego Dzianotta w 1871 r. sprzedali dwór Ignacemu Drużbackiemu. Od 1876 r. właścicielami majątku został hrabia Włodzimierz Lubieniecki herbu Rola. W posiadaniu tego rodu dwór pozostawał do końca II wojny światowej. Dobra te odwiedzał Henryk Dobrzański „Hubal” powinowaty właściciela majątku. Po wojnie majątek rozparcelowano na wiele działek. Na resztówce powstało Państwowe Gospodarstwo Rolne, przemianowane na w 1962 r. na Wojewódzki Zakład Unasieniania Zwierząt. Aktualnie park i dwór użytkuje prywatny właściciel. W dworze jest restauracja.

Zarys historii administracyjnej Gminy Przytyk

W okresie I Rzeczypospolitej teren obecnej gminy Przytyk położony był w ziemi sandomierskiej i powiecie radomskim. Powiat ten utworzono w drugiej połowie XIV w. w okresie reform administracyjnych Kazimierza III Wielkiego (1333–1370). Od 1471 r. obszar ten znajdował się w granicach administracyjnych województwa sandomierskiego i kasztelani radomskiej.

Po III rozbiorze teren ten znalazł się w granicach Królestwa Galicji i Lodomerii jako ziemie Galicji Zachodniej monarchii habsburskiej, w cyrkule radomskim. Po bitwie pod Raszynem, 19 kwietnia 1809 r. i podpisaniu pokoju wiedeńskiego 14 października 1809 r., ziemie Galicji Zachodniej włączone zostały do Księstwa Warszawskiego. Do roku 1815 teren dzisiejszej gminy Przytyk znajdował się w departamencie i powiecie radomskim. Po podpisaniu pokoju wiedeńskiego w 1815 r. wszedł w skład Królestwa Polskiego w województwie sandomierskim, obwodzie radomskim i powiecie radomskim.

Reformy administracyjne przeprowadzone po 1837 r. w Cesarstwie Rosyjskim zmieniły przynależność terytorium omawianej gminy do guberni sandomierskiej w obwodzie radomskim i powiecie radomskim. W 1842 r. teren gminy znajdował się w guberni sandomierskiej, powiecie radomskim i okręgu radomskim. Po utworzeniu w Cesarstwie Rosyjskim guberni radomskiej w 1844 r. znalazł się w jej granicach w powiecie radomskim. W 1867 roku utworzono nową gminę Przytyk (wcześniej funkcjonowała gmina Podgajek) włączając w jej skład zlikwidowane miasto Przytyk.

W czasie I wojny światowej, po roku 1915 powiat radomski znalazł się pod okupacją wojsk austrowęgierskich pod nadzorem generalnego Gubernatorstwa Wojskowego z siedzibą w Kielcach, a następnie w Lublinie. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości teren dzisiejszej gminy Przytyk znajdował się w województwie kieleckim, powiecie radomskim. W latach 1939–1945 omawiany obszar należał do Generalnego Gubernatorstwa w dystrykcie radomskim. Po 1945 r. znalazł się w województwie kieleckim i powiecie radomskim. Po reformie z 1954 r. w ramach nowego podziału administracyjny kraju powołano gromadę jako najmniejszą jednostkę podziału terytorialnego. Gromada Przytyk istniała do 1973 r. Po kolejnej reformie, przywrócono gminy jako najniższy szczebel podziału terytorialnego i reaktywowano gminę Przytyk w województwie kieleckim i następnie nowo utworzonym województwie radomskim oraz powiecie radomskim. Od 1998 r. gmina Przytyk znajduje się w województwie mazowieckim i powiecie radomskim.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy ma swoją definicję ustawową, zawartą w *ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, gdzie w art. 2 pkt 16e stwierdzono, że przez krajobraz należy rozumieć *postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka*.

Krajobraz kulturowy danego obszaru wpływa na wzrost tożsamości lokalnej i regionalnej oraz odzwierciedla jego historię i związek działalności ludzkiej z przyrodą. Cechą krajobrazu kulturowego jest jego ciągła ewolucja. Pozytywnym przejawem dbania o krajobraz jest jego harmonijne kształtowanie, w którym zachowując najcenniejsze elementy – układy przestrzenne wsi, zabytkowe budowle, osie widokowe i tereny przyrodnicze – harmonijnie wkomponowuje się współczesne realizacje. Zarządzanie krajobrazem musi mieć charakter planowy, wpisany w

dokumenty strategiczne gminy (przy tym zharmonizowany na poziomie wyższych szczebli samorządu terytorialnego), a także uwzględniony w uchwalanych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, kształtujących politykę przestrzenną gminy.

Krajobraz kulturowy gminy Przytyk ukształtowany został w wyniku osadnictwa rozwijającego się intensywnie już od XIV w., w którym wykorzystywano naturalne walory przyrodnicze – stąd dominującym w przestrzeni gminy jest krajobraz rolniczy, przeplatany kompleksami leśnymi, ze skupionym w charakterystycznych ulicówkach osadnictwem wiejskim. Ważnymi dominantami krajobrazowymi gminy są: budowle sakralne, stanowiące swoiste „punkty orientacyjne” w przestrzeni, rezydencjonalne założenia dworsko-parkowe z pozostałościami zabudowy gospodarczej (spichlerz w Oblasie) w niestety zatartych już w przestrzeni kształtach zespołów folwarcznych, a także bardzo dobrze zachowany układ przestrzenny dawnego miasta szlacheckiego Przytyk.

Bardzo ważnym elementem dawnego krajobrazu kulturowego Przytyka i jego okolic jest sieć rzeczna, na którą składają się przede wszystkim Radomka, Wiązownica i Dobrzyca. Szerokie doliny rzeczne miały bardzo duży wpływ na ukształtowaną historycznie sieć osadniczą i komunikacyjną. Wody miały także bardzo duży wpływ na charakterystyczne – w sporym stopniu zatarte dzisiaj zarówno w przestrzeni, jak i świadomości społecznej – sposoby gospodarowania. Dzięki specyficznemu ukształtowaniu terenu, wykorzystywano wspomniane rzeki do funkcji gospodarczych, wznosząc na nich młyny wodne, folusze, a także budując liczne stawy rybne. Ze źródeł historycznych wiadomo, że już w XVI w. funkcjonowały młyny wodne w Sukowie, Woli Sukowskiej, Wrzosie, Słowikowie, Domaniowie, pod Przytykiem i Ostrowem⁵⁶. Podobna liczba młynów (9) wymieniana jest w źródłach z 1662 r.: w Domaniowie i Wólce Domaniowskiej (Stary i Nowy Młyn), Krzyszkowicach (Blech), w Sukowie (Nadołkowy), Sukowskiej Woli (Nowy) i Wrzosie (na Starej Radomierzy) oraz cztery kolejne pod Przytykiem⁵⁷.

Budowa młynów powodowała konieczność piętrzenia wody w rzekach, co zwykle wykorzystywano do urządzania stawów rybnych. Widać to m.in. na przykładzie dóbr Podłodowskich, którzy już w XVI w. zakładali je przy groblach wzdłuż Radomki i jej dopływów.

⁵⁶ D. Kupisz, *Czasy nowożytne (XVI–XVIII wiek)*, [w:] *Dzieje Przytyka i okolicznych miejscowości do roku 1918*, Radom 2018, s. 72.

⁵⁷ *Ibidem*.

Stawy rybne zakładane także w miejscach oddalonych od dolin rzecznych, np. we Wrzeszczowie w 1784 r. istniały aż trzy sadzawki służące hodowli ryb⁵⁸.

Stawy rybne na wschód od Przytyka (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Do dziś z licznej niegdyś grupy młynów zachował się jedynie jeden obiekt tego typu, znajdujący się we Wrzosie nad brzegiem Wiązownicy. Wzniesiony na początku XX w., pierwotnie był młynem wodnym, o czym świadczy jaz piętrzący wodę usytuowany pod mostkiem oraz ruina komory koła wodnego (istniała jeszcze w 2012 r.); obecnie urządzenia mają napęd elektryczny. Innymi śladami dawnej świetności młyńskiej są: pozostałość jazu piętrzącego w Przytyku (powyżej mostu), a także resztki jazu znajdująca się obok stawów rybnych (poniżej Przytyka).

⁵⁸ Ibidem.

Młyn wodno-elektryczny we Wrzosie (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Pozostałości jazu przy młynie w Przytyku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Bardzo istotną kwestią kształtowania krajobrazu kulturowego jest estetyka przestrzeni publicznej. W trakcie prac rewaloryzacyjnych przestrzeni Rynku wprowadzono zarówno elementy posadzki rynku, jak i małej architektury – latarnie, ławki, kosze itp., zdecydowanie poprawiające jakość przestrzeni. Poważnym problemem wymagającym uregulowań obejmujących swoją skalą obszar całej gminy jest kwestia reklam, tablic reklamowych i

informacyjnych oraz szyldów. Obecnie na terenie gminy można znaleźć wiele miejsc przeładowanych i „oszeconych” licznymi reklamami i tablicami, degradującymi przestrzeń publiczną. Wymaga to podjęcia prac na ustanowieniem odpowiedniego prawa miejscowego regulującego kwestię reklam w przestrzeni publicznej.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 2) zabytek nieruchomy to: *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Do najważniejszych zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie Gminy Przytyk należy zaliczyć obiekty i zespoły sakralne (kościóły i cmentarze) oraz zespoły rezydencjonalne (dworsko-parkowe).

Przytyk – kościół parafialny

Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, został wzniesiony w latach 1932–1936 według projektu arch. Stefana Szyllera, w miejscu starszego, drewnianego kościoła zbudowanego w 1779 r, a znajdującego się już – pomimo remontów przeprowadzanych w XIX w. Kościół jest murowaną budowlą neobarokową, trójnawową i halową. Sklepienia są kolebkowe na gurtach z lunetami w nawach, w prezbiterium krzyżowe. Fasada dwuwieżowa, część środkowa zwieńczona szczytem flankowanym ślimacznicami. Detal architektoniczny eklektyczny, neobarokowy w postaci portali i gzymsów.

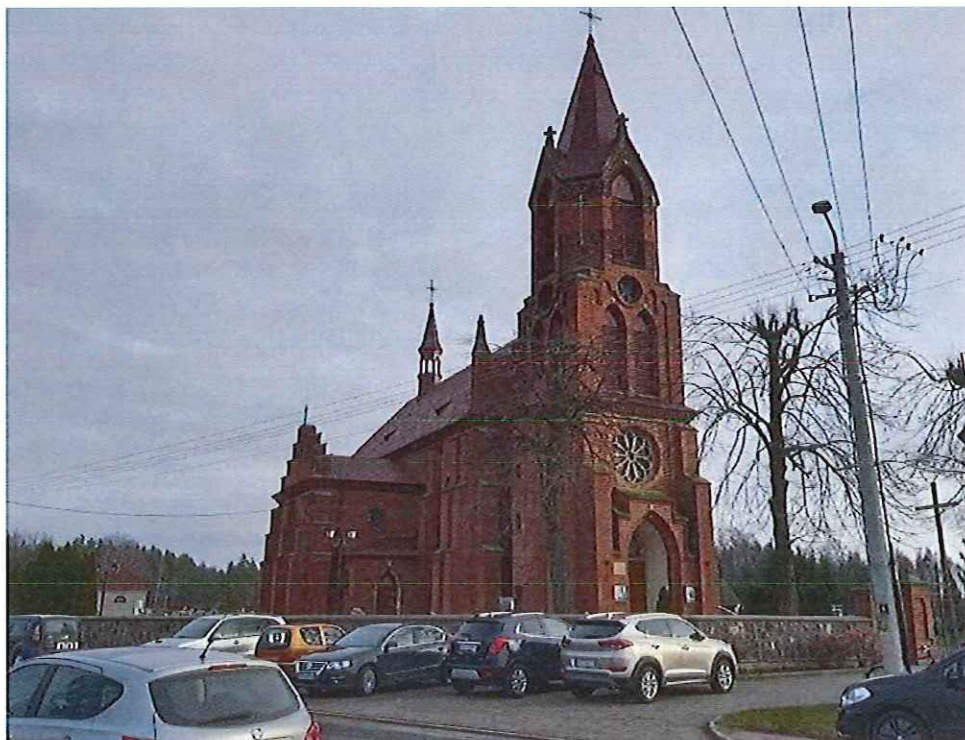
Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Przytyk – stara część cmentarza parafialnego

Cmentarz został założony w 1 poł. XIX w., a następnie powiększony w 1997 r. Usytuowany przy drodze Przytyk-Studzienice-Radzanów. Teren cmentarza jest płaski, układ przestrzenny nekropolii ukształtowany do poł. XX w. czytelny i regularny. Układ komunikacyjny obwodnicowy z zaakcentowaną aleją wschód-zachód na osi bramy cmentarnej. Cmentarz ogrodzony prostym, niskim murem kamiennym wykonanym po 1945 r. Poprzedni mur rozebrany przez Niemców w czasie II wojny światowej. Brak pozostałości historycznego drzewostanu.

Wrzos – kościół parafialny

Kościół p.w. świętego Wawrzyńca został wzniesiony w 1420 r. w stylu gotyckim, a poważnie rozbudowany na początku XX wieku. Świątynia jest budowlą orientowaną, wzniesioną z cegły układanej w wątku polskim z użyciem zendrówki. Pierwotnie nawa była trzyprzęsłowa kwadratowa, z węższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Bryłę wsparto od zewnątrz przyporami. Nawę i prezbiterium przykrywają sklepienia sieciowe. W początkach XX w. kościół powiększono, przedłużając nawę o 20 łokci; przykryciem wnętrza było sklepienie żebrowane. Dobudowano także dwie kaplice (według planów architekta Wojciechowskiego z Warszawy), kruchty i zakrytą od strony południowej oraz specjalny babiniec dla kobiet. W elewacji frontowej wzniesiona została wyniosła wieża.

Kościół p.w. św. Wawrzyńca we Wrzosie (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Wrzos – stara część cmentarza rzymsko-katolickiego

Wokół gotyckiego kościoła p.w. św. Wawrzyńca pierwotnie usytuowany był przykościelny, nieistniejący dziś cmentarz. Obecny cmentarz został założony ok. poł. XIX w. na wschód od kościoła. Układ przestrzenny nekropolii ukształtowany między XIV w. i poł. XX w. jest dobrze

zachowany. Na terenie cmentarza znajduje się kaplica cmentarna z XIX w. przebudowana w 2 poł. XX w. Układ komunikacyjny cmentarza jest dwurzędowy, ustawiony w kierunku wschód-zachód z poprzeczną aleją główną powstałą po 1945 r. Ogrodzenie XX-wieczne – w części kamienne (d. cmentarz przykościelny) oraz betonowe w części wschodniej. Na cmentarzu nie zachował się dawny drzewostan.

Na cmentarzu zachowało się kilkanaście historycznych nagrobków, najstarszy z nich pochodzi z 3 ćw. XIX w. Nagrobki zabytkowe są orientowane. Prezentują różne typy: krzyż na cokole, stela, pień na skałce, płyta nagrobna, grobowiec. Wszystkie zabytkowe nagrobki wykonane są z piaskowca, za wyjątkiem nagrobka Elwiry Janisławskiej wykonanego z żeliwa. Na jednym z obiektów znajduje się sygnatura kamieniarza z Szydłowca.

Wrzeszczów – kościół parafialny

Poprzedni – drewniany – kościół spłonął w 1707 roku. Budowa nowego kościoła została ukończona w 1716 roku, nakładem Stanisława Morsztyna wojewody sandomierskiego. Barokowa świątynia odnawiana była w 1869, 1887 i 1956 roku. Kościół jest budowlą ceglana, otynkowaną i orientowaną. Prezbiterium jest jednoprzęsłowe, prostokątne, nakryte spłaszczoną kopułą na pendentywach, za nim od wschodu półkolistą zakrytą sklepieniem spłaszczoną półkopułą. Nawa równa z prezbiterium szerokości i wysokości, trójprzęsłowa, o przęśle środkowym sklepieniem spłaszczoną kopułą na pendentywach, nad węższymi przęsłami skrajnymi kolebki z lunetami na gurtach. Po bokach środkowego przęsła nawy symetryczne. Kaplice nakryte kopułkami, od płu. św. Urbana, od płu. Matki Boskiej. Wewnątrz ściany nawy są opięte zdwojonymi pilastrami.

Wejście do kaplic arkadowe, ujęte w pilastry, w ścianach skrajnych nawy, arkadowe wnęki. W świątyni narożnikach kaplic niskie pilastry dźwigające gzyms. Fasada zachodnia trójdzielna, pilastrowana, z trójkątnym szczytem; na osi portal barokowy, z kartuszem w półkolistym przyczółku oraz okno zamknięte odcinkowo.

Kościół p.w. św. Marii Magdaleny w Wrzeszczowie (fot. J. Dąbrowski)

Przytyk – cmentarz żydowski

Cmentarz żydowski w Przytyku zlokalizowany jest na skraju lasu, po lewej stronie drogi do Radomia. Choć pierwsze wzmianki o cmentarzu pochodzą z 1843 r., to najprawdopodobniej został założony już w XVII wieku, co związane było z nasileniem osadnictwa ludności żydowskiej w Przytyku. Przez wiele lat było to miejsce pochówku także dla zmarłych wyznania mojżeszowego z okolicznych miejscowości, a nawet z Radomia.

W 1882 r. wybudowano bramę na cmentarz, a następnie otoczono cmentarz murowanym ogrodzeniem nazywanym przez przedwojennego urzędnika: *murowanym z cegieł oparkaniem*⁵⁹. Niestety elementy pierwotnego ogrodzenia oraz ogromna większość macew zostały zniszczone w czasie II wojny światowej. Do dziś na jego terenie zachowało się około 30 nagrobków oraz kilkadziesiąt fragmentów podstaw połamanych nagrobków.

Oblas – dwór

Dwór został wzniesiony przez Krasińskich na pocz. XIX w. w stylu klasycystycznym, a następnie przebudowany w okresie międzywojennym w tzw. „stylu polskim”. Zyskał wtedy m.in. łamany dach. Obecnie zachował się korpus główny budynku bez przybudówki. Dwór jest obiektem murowanym z cegły, otynkowanym, jednokondygnacyjnym z poddaszem. Część centralna dwukondygnacyjna, obustronnie zakończona szczytem trójkątnym z okrągłą lukarną. W elewacji południowej znajduje się ganek czterofilarowy zwieńczony balkonem z balustradą tralkową.

W elewacji północnej zamknięty ganek, udekorowany lizenami z analogicznym balkonem jak od południa. Detal architektoniczny ma formę profilowanego gzymsu wieńczącego. Od zakończenia II wojny światowej do 1984 r. w dworze mieściła się filia Zbiorczej Szkoły Gminnej w Przytyku. Obecnie zabytkowy dwór znajduje się w rękach prywatnych.

⁵⁹ Za: <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/p/653-przytyk/114-cmentarze/29474-cmentarz-zydowski-w-przytyku>

Oblas – park dworski

Park założony w XIX w. jako forma krajobrazowa. Istotnym elementem układu komunikacyjnego jest fragment alei obwodnicowej biegnącej wokół parku. Łączy się ona z zachowaną aleją wjazdową obsadzoną grabami, prowadzącą również do budynku dworu. W centralnej części parku znajduje się rozległa – wtórnie utworzona – polana. Mieściło się tu najpierw boisko, a następnie uprawiano owoce. Otwarta przestrzeń polany wraz z kurtynami starych drzew tworzy szereg ciekawych scenerii o naturalistycznym charakterze. Na terenie parku znajduje się cenny starodrzew: lipy, jesiony, kasztanowce, dęby, graby i modrzewie. Jedno z drzew – dąb szypułkowy o obwodzie ok. 4 m – ma status pomnika przyrody.

Oblas – spichlerz

Budynek spichlerza usytuowany jest na południe od dworu, w dawnej części folwarcznej. Jest jedynym zachowanym obiektem z historycznego zespołu zabudowy folwarcznej.

Budynek zbudowany w 1 poł. XIX w., jako obiekt murowany, otynkowany, na rzucie prostokąta, o zwartej bryle, dwukondygnacyjnej z poddaszem. Nakryty dachem dwuspadowym (pokrycie dachowe z eternitu). Naroża budynku boniowane, gzyms wieńczący wydatny, gzyms kordonowy prosty. Otwory okienne prostokątne w układzie poziomym. W szczycie okno zakończone łukiem. Stolarka okienna drewniana, ramowa. W latach 30-tych XX w. obiekt wyremontowano. W 1985 roku wymieniono pokrycie dachowe.

Dawny spichlerz w folwarku w Oblasie (fot. J. Dąbrowski)

Wrzeszczów – park

Park we Wrzeszczowie został założony w XIX w. W latach 1936–1939 przeorganizowany. Pierwotnie centralnym punktem założenia parkowego był budynek dworu. Niestety powojenny

podział parku, wydzielenie części parku pod teren szkolny wraz z budową szkoły od wschodu oraz budowa sklepu w części południowej spowodowały degradację układu przestrzennego. Obecnie pozostałości parku ciągną się na osi północ-południe z dworem zlokalizowanym we wschodniej części nieruchomości. Drzewostan jest różnowiekowy – obok 200-letnich drzew (jesiony i lipy), występują także drzewa kilkudziesięcioletnie. W parku znajduje się ok. 19 gatunków drzew: klony, jesiony, lipy, bzy oraz drzewa owocowe. Wzdłuż ogrodzenia szkolnego zachował się szpaler wiekowych jesionów. W części północnej zachowała się dawna studnia, jedyna pozostałość po zabudowaniach dworskich. Istniejące założenie ma dużą wartość z punktu widzenia ekologicznego ze względu na brak w okolicy dużych skupisk drzew.

Wrzeszczów – dwór

Prawdopodobnie został wzniesiony w XVIII wieku. Wielokrotne przebudowy wpłynęły na jego obecny wygląd i wartości zabytkowe. Największym przeobrażeniem uległ w 1914 roku, kiedy został odbudowany po pożarze dachu. Budynek murowany, jednokondygnacyjny z częścią centralną dwukondygnacyjną oraz przybudówkami. Portyk dwukolumnowy w części środkowej, wspierający balkon cofnięty wobec elewacji, zakończony trójkątnym szczytem. Elewacja zakończona dekoracyjnie gzymsem z uskokami w partii bocznych pilastrów, gzymsem kordonowym, i niszami. Do wejścia głównego prowadzą schody. W narożach budynku lizeny.

Obecnie zabytkowy dwór znajduje się w rękach prywatnych – poddawany jest sukcesywnym pracom konserwatorskim.

Dwór i fragment parku we Wrzeszczowie (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Zameczek – park

Park dworski – w typie krajobrazowym – został założony w połowie XIX w., na północ od przepływającej nieopodal rzeki Radomki. Obecny drzewostan jest mocno zróżnicowany, uporządkowany. Oprócz pierwotnej szaty roślinnej: lip, grabów, klonów i dębów po wojnie wprowadzono wiele nowych gatunków. Układ założenia dworsko-parkowego został zachwiany

poprzez budowę w bliskim sąsiedztwie dworu bloku mieszkalnego oraz kolejnych tego typu budynków w miejscu zabudowań dworskich, wycinkę starego drzewostanu, likwidację sadów oraz podział parku.

Zameczek – dwór

Klasycyzujący budynek dworu został wzniesiony ok. poł. XIX wieku wg projektu Franciszka Marii Lanciego – znanego architekta, twórcy m.in. skrzydła pałacu w Wilanowie. Budynek jest murowany, parterowy. W elewacji północnej usytuowany jest portyk czterokolumnowy, zwieńczony tympanonem, w elewacji południowej ryzalit ozdobiony czterema pilastrami jońskimi również zwieńczony trójkątnym szczytem. W elewacjach bocznych ganki zakończone szczykami trójkątnymi. Dwór charakteryzuje bogaty detal architektoniczny w postaci gzymsów nadokiennych, opasek okiennych i drzwiowych, profilowanego gzymsu wieńczącego, boniowania narożnego, fryzów arkadkowych. Wnętrze budynku dostosowane zostało do nowych funkcji (restauracja).

Dwór w Zameczku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

5.2.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 3) zabytek ruchomy jest: *rzeczą ruchomą, ich częścią lub zespołem, będącym dziełem człowieka lub związanym z jego działalnością i stanowiącym świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie gminy Przytyk należą do trzech zasadniczych grup: wystroju i wyposażenia obiektów sakralnych, obiektów sepulkralnych oraz kapliczek i krzyży przydrożnych.

Przytyk, kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego

W skład wystroju i wyposażenia kościoła wchodzi m.in. barokowe chrzcielnica, rzeźby, naczynia liturgiczne i ornaty. Dużą grupę stanowią obiekty XIX-wieczne i z pocz. XX wieku. Na szczególną uwagę zasługuje polichromia w prezbiterium Jana Karola Rosena – „Znalezienie Krzyża Świętego” z 1935 roku. W kościele znajdują się także płyty nagrobne poświęcone m.in. Katarzynie Białaczowskiej, żonie Wawrzyńca Podlodowskiego oraz teściowi poety Jana Kochanowskiego, Lupie Podlodowskiemu.

Wrzos, kościół p.w. św. Wawrzyńca

W kościele znajdują się bardzo cenne detale architektoniczne i elementy konstrukcyjne z czasów budowy świątyni gotyckiej: fryz ceglany na elewacji prezbiterium i nawy, portal w południowej ścianie, wsporniki i zworniki sklepienne w nawie głównej. Z tego okresu pochodzi także chrzcielnica. Wiele zabytków w kościele pochodzi z XVIII wieku, kiedy to wymieniono wystrój świątyni: monstrancja, ornaty, płyta nagrobna Branwickich. Z XIX wieku pochodzą: obraz św. Wawrzyńca z ołtarza głównego, płyty nagrobne Maksymiliana Poraj Jasieńskiego z 1886 roku i Janiny z Węgierskich Jasieńskiej z 1861 r. Ołtarz główny, ołtarze boczne i ambona pochodzące z 1905 r. są neogotyckie.

Wrzeszczów, kościół p.w. św. Marii Magdaleny

Najcenniejsze zabytki ruchome związane są czasem powstania świątyni (XVIII wiek): wapienny portal główny, obraz św. Józef z Dzieciątkiem, chrzcielnica oraz ornaty i kapy. Z wcześniejszego, drewnianego kościoła zachowała się chrzcielnica z XV wieku. Liczną grupę zabytków stanowią tablice inskrypcyjne znajdujące się na ścianach kościoła – XVIII- i XIX- wieczne, upamiętniające miejscowe rodziny szlacheckie.

Cmentarz rzymsko-katolicki w Przytyku

Na cmentarzu znajduje się kilkadziesiąt nagrobków o wysokiej wartości artystycznej, pochodzących z XIX w. i 1 poł. XX w. Prezentują one różne typy m.in: płyty nagrobnej, krzyża lub figury na cokole, pnia drzewa czy steli. Większość zabytkowych nagrobków wykonana jest z piaskowca, jedynie nagrobek rodziny Grodzińskich z 2 ćw. XX w. wykonanego został z granitu. Ze względu na walory artystyczne na uwagę zasługują: nagrobek Maryana Wachowicza z 2 ćw. XIX w., wykonany w formie steli w stylistyce klasycystycznej ze zwieńczeniem wolutowym, udekorowanym rozetami, motywem klepsydry oraz ornamentem kimationowym; nagrobek rodziny Dzianott z 3 ćw. XIX w., przedstawiający kobietę w chitonie wspartą o urnę. Odznacza się on rozbudowaną symboliką cmentarną oraz wysoką jakością wykonania, znamionującą znakomitego rzeźbiarza; monumentalny nagrobek Marji ze Skarżyńskich Lubienieckiej z 3 ćw. XIX w., wykonany w stylistyce neoklasycyzmu, z rozbudowanym cokolem pod krzyż, ujętym w górnej części kolumnami, zwieńczony wydatnym gzymsem z półokrągłymi szczytami; nagrobek Stanisława Mikuckiego i Stefana Ruśkiewicza z 1 ćw. XX w. z bardzo plastyczną, płaskorzeźbioną stelą przedstawiającą scenę z Ogrójca z postaciami Chrystusa i anioła; mogiła prawosławna z tablicą nagrobną w języku rosyjskim (4 ćw. XIX w.). Na kilku nagrobkach pojawiają się sygnatury z nazwiskami kamieniarzy: L. Staniszewski i Hebdzyński z Radomia.

Pomniki nagrobne na cmentarzu parafialnym w Przytyku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Cmentarz rzymsko-katolicki w Wrzosie

Spośród kilkunastu historycznych nagrobków zachowanych na cmentarzu, na szczególną uwagę zasługują: nagrobek ks. Antoniego Ambrożewicza z 4 ćw. XIX w., eklektyczny z dekoracją o bogatej symbolice: motywem całunu, księgi, stuły, kielicha mszalnego oraz uskrzydłonej klepsydry; nagrobki Katarzyny Fokt i ks. Marka Gujskiego z 1 ćw. XX w. wykonane w stylistyce neogotyckiej; nagrobek – stela Julji Jasińskiej z 3 ćw. XIX w.; mogiła powstańców z 1863 r. oraz figura św. Jana Nepomucena ustawiona na mogile. Na cmentarzu pochowani są m.in. tutejsi proboszczowie (ks. Marek Gujski – przeprowadził rozbudowę kościoła na pocz. XX w.), właściciele ziemscy (Jasińscy, Sobolewscy), powstańcy styczniowi (dwie mogiły poległych w trakcie bitwy pod Wirem 23 sierpnia 1863 r.). Znajduje się tu też grób uznanego artysty ks. Władysława Paciaka.

Widok cmentarza parafialnego we Wrzose (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Cmentarz żydowski w Przytyku

Na terenie cmentarza żydowskiego w Przytyku zachowało się około 30 nagrobków oraz kilkadziesiąt fragmentów podstaw połamanych nagrobków. Na szczególną uwagę zasługuje podwójna macewa rabinów Samuela Zajnewa i jego syna Jecheskiela Zeliga.

Nieznane są nazwiska artystów-rzemieślników, którzy wykuwali nagrobki., jedynie w jednym przypadku zachowała się sygnatura kamieniarza – A. Wajsberga Dadima Finkli. A. Penkalla napisał, że „na terenie cmentarza dominują pojedyncze nagrobki, ale zachowały się również podwójne – osób spokrewnionych ze sobą. Płyty są zakończone łukami o zróżnicowanym kształcie, przy czym najwięcej jest łuków pełnych. Znaczna część płyt została ozdobiona elementami architektonicznymi, charakterystycznymi dla epoki neoklasycyzmu oraz symbolicznymi płaskorzeźbami, z wyjątkowo bogatą ornamentyką roślinną, nawiązująca o zdobnictwa romantycznego oraz secesji. Zdobnictwo wykonano techniką reliefu”.

Widok fragmentu cmentarza żydowskiego w Przytyku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Macewa na cmentarzu żydowskim w Przytyku (fot. J. Dąbrowski, 2019)

Kapliczki, krzyże i figury przydrożne

Na terenie gminy zlokalizowanych jest dużo kapliczek, krzyży i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są bardzo charakterystycznym elementem polskiego krajobrazu. Ich ustawianie wiązało się przede wszystkim z lokalną tradycją oraz religijnymi, duchowymi doświadczeniami fundatorów. Ustawiano je także na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Przydrożne kapliczki, krzyże lub figury miały najczęściej charakter dziękczynny lub suplikacyjny, a czasem nawet odstrasżający. Na ich lokalizację wybierano

najczęściej miejsca w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach dróg, przy wjeździe do wsi, przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

Na terenie gminy Przytyk znajduje się kilka takich zabytków przydrożnych. Należą do nich: kaplica kubaturowa w Glinicach fundacji dziedziczki Zgliszczyńskiej z 1863 r., kapliczka murowana z 1918 r. w Goszczewicach, kapliczka murowana z pocz. XX wieku przy ul. Targowej w Przytyku, krzyże na cokołach z pocz. XX w. we Wrzosie, Dębie, Glinicach, figura Matki Boskiej we Wrzeszczowie z 1904 r., a także figura św. Jana Nepomucena z Krzyszkowic z 1793 r.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z definicją ustawową (art. 3 pkt 1 i 4) zabytek archeologiczny jest: *zabytkiem nieruchomym, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytkiem ruchomym, będący tym wytworem.*

W granicach Gminy Przytyk zewidencjonowane są 134 stanowiska archeologiczne. Wszystkie są ujęte w gminnej ewidencji zabytków, brak jest stanowisk archeologicznych chronionych poprzez wpis do rejestru zabytków. Znajdują się tu natomiast 3 stanowiska archeologiczne o tzw. własnej formie krajobrazowej:

1. Goszczewice stan.1, nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu),
2. Potkana stan.1 nr obszaru AZP 73-64 (grodzisko stożkowate, dwór na kopcu),
3. Zameczek stan.1 nr obszaru AZP 72-65 (dwór na kopcu).

Ze względu na ich dużą wartość, należy rozważyć możliwość wpisania ich do rejestru zabytków, co w znaczący sposób podniesie ich status prawny, jako zabytków chronionych na podstawie przepisów *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Podjęcie prac mających na celu właściwe zagospodarowanie ww. stanowisk archeologicznych, w tym ich uczytelnienie w terenie, mogłoby stanowić podstawę do utworzenia specjalnego szlaku edukacyjno-turystycznego, prezentującego ten wyjątkowy zasób dziedzictwa kulturowego.

Stanowiska archeologiczne na terenie gminy Przytyk są zróżnicowane pod względem funkcji i chronologii. Najstarsze stanowiska archeologiczne datowane są na młodszą epokę kamienia (neolit), zaś najmłodsze pochodzą z czasów nowożytnych. Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych z obszaru gminy Przytyk pochodzi jednak z okresu średniowiecza i z czasów nowożytnych. Bardzo interesująca jest grupa stanowisk archeologicznych o charakterze osadniczym i sepulkralnym związanych z zasiedleniem tych ziem przez społeczności określane mianem kultury przeworskiej. Analiza rozkładu terytorialnego stanowisk archeologicznych pokazuje, że grupują się one przede wszystkim wzdłuż głównych cieków wodnych – Radomki, Wiązownicy czy Dobrzycy. Zaś obecność stanowisk archeologicznych – datowanych szczególnie na okres średniowiecza i czasów nowożytnych – wokół obecnych wsi i kolonii, świadczy o ich historycznym rodowodzie.

L.p.	Miejscowość	Numer stanowiska w obrębie miejscowości	Obszar AZP i numer stanowiska w obrębie obszaru	Chronologia
------	-------------	---	---	-------------

1	Borki	1	AZP 72-66/8	śląd osadnictwa – neolit; osada – okres rzymski (Kultura przeworska); śląd osadnictwa – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
2	Borki	2	AZP 72-66/9	osada – późny okres lateński / wczesny okres lateński (Kultura przeworska); osada wiejska – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
3	Borki	3	AZP 72-696/10	obozowisko – epoka brązu; osada jednodworcza – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
4	Borki	4	AZP 66-69/2	śląd osadnictwa – Halstatt C–D (Kultura łużycka); osada jednodworcza – Kultura Polska / okres nowożytny (XVI–XVII w.)
5	Borki	5	AZP 72-66/12	znalezisko luźne – neolit (kultura pucharów lejkwatych); osada – II okres epoki brązu (kultura trzciniecka)
6	Borki	6	AZP 72-66/13	śląd osadnictwa – okres starożytny
7	Borki	7	AZP 72-66/16	śląd osadnictwa – Halstatt D (kultura grobów kłoszowych)
8	Borki	8	AZP 72-66/17	znalezisko luźne – okres starożytny
9	Borki	9	AZP 72-66/18	znalezisko luźne – epoka kamienia
10	Borowiec	1	AZP 73-66/6	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu; osada – wczesny okres lateński (kultura łużycka, kultura grobów podkoszowych wczesny okres lateński); osada jednodworcza – okres nowożytny (XVI–XVII w.)
11	Borowiec	2	AZP 68-69/9	śląd osadnictwa – okres starożytny
12	Czarna Niwa	1	AZP 73-65/59	śląd osadnictwa – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
13	Dębowica	1	AZP 73-65/60	śląd osadnictwa – okres mezolitu / okres neolitu
14	Domaniów	3	AZP 73-65/27	obozowisko – okres prądziejowy
15	Domaniów	4	AZP 73-65/29	osada – Halstatt (kultura łużycka)
16	Domaniów	6	AZP 73-65/33	osada wiejska – Kultura Polska (XIII–XV w.)
17	Domaniów	7	AZP 73-65/35	osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XVII w.)
18	Domaniów	8	AZP 73-65/36	osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
19	Domaniów	9	AZP 73-65/37	osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XVII w.)
20	Domaniów	10	AZP 73-65/31	osada – okres prądziejowy

21	Domaniów	11	AZP 73-65/32	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVIII w.)
22	Domaniów	13	AZP 73-64/32	śląd osadnictwa – epoka brązu
23	Domaniów	14	AZP 73-65/42	śląd osadnictwa – epoka kamienia; osada – Halstatt / wczesny okres rzymski (kultura grobów kloszowych)
24	Domaniów	15	AZP 73-65/40	śląd osadnictwa – Kultura Polska (XVI–XVIII w.)
25	Domaniów	16	AZP 73-65/41	osada – epoka brązu (kultura łużycka)
26	Domaniów	18	AZP 73-65/26	osada – Halstatt / wczesny okres rzymski (kultura grobów kloszowych)
27	Domaniów	19	AZP 73-65/30	obozowisko – okres prądziejowy

28	Domaniów-Jatki	1	AZP 73-65/39	obozowisko – Halstatt / wczesny okres rzymski (kultura grobów kloszowych); osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
29	Domaniów-Jatki	17	AZP 73-65/38	osada wiejska – Kultura Polska (XIII–XVI w.)
30	Glinice	1	AZP 72-65/16	śląd osadnictwa – okres starożytny; osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
31	Goszczewice	1	AZP 73-64/5	grodzisko stożkowate – Kultura Polska (XIV–XV w.); dwór na kopcu – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
32	Goszczewice	2	AZP 73-64/2	śląd osadnictwa – okres rzymski (kultura przeworska); osada wiejska – Kultura Polska (XIII–XVI w.)
33	Goszczewice	3	AZP 66-70/24	osada – Kultura Polska (XII–XIV w.)
34	Goszczewice	4	AZP 73-64/3	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (Epineolit); osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XV w.)
35	Goszczewice	5	AZP 73-64/4	osada przydworska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
36	Goszczewice	6	AZP 73-64/6	obozowisko – Halstatt / wczesny okres lateński (kultura grobów podkoszowych); śląd osadnictwa – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
37	Goszczewice	7	AZP 73-64/7	śląd osadnictwa – schyłek epoki brązu (kultura łużycka); śląd osadnictwa – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
38	Goszczewice	8	AZP 73-64/8	śląd osadnictwa – Kultura Polska (XV–XVI w.)
39	Goszczewice	9	AZP 73-64/9	śląd osadnictwa – schyłek epoki brązu (kultura łużycka); osada jednodworcza – okres nowożytny (XVI–XVII w.)
40	Goszczewice	10	AZP 73-64/10	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)

41	Goszczewice	11	AZP 73-64/27	osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
42	Jabłonna	1	AZP 73-65/61	osada – okres prądziejowy; osada jednodworcza – okres nowożytny (XVI–XVII w.)
43	Kaszowska Wola	1	AZP 72-65/9	osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
44	Kaszowska Wola	2	AZP 72-65/10	śląd osadnictwa – epoka brązu; osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
45	Kobrówka	1	AZP 72-66/5	śląd osadnictwa – epoka kamienia; śląd osadnictwa – neolit (kultura pucharów lejkwatych); osada – okres rzymski (kultura przeworska)
46	Kobrówka	2	AZP 72-66/6	osada – okres rzymski (kultura przeworska)
47	Kobrówka	3	AZP 72-66/7	osada – okres rzymski (kultura przeworska); osada jednodworcza – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
48	Kolonia Potkana	1	AZP 73-64/28	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
49	Kresy	1	AZP 73-64/25	śląd osadnictwa – Halstatt/ wczesny okres lateński (kultura grobów podkoszowych)
50	Kresy	2	AZP 73-64/26	śląd osadnictwa – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
51	Młódnice	4	AZP 73-65/49	obozowisko – okres neolitu (kultura pucharów lejkwatych)

52	Młódnice	5	AZP 73-65/48	śląd osadnictwa – epoka kamienia; osada – Halstatt/ wczesny okres lateński (kultura grobów kloszowych)
53	Młódnice	8	AZP 73-65/45	obozowisko – okres rzymski (kultura przeworska)
54	Młódnice - G.Czubatka	6	AZP 73-65/47	śląd osadnictwa – epoka kamienia; osada – epoka brązu / Halstatt (kultura łużycka)
55	Młódnice - G.Czubatka	7	AZP 66-69/46	osada – epoka brązu / Halstatt (kultura łużycka)
56	Młódniczki	1	AZP 73-65/43	obozowisko – epoka brązu
57	Młódniczki	2	AZP 73-65/44	obozowisko – Halstatt / wczesny okres lateński (kultura grobów kloszowych)
58	Ostrołęka	1	AZP 73-64/33	śląd osadnictwa – okres neolitu
59	Ostrołęka	2	AZP 73-64/34	osada jednodworcza – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
60	Podgajek Wschodni	1	AZP 72-65/13	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
61	Podgajek Wschodni	2	AZP 73-65/5	obozowisko – epoka kamienia / epoka brązu; osada – wczesne średniowiecze (X–XIII w.)
62	Podgajek Wschodni	3	AZP 73-65/6	osada jednodworcza – Kultura Polska (XV–XVII w.)

63	Podgajek schodni	4	AZP 73-65/7	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu; osada – wczesne średniowiecze (X–XIII w.); śląd osadnictwa – Kultura Polska (XV–XVII w.)
64	Potkana	1	AZP 73-64/31	„Fortalicjum” – Kultura Polska (XIV–XVII w.)
65	Potkana	2	AZP 73-64/30	osada – Halstatt / wczesny okres rzymski (kultura grobów podkoszowych); osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
66	Potkana	3	AZP 73-65/23	obozowisko – Eneolit / wczesna epoka brązu; osada – Halstatt / wczesny okres lateński (kultura grobów kłoszowych)
67	Potkana	4	AZP 73-65/24	śląd osadnictwa – kultura grobów kłoszowych; śląd osadnictwa – Kultura Polska (XVII–XVIII w.)
68	Potkana	5	AZP 73-64/29	obozowisko – Epineolit / wczesna epoka brązu; osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
69	Potkana-Feliksów	1	AZP 73-65/25	osada jednodworcza – Kultura Polska (XVII–XVIII w.)
70	Przytyk		AZP 73-65/12	osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)
71	Przytyk-Piaski	1	AZP 73-65/1	śląd osadnictwa – okres neolitu; osada wiejska – Kultura Polska (XVII–XVIII w.)
72	Przytyk-Piaski	2	AZP 73-65/2	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
73	Przytyk-Piaski	3	AZP 73-65/8	śląd osadnictwa – okres starożytny; osada – Kultura Polska (XIII–XIV w.); osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
74	Przytyk-Piaski	4	AZP 73-65/9	śląd osadnictwa – okres starożytny; osada – Kultura Polska (XV–XVII w.)
75	Przytyk-Piaski	5	AZP 73-65/10	śląd osadnictwa – okres późnolateński (kultura przeworska); osada jednodworcza – Kultura Polska (XV–XVII w.)
76	Przytyk-Piaski	6	AZP 73-65/11	obozowisko – okres neolitu (kultura pucharów lejkwatych)

77	Przytyk-Podgajek Zachodni	1	AZP 73-65/13	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
78	Przytyk-Podgajek Zachodni	2	AZP 73-65/14	obozowisko – okres starożytny; osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
79	Słowików	1	AZP 73-65/15	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
80	Słowików	2	AZP 73-65/16	śląd osadnictwa – okres neolitu; osada – późny okres rzymski (kultura przeworska)
81	Słowików	3	AZP 73-65/17	śląd osadnictwa – Halstatt D (kultura łużycka)

82	Słowików	4	AZP 73-65/18	śląd osadnictwa – epoka brązu (kultura trzciniecka)
83	Słowików		AZP 73-65/19	śląd osadnictwa – okres starożytny
84	Stary Młyn	1	AZP 73-65/51	cmentarzysko popielnicowe – epoka brązu (IV–V w. p.n.e)
85	Stary Młyn	3	AZP 73-65/50	śląd osadnictwa – epoka kamienia; osada – Halstatt / wczesny okres rzymski (kultura łużycka / kultura grobów podkoszowych)
86	Stefanów	1	AZP 73-66/34	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
87	Studzienice	1	AZP 72-65/11	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
88	Studzienice	2	AZP 72-65/12	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
89	Studzienice	3	AZP 72-65/14	osada – epoka brązu (kultura łużycka); osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
90	Sukowska Wola	1	AZP 72-66/19	osada – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
91	Suków	1	AZP 72-65/6	osada – okres rzymski (kultura przeworska); osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
92	Suków	2	AZP 72-65/7	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
93	Suków-Wola Sukowska	3	AZP 72-65/8	śląd osadnictwa – epoka brązu (kultura łużycka); śląd osadnictwa – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
94	Wola Wrzeszczowska	1	AZP 72-64/24	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII–XIII w.); śląd osadnictwa – późne średniowiecze (XV w.); osada jednodworcza – okres nowożytny
95	Wrzeszczów	1	AZP 72-65/17	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
96	Wrzeszczów	2	AZP 72-65/18	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
97	Wrzeszczów	3	AZP 72-65/19	osada – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
98	Wrzeszczów	4	AZP 72-64/10	śląd osadnictwa – późne średniowiecze (XIV w.)
99	Wrzeszczów	5	AZP 72-64/14	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII–XIII w.); osada jednodworcza – okres nowożytny (XVI–XVIII w.)
100	Wrzeszczów	6	AZP 72-64/15	osada jednodworcza – okres nowożytny (XVI–XVIII w.)
101	Wrzeszczów	7	AZP 72-64/18	śląd osadnictwa – epoka kamienia; śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII w.); śląd osadnictwa – późne średniowiecze (XV w.); śląd osadnictwa – okres nowożytny (XVI–XVIII w.)
102	Wrzos	1	AZP 73-65/20	śląd osadnictwa – epoka brązu (kultura łużycka); osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)

103	Wrzos	2	AZP 73-65/21	obozowisko – okres starożytny
104	Wrzos	3	AZP 73-65/22	osada – kultura grobów kloszowych; ślad osadnictwa – Kultura Polska (XVII–XVIII w.)
105	Wrzos	4	AZP 73-64/23	osada wiejska – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
106	Wrzos	5	AZP 73-64/24	osada wiejska – Kultura Polska (XIII–XVII w.)
107	Wrzos	6	AZP 72-64/3	ślad osadnictwa – okres starożytny
108	Wygnanów	1	AZP 72-64/4	ślad osadnictwa – epoka kamienia / epoka brązu; ślad osadnictwa – epoka brązu (kultura łużycka); ślad osadnictwa – późne średniowiecze / okres nowożytny (XV–XVI w.)
109	Wygnanów	2	AZP 72-64/5	osada – osada – epoka brązu / wczesna epoka żelaza (kultura łużycka / kultura grobów podkloszowych); osada – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
110	Wygnanów	3	AZP 72-64/6	ślad osadnictwa – okres neolitu; ślad osadnictwa – okres starożytny; ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze; ślad osadnictwa – późne średniowiecze; ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVI w.)
111	Wygnanów	4	AZP 72-64/7	ślad osadnictwa – epoka brązu; osada – wczesne średniowiecze; ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVI–XVII w.)
112	Wygnanów	5	AZP 72-64/8	ślad osadnictwa – okres rzymski (kultura przeworska); ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVI w.)
113	Wygnanów	6	AZP 72-64/9	osada – wczesne średniowiecze (XI–XIII w.)
114	Wygnanów	7	AZP 72-64/11	osada – epoka brązu / wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)
115	Wygnanów	8	72-64/12	osada – okres neolitu; ślad osadnictwa – okres nowożytny
116	Wygnanów	9	72-64/13	ślad osadnictwa – okres neolitu (kultura amfor kulistych); ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze (X–XI w.); ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVI w.)
117	Wygnanów	10	72-64/16	osada – późna epoka brązu / wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)
118	Wygnanów	11	72-64/17	ślad osadnictwa – epoka kamienia; ślad osadnictwa – okres starożytny; osada – wczesne średniowiecze (XII–XIII w.); ślad osadnictwa – późne średniowiecze (XIV–XV w.); ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVI–XVII w.)

119	Wygnanów	12	72-64/19	śląd osadnictwa – epoka brązu; ślad osadnictwa – późne średniowiecze; ślad osadnictwa – okres nowożytny (XV–XVI w.)
120	Wygnanów	13	72-64/20	osada – wczesne średniowiecze (XII– XIII w.); osada – późne średniowiecze / okres nowożytny (XV–XVI w.)
121	Wygnanów	14	72-64/21	śląd osadnictwa – epoka brązu / wczesna epoka żelaza (kultura łużycka); osada – wczesne średniowiecze (XI–XII w.); ślad osadnictwa – późne średniowiecze (XIV–XV w.); ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
122	Wygnanów	15	72-64/22	śląd osadnictwa – epoka brązu; ślad osadnictwa – późne średniowiecze (XV w.); ślad osadnictwa – okres nowożytny (XVII–XVIII w.)
123	Wygnanów	16	72-64/23	śląd osadnictwa – epoka kamienia
124	Zameczek	1	72-65/1	dwór – Kultura Polska (XV–XVI w.)
125	Zameczek	2	72-65/2	osada otwarta – Kultura Polska (XIII–XIV w.)
126	Zameczek	3	72-65/3	osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych); osada – epoka brązu / Halstatt D (kultura łużycka); osada – okres rzymski (kultura przeworska); osada – Kultura Polska (XIV–XVII w.)
127	Zameczek	4	72-65/4	osada – Kultura Polska (XIV–XV w.)
128	Zameczek	5	72-65/5	osada – okres lateński (kultura grobów kłoszowych)
129	Zameczek	6	72-66/2	osada – Halstatt D / wczesny okres lateński (kultura grobów kłoszowych); osada jednodworcza – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
130	Zameczek	7	72-66/3	osada – okres rzymski (kultura przeworska)
131	Zameczek	8	72-66/4	śląd osadnictwa – epoka brązu; osada – okres rzymski (kultura przeworska)
132	Zameczek	9	73-65/3	śląd osadnictwa – okres neolitu; osada – epoka brązu; osada wiejska – Kultura Polska (XIV–XVI w.)
133	Zameczek	10	73-65/4	osada – wczesne średniowiecze (VII–X w.); ślad osadnictwa – Kultura Polska (XVI–XVII w.)
134	Żerdź	1	72-65/15	osada wiejska – Kultura Polska (XV–XVII w.)

Zabytki archeologiczne należą do najbardziej „wrażliwych” kategorii dziedzictwa kulturowego. Stąd także szczególnie szeroki jest katalog zagrożeń z jakimi stykają się zabytki archeologiczne. Z jednej strony są to zagrożenia mające naturalny charakter – osuwiska, wymywanie, erozja. Z drugiej najpoważniejsze są zagrożenia spowodowane działalnością człowieka. Dla obszaru gminy Przytyk będzie to zwłaszcza działalność związana z rolnictwem oraz procesami inwestycyjnymi.

Orka, szczególnie tzw. głęboka, w istotny sposób wzmacnia procesy erozyjne, a także wpływa niszcząco na najpłycej położone nawarstwienia kulturowe. Działania inwestycyjne – niezależnie od skali (budowa domów, obiektów gospodarczych, infrastruktury liniowej – drogi, koleje, gazociągi itp.) – powoduje niszczenie stanowisk archeologicznych, które w takich przypadkach muszą być poddane badaniom archeologicznym i być zadokumentowane. Poważnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność tzw. detektorystów („poszukiwaczy skarbów”). Ich działania – w ogromnym stopniu nielegalne – nastawione na pozyskiwanie ruchomych zabytków archeologicznych, a wiążące się z bezpowrotnym niszczeniem nawarstwień kulturowych na stanowiskach archeologicznych, są w obecnym stanie prawnym uznawane za przestępstwo.

W związku z tym, konieczne jest uwzględniania problematyki ochrony dziedzictwa archeologicznego we wszelkich dokumentach strategicznych oraz aktach prawa miejscowego, poprzez zagwarantowanie – tam gdzie jest to możliwe – zaniechania działań mogących szkodzić zabytkom archeologicznym, zaś w przypadkach koniecznych, poprzez zagwarantowanie możliwości przeprowadzenia pełnych badań archeologicznych wraz ze sporządzeniem odpowiedniej dokumentacji konserwatorskiej. Ponadto należy prowadzić działania edukacyjne wobec administracji samorządowej oraz społeczności lokalnej o konieczności i zasadach ochrony tego unikalnego zasobu dziedzictwa kulturowego.

Dzięki przepisom ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 22 pkt 5), administracja gminy została zobowiązana do uwzględnienia stanowisk archeologicznych w prowadzonej przez siebie gminnej ewidencji zabytków: *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.* W związku z tym, że ewidencja stanowisk archeologicznych sporządzona dzięki realizacji programu AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – jest wprowadzona do wojewódzkiej ewidencji zabytków, tym samym obligatoryjnie musi być uwzględniona w tworzonych przez władze gmin gminnych ewidencjach zabytków.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie gminy Przytyk nie funkcjonuje placówka prowadząca działalność muzealną. Zabytki archeologiczne z obszaru gminy Przytyk, pozyskane w czasie badań wykopaliskowych, znalezisk przypadkowych, a także prospekcji powierzchniowej prowadzonej w ramach akcji AZP znajdują się w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

W Gimnazjum Publicznym w Przytyku działa izba regionalna, gromadząca zabytkowe eksponaty o charakterze etnograficzno-historycznym. Izba podzielona jest na trzy części. Pierwsza dotyczy wyposażenia i wystroju chaty wiejskiej z XVIII/XIX wieku. Druga – wyglądu podwórza wiejskiego. Trzecia część to ekspozycja ścienna „Ślady przeszłości” obejmująca fotografie, stare dokumenty i pamiątki.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności [...]”⁶⁰.

Zgodnie z treścią Konwencji UNESCO, „niematerialne dziedzictwo kulturowe” przejawia się m.in. w następujących działach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym⁶¹.

Jednym z najważniejszych celów Konwencji UNESCO w stosunku do „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, jest jego ochrona, rozumiana jako utrwalenie, zachowanie i przekazanie dziedzictwa następnym pokoleniom, co sprawia, że jest ono wciąż żywe, a jednocześnie może się zmieniać i dostosowywać. Dotyczy to przede wszystkim przekazywania umiejętności oraz wiedzy o jego znaczeniu.

Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło). Polega głównie na podtrzymaniu woli zachowania i przekazania tych aspektów dziedzictwa niematerialnego, które są ważne dla następnych pokoleń przez wspólnoty, grupy i jednostki.

Aby dziedzictwo niematerialne wciąż było żywe, musi przede wszystkim pozostać istotne dla danej społeczności, być regularnie praktykowane i przyswajane w jej obrębie i pomiędzy pokoleniami. Działania mające na celu ochronę muszą zatem angażować wspólnoty, grupy, a w niektórych wypadkach także jednostki, które kultywują takie dziedzictwo. Społeczności same muszą brać udział w identyfikowaniu i definiowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego – to właśnie one decydują o tym, które praktyki stanowią część ich dziedzictwa kulturowego.

Stając się w 2011 roku stroną Konwencji, Polska przyjęła na siebie obowiązek opracowania i wdrożenia krajowego i pełnego systemu stałej i konsekwentnej ochrony, między innymi przez

⁶⁰ Konwencja UNESCO Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. – Dz.U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018; art. 2 ust. 1.

⁶¹ Konwencja UNESCO..., art. 1, ust. 2.

dokumentację zjawisk z zakresu objętego zapisami Konwencji oraz stworzenie zgodnie z zapisami Konwencji, jednego lub kilku spisów dziedzictwa niematerialnego dotyczącego zjawisk z obszaru danego kraju. Realizacją tego zobowiązania jest ustanowienie Krajowej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, której prowadzenie zostało powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa⁶².

Realizacją działań związanych z kultywowaniem dziedzictwa niematerialnego na terenie Gminy Przytyk zajmuje się, pełniąc funkcję ośrodka kultury Gminna Biblioteka Publiczna oraz Gminny Ośrodek Kultury. Działają tu również i Świetlice Wiejskie, jako miejsca inicjatyw kulturalnych, społecznych i sportowych. Na terenie gminy funkcjonuje kilka kapel ludowych: Kapela Braci Tarnowskich z Domaniowa, Kapela Lipców z Wygnanowa, Rodzinna Kapela Foktów z Ostrołęki. We Wrzosie od 2014 r. działa zespół śpiewaczy „Wrzosowianki”, prezentujący w swoim repertuarze regionalne przyśpiewki i pieśni. Poza tym działa młodzieżowy zespół ludowy „Plejada” działający przy dawnym Publicznym Gimnazjum w Przytyku – prezentujący folklor i muzykę ludową regionu radomskiego oraz Młodzieżowa Orkiestra Dęta Ochotniczej Straży Pożarnej w Przytyku.

Najważniejszym kulturalno-społecznym wydarzeniem są Ogólnopolskie Targi Papryki, organizowane corocznie od 1999 roku przez Wójta Gminy wspólnie ze Starostwem Powiatowym i Radomską Giełdą Rolną. Targom towarzyszą imprezy muzyczne, kulinarne i sportowe.

Innymi wydarzeniami prezentującymi tradycje kulturowe regionu są m.in. impreza okolicznościowa „Kochanowski: Przystanek – Wesele” czy „Andrzejki Folkowe” organizowane przez Stowarzyszenie „Razem dla Radomki” przy współpracy Publicznej Szkoły Podstawowej z Wrzosu, Stowarzyszenia „Wrzosowisko” oraz Gminy Przytyk.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawowymi formami ochrony zabytków – wymienionymi w art. 7 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* są:

- 1) *wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) *wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) *uznanie za pomnik historii;*
- 3) *utworzenie parku kulturowego;*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Na obszarze Gminy Przytyk znajdują się zabytki objęte dwoma z ww. form ochrony – wpisem do rejestru zabytków (zabytki nieruchome i zabytki ruchome) oraz ustaleniami ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o warunkach zabudowy.

⁶² Por.: <http://niematerialne.nid.pl/>

Zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych znajdujące się na terenie Gminy Przytyk

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Treść decyzji	Datowanie	Numer decyzji	Data wpisu
1	Oblas	Dwór		1 poł. XIX	544/A 135/A	07.06.1970 12.02.1982
2	Oblas	Park dworski		1 poł. XIX	A-1258	21.08.2014
3	Oblas	Spichlerz			544/A 135/A	07.06.1970 12.02.1982
4	Przytyk	Cmentarz żydowski		XVII	404/A	03.04.1989
5	Przytyk	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego		1930–1936	370/A	05.01.1988
6	Przytyk	Cmentarz rzymskokatolicki (stara część zlokalizowana na działce nr ew. 128)		1 poł. XIX	1060/2014	16.09.2014
7	Wrzeszczów	Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny		1 poł. XVIII	290/A 391 186/A	18.10.1956 21.06.1967 15.10.1982
8	Wrzeszczów	Zespół dworski: dwór park		XVIII XIX	753/A/91	19.12.1957
9	Wrzos	Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca		XV 1901	292 386 187/A	18.10.1956 21.06.1967 15.10.1982
10	Wrzos	Cmentarz rzymskokatolicki (stara część zlokalizowana na działce ew. nr 153/1)		poł. XIX	A-1278	10.12.2014
11	Zameczek	Zespół dworski: dwór i park		XIX	787 206/A	16.09.1972 14.04.1983

Zabytki wpisane do rejestru zabytków ruchomych znajdujące się na terenie Gminy Przytyk

L.p.	Obiekt	Adres	Treść decyzji / zakres ochrony	Datowanie	Numer decyzji	Data wpisu
1	wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Krzyża	Przytyk	15 pozycji wymienionych w załączniku do decyzji	XVI – pocz. XX	B/96 96/112B/95	5.07.1971 14.03.1995
2	wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Krzyża	Przytyk	23 pozycje wymienione w załączniku do decyzji	XVII – pocz. XX	113 B/95	29.03.1995
3	wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Wawrzyńca	Wrzos	27 pozycji wymienionych w załączniku do decyzji 22 pozycje wymienione w załączniku do decyzji	XV – pocz. XX	B/106 106/B/168/97	5.07.1971 8.09.1997

4	wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny	Wrzeszczów	19 pozycji wymienionych w załączniku do decyzji 18 pozycji wymienionych w załączniku do decyzji	XV/XVI – XIX	B/113 113/B/163/97	16.11.1972 30.07.1997
5	rzeźba św. Jana Nepomucena w kapliczce przydrożnej	przy drodze do wsi Wrzos	drewniana rzeźba	poł. XIX	B/97	5.07.1971

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków Gminy Przytyk została ustanowiona na mocy Uchwały Nr XXVII.143.2013 Rady Gminy Przytyk z dnia 28.12.2012 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013–2016 dla gminy Przytyk”⁶³.

W załączniku nr 1 do *Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013–2016 dla gminy Przytyk* wymieniono 31 zabytków nieruchomości, zaś w załączniku nr 2 133 zabytki archeologiczne. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Przytyk została zweryfikowana w terenie w 2017 r., a następnie zaktualizowana w obecnym *Gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2018–2021 dla gminy Przytyk*. W wyniku aktualizacji liczba zabytków nieruchomości wzrosła o 5 kolejnych obiektów i wynosi obecnie 36 zabytków, zaś liczba zabytków archeologicznych nie uległa zmianie i wynosi 133.

Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Przytyk

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Czas powstania	Uwagi / Nr rejestru zabytków / data wpisu
1	Dęba	Krzyż na cokole	1 ćw. XX w.	Przy drodze wojewódzkiej nr 740 Wrzeszczów-Potworów
2	Glinice	Kaplica kubaturowa	1863 r.	W centrum wsi
3	Glinice	Krzyż na cokole	1913 r.	Na skrzyżowaniu dróg
4	Goszczewice	Kapliczka murowana	1918 r.	Obok domu nr 39
5	Jabłonna	Dom drewniany	1900 r.	Jabłonna nr 36
6	Krzyszkowice	Figura św. Jana Nepomucena	1793 r.	Przy drodze Krzyszkowice-Jarosławice
7	Oblas	Dwór murowany	XIX – XX w.	544/A z 07.06.1970, 135/A z 12.02.1982

⁶³ Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego z 2013 r., poz. 2062.

8	Oblas	Park dworski		A-1258 z 21.08.2014
9	Oblas	Spichlerz	XIX w.	544/A z 07.06.1970, 135/A z 12.02.1982
10	Przytyk	Układ urbanistyczny obejmujący Rynek, ul. Zachęta, Warszawską, ul. Kościelną wraz działkami przylegającymi do tych ulic oraz teren przykościelny	XIII – XX w.	
11	Przytyk	Kapliczka murowana	pocz. XX w.	ul. Targowa, obok nr-u 19
12	Przytyk	Plebania murowana	lata 30. XX w.	ul. Zachęta 30
13	Przytyk	Kościół parafialny	1930–1936 r.	370/A z 05.01.1988
14	Przytyk	Cmentarz parafialny	1 poł. XIX w.	1060/2014 z 16.09.2014; ul. Mickiewicza
15	Przytyk	Cmentarz żydowski		404/A z 03.04.1989; Przy drodze Przytyk – Radom
16	Przytyk	Figura Matki Boskiej	1887 r.	Przy kościele parafialnym
17	Przytyk	Krzyż na cokole	1865 r.	Przy kościele parafialnym – wpisany do rejestru zabytków
18	Wrzeszczów	Dwór	1714 r. / 1914 r.	753/A/91 z 19.12.1957
19	Wrzeszczów	Park dworski	XIX w.	753/A/91 z 19.12.1957
20	Wrzeszczów	Kościół parafialny	1707–1716 r.	290/A z 18.10.1956, 391 z 21.06.1967, 186/A z 15.10.1982
21	Wrzeszczów	Dzwonnica przy kościele	XVIII–XIX w.	
22	Wrzeszczów	Plebania	lata 50. XX w.	
23	Wrzeszczów	Krzyż przy kościele	1854 r.	
24	Wrzeszczów	Ogrodzenie kościoła	pocz. XX w.	
25	Wrzeszczów	Kaplica cmentarna	1828 r.	
26	Wrzeszczów	Cmentarz parafialny	XIX w.	
27	Wrzeszczów	Figura Matki Boskiej	1904 r.	Przy drodze wojewódzkiej nr 740 Wrzeszczów-Potworów
28	Wrzos	Kościół parafialny	1420 r. / 1905 r.	292 z 18.10.1956, 386 z 21.06.1967, 187/A z 15.10.1982
29	Wrzos	Brama kościelna	pocz. XX w.	
30	Wrzos	Kaplica cmentarna		Na cmentarzu parafialnym
31	Wrzos	Cmentarz parafialny	XIX w.	A-1278 z 10.12.2014
32	Wrzos	Młyn wodno-elektryczny	1917 r.	
33	Wrzos	Dom drewniany	1914 r.	Wrzos nr 1

34	Wrzos	Krzyż na cokole, kamienny	1913 r.	W centrum miejscowości
35	Zameczek	Dwór murowany	poł. XIX w.	787 z 16.09.1972
36	Zameczek	Park dworski	poł. XIX w.	787 z 16.09.1972

W Gminnej Ewidencji Zabytków, zgodnie z przepisami art. 22 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Aktem prawnym regulującym kwestię prowadzenia gminnej ewidencji zabytków jest Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W momencie opracowywania Aktualizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2018–2021, weszła w życie nowelizacja ww. rozporządzenia⁶⁴ mająca zasadniczy wpływ na sposób prowadzenia gminnej ewidencji zabytków – usuwając wątpliwości natury konstytucyjnej wyrażane m.in. przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Nowe przepisy spowodują – dla władz gmin prowadzących gminne ewidencje zabytków – konieczność wykonywania obowiązków o charakterze informacyjnym. Szczegółowe przepisy zawarte są w § 18a–18c:

§ 18a. 1. W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym.

2. Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku.

§ 18b. 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym,

terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze

⁶⁴ Dz.U. z 2019 r., poz. 1886

wyłaczenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.
5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

§ 18c. Dokumenty dotyczące zabytku uzasadniające treść w karcie adresowej zabytku rubryki „czas powstania” oraz rubryki „historia, opis i wartość” gromadzi się w sposób zapewniający ich kompletność i ochronę przed nieuprawnionym dostępem.

Zmianie uległ także wzór karty adresowej zabytku wpisanego do Gminnej Ewidencji Zabytków. Najbardziej znaczące jest wprowadzenie dwóch nowych pozycji: 8. *Historia, opis i wartości* oraz 9. *Stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji*. W wyniku tych zmian konieczne będzie określenie wartości zabytku uzasadniających sporządzenie karty adresowej GEZ oraz włączenie jej gminnej ewidencji zabytków, a także określenie najpilniejszych postulatów konserwatorskich wobec tego zabytku.

Zgodnie z planowaną nowelizacją ww. rozporządzenia karty adresowe znajdujące się obecnie w gminnej ewidencji zabytków nie będą musiały być aktualizowane.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla Gminy Przytyk są przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, uznane w ten sposób przez kompetentne służby ochrony zabytków za zabytki o najwyższych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych.

Najważniejsze są obiekty sakralne – kościoły rzymskokatolickie w Przytyku, Wrzosie i Wrzeszczowie. Ich centralne usytuowanie w obrębie poszczególnych miejscowości oraz dominujące bryły stanowią o jakości krajobrazu kulturowego gminy.

O dawnym charakterze i świetności terenów obecnej gminy świadczą dawne dwory szlacheckie w Zameczku, Wrzeszczowie i Oblasie, będące niegdyś ośrodkami życia gospodarczego, społecznego

i kulturalnego. Do dziś, wespół z otaczającymi je założeniami parkowymi są bardzo ważnymi dominantami przestrzennymi.

Bardzo cennymi zabytkami są cmentarze rzymsko-katolickie w Przytyku i Wrzosie założone w XIX w. (cmentarz we Wrzosie pochodzi z czasów budowy kościoła w XV w.) z licznymi zabytkowymi kaplicami grobowymi, nagrobkami i pomnikami nagrobnymi. Zabytkiem o randze regionalnej jest dawny cmentarz żydowski w Przytyku. Dokonywano tu bowiem pochówków nie tylko Żydów mieszkających w Przytyku, ale także w okolicznych miejscowości, a nawet w Radomiu. Zachowane do dziś około 30 macew cechuje wysoka jakość artystyczna, świadcząca o kunszcie wykonujących je kamieniarzy.

Zabytkiem szczególnym dla dziejów Przytyka, nieczytelnym dziś w krajobrazie kulturowym, i nieobecny w świadomości społecznej jest historycznie ukształtowany układ wodny Radomki wraz z młynami i urządzeniami wodnymi – przegrody, groble i jazy. Obiekty te znane są choćby z historycznych map Przytyka i jego okolic, jednak w wyniku przemian dziejowych, jak i działalności człowieka, zniknęły z przestrzeni – bądź jako porzucone i powoli popadające w zapomnienie (nieistniejące młyny w Przytyku), bądź popadające w ruinę (jazy na Radomce).

Ze względu na ich ogromne znaczenie dla dziejów Przytyka należy podjąć wszechstronne działania dla ich „przywrócenia” zarówno w krajobrazie kulturowym, jak i świadomości społeczności lokalnej.

6. Realizacja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2013–2016

W latach obowiązywania poprzedniej edycji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w latach 2013–2016, w gminie Przytyk przeprowadzono wiele działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, jak i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego:

- w 2014 r. zostały wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego: o cmentarz parafialny w Przytyku z XIX w. (stara część); o cmentarz parafialny we Wrzosie (stara część), o park dworski w Oblasie z XIX w.
- uchwalenie w 2016 r. przez Radę Gminy w Przytyku Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Przytyk;
- uchwalenie w 2016 r. przez Radę Gminy w Przytyku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów geodezyjnych Przytyk, Podgajek Wschodni i Podgajek Zachodni;
- podjęcie przez Parafię p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku działań zmierzających do odnowienia kościoła parafialnego w ramach projektu: „Wzgórze Podlódowskich i Kochanowskich. Początki Parlamentaryzmu Polskiego”;

- podjęcie przez Parafię p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku działań zmierzających do przeprowadzenia konserwacji malowidła ściennego w prezbiterium kościoła parafialnego „Znalezienie Krzyża Świętego”;
- podjęcie przez Parafię p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku działań zmierzających do przeprowadzenia konserwacji nagrobka Ignacego Działoty z 1824 r. oraz krzyża kamiennego z 1865 r., zlokalizowanych przy kościele parafialnym;
- podjęcie przez Parafię p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Przytyku działań zmierzających do przeprowadzenia konserwacji trzech płyt nagrobnych poświęconych m.in. Katarzynie Białaczowskiej, żonie Wawrzyńca Podlódowskiego oraz Lupie Podlódowskiemu, teściowi poety Jana Kochanowskiego, zlokalizowanych na terenie cmentarza przykościelnego.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • sąsiedztwo dużego miasta (Radom) • brak większych zakładów produkcyjnych zanieczyszczających środowisko • uchwalenie w 2016 r. miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Przytyk, zawierającego zasady ochrony konserwatorskiej dla obiektów i obszarów zabytkowych • opracowanie Strategii Rozwoju Gminy • wykorzystywanie zewnętrznych środków finansowych odnośnie prac przy zabytkach lub rozwoju infrastruktury turystycznej • występowanie wielu szlaków turystycznych • działalność Lokalnej grupy Działania „Razem dla Radomki” i innych organizacji społecznych • opieka społeczności lokalnych nad krzyżami i kapliczkami przydrożnymi • organizowanie regionalnych i lokalnych imprez kulturalnych • kultywowanie tradycji ludowych – niematerialnych (izba regionalna w Przytyku, muzyczne zespoły ludowe) • wydanie publikacji dotyczącej historii gminy Przytyk 	<ul style="list-style-type: none"> • brak zabytków o wartościach ponadregionalnych • zły stan techniczny sporej grupy zabytków znajdujących się w rękach prywatnych lub pozbawionych opieki (dwór w Oblasie, nagrobki na cmentarzach we Wrzosie i Przytyku, park w Wrzeszczowie) • niewielka skala prowadzonych prac konserwatorskich, restauratorskich lub remontowych przy obiektach zabytkowych na terenie gminy • niewielkie zainteresowanie inwestorów obiektami zabytkowymi znajdującymi się na terenie gminy • brak oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków (objętych ochroną prawną) • brak jednoznacznej wizji rozwoju turystyki na terenie gminy • niewielka liczba turystów • sporadyczne uczestnictwo Gminy w ogólnokrajowych serwisach informacyjnych, prezentujących walory kulturowe i turystyczne regionów • brak sformalizowanej oferty kulturalno-turystycznej promowanej przy użyciu dostępnych kanałów informacyjnych
Szanse	Zagrożenia

<ul style="list-style-type: none"> • podejmowanie działań administracyjnych na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszanie stanu zachowania obiektów zabytkowych w przypadku braku bieżących prac remontowych i konserwatorskich
<ul style="list-style-type: none"> • sukcesywne powiększanie gminnej ewidencji zabytków o kolejne obiekty • aktywne pozyskiwanie środków zewnętrznych – krajowych i funduszy Unii Europejskiej na przedsięwzięcia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego • wprowadzenie regulacji prawnych umożliwiających udzielanie dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • rozwój funkcji turystycznych i krajoznawczych w oparciu o obiekty zabytkowe, walory krajobrazowe i istniejącą sieć szlaków turystycznych (zwłaszcza rowerowych) • wdrożenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obszarów i obiektów zabytkowych • popularyzacja wiedzy o walorach kulturowych gminy wśród społeczności lokalnej i potencjalnych turystów • rozwój i wspieranie inicjatyw zmierzających do poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych • wzrost zaangażowania lokalnej społeczności w opiekę nad zabytkami • wspieranie aktywności organizacji pozarządowych działających na rzecz dziedzictwa kulturowego • podejmowanie działań na rzecz włączenia dziedzictwa kulturowego w budowanie tożsamości społeczności lokalnej 	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie prac remontowych w sposób niezgodny ze standardami konserwatorskimi i budowlanymi (dot. głównie kapliczek przydrożnych) • niedostateczna wysokość funduszy własnych na właściwe utrzymanie i konserwację zabytków • brak działań / niewystarczające działania na rzecz pozyskiwania środków przeznaczonych na ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego • rozwój form zagospodarowania terenów w sposób dysharmonizujący z krajobrazem kulturowym gminy (w szczególności zabudowa mieszkalna i gospodarcza) • budowa nowych elementów, „obcych” w krajobrazie kulturowym miasta, np. maszty i stacje bazowe telefonii komórkowej, obiekty handlowe wielkopowierzchniowe, nośniki reklamowe itp. • brak społecznego zrozumienia i szacunku dla walorów środowiska kulturowego

8. Założenia programowe

Realizacja *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024* będzie się odbywać w oparciu o trzy priorytety:

- I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk;
- II. Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk dla rozwoju turystyki;
- III. Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Gminy Przytyk.

W ramach każdego z nich ustalone zostały kierunki działań oraz zaplanowane zadania do zrealizowania w okresie 2021–2024.

Przyjęty sposób realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk, w czteroletniej (2021–2024) wraz z jego aktualizacją perspektywie, ma doprowadzić do:

- wdrożenia konsekwentnej polityki samorządu w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, w tym w szczególności w sferze polityki przestrzennej gminy,
- wdrożenia norm prawnych oraz dobrych praktyk w sferze ochrony krajobrazu kulturowego gminy,
- racjonalnego wykorzystania środków finansowych pochodzących z budżetu gminy do prowadzenia lub wspierania prac konserwatorskich przy zabytkach oraz wypracowania polityki pozyskiwania środków (na realizację zadań konserwatorskich i rewitalizacyjnych) na rzecz gminy oraz w ramach partnerstw z innymi podmiotami,
- włączenie lokalnej społeczności w działania na rzecz opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym gminy i wspieranie aktywności w tej sferze organizacji społecznych,
- wspieranie działań edukacyjnych, promujących dziedzictwo materialne i niematerialne miasta, stworzenie mechanizmów wspierania w tej sferze aktywności Biblioteki Gminnej oraz organizacji społecznych.

8.1. Priorytety, kierunki i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk	
Kierunek działania 1. Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
Działanie	Charakterystyka
Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Gminy „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024” oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Rada Gminy Przytyk przyjmie – na mocy uchwały – <i>Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024</i> . Jest to dokument o charakterze strategicznym, w którym określone zostały kierunki polityki publicznej w sferze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do realizacji przez władze samorządowe Gminy.
Działanie 2. Konsekwentna realizacja polityki planistycznej na obszarze gminy uwzględniającej zasady ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego gminy	W związku z niewielkim obszarem gminy objętym aktualnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego – zawierającymi dobrze skonstruowane zapisy odnośnie zasad ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego – niezbędne jest opracowanie długofalowego programu polityki planistycznej gminy i konsekwentna jego realizacja. Polityka planistyczna może w istotny sposób wpłynąć i stymulować rozwój aktywności turystycznej i działań inwestycyjnych w sferze okolicy turystycznej.

<p>Działanie 3. Przyjęcie przez Radę Gminy uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Przytyk na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Gminy Przytyk.</p>	<p>W związku z nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami na podstawie ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, zmieniony został art. 81 ust. 1 tejże ustawy.</p> <p>Zgodnie z obecnym brzmieniem: <i>W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w</i></p>
	<p><i>podjętej przez ten organ uchwały</i> istnieje możliwość udzielania przez gminę dofinansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane także przy obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.</p>
<p>Działanie 4. Aktualizacja / sporządzenie nowego Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Przytyk.</p>	<p>Na każdej gminie ciąży obowiązek opracowania „Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego oraz sytuacji kryzysowych” – zgodnie z treścią art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz treścią § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytku na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych⁶⁵.</p> <p>Plan – zgodnie z treścią § 3 ust. 2 – winien być sporządzony odpowiednio do przewidywanych i realnych zagrożeń (np. pożar, powódź, ulewa, wichura, katastrofa budowlana, atak terrorystyczny, konflikt zbrojny), zaś zgodnie z treścią § 3 ust. 2 powinien zawierać, w szczególności: 1) informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania; 2) wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i zarządzania ochroną; 3) wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania.</p> <p><i>Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych</i> winien zostać sporządzony z uwzględnieniem obecnych uwarunkowań prawnych, społeczno-ekonomicznych, organizacyjnych oraz klimatycznych.</p>

⁶⁵ Dz.U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153.

<p>Działanie 5. Weryfikacja i uzupełnienie Gminnej Ewidencji Zabytków.</p>	<p>Gminna ewidencja zabytków Gminy Przytyk została ustanowiona na mocy Uchwały Nr XXVII.143.2013 Rady Gminy Przytyk z dnia 28.12.2012 r. w sprawie przyjęcia „Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013–2016 dla gminy Przytyk”.</p> <p>W załączniku nr 1 do <i>Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2013–2016 dla gminy Przytyk</i> wymieniono 31 zabytków nieruchomości, zaś w załączniku nr 2 133 zabytki archeologiczne. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Przytyk została zweryfikowana w terenie w 2017 r., a następnie zaktualizowana w obecnym <i>Gminnym programie opieki nad zabytkami na lata 2018–2021 dla gminy Przytyk</i>. W wyniku aktualizacji liczba zabytków nieruchomości wzrosła o 5 kolejnych obiektów i wynosi obecnie 36 zabytków, zaś liczba zabytków archeologicznych nie uległa zmianie i wynosi 133.</p> <p>Gminna ewidencja zabytków powinna podlegać okresowej (corocznej lub co dwa lata) weryfikacji. W miarę poszerzania stanu wiedzy o obiektach zabytkowych z obszaru Gminy Przytyk do gminnej ewidencji zabytków powinny być włączane nowe zabytki. Jednocześnie okresowa ocena stanu zachowania zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków powinna skutkować usunięciem (za zgodą Mazowieckiego WKZ) tych zabytków, które albo uległy nieodwracalnej degradacji albo przekształceniom.</p>
<p>Kierunek działania 2. Ochrona i rewitalizacja krajobrazu kulturowego gminy</p>	

<p>Działanie 1. Opracowanie <i>Studium wartości kulturowych Gminy Przytyk</i>.</p>	<p>Opracowanie kompleksowego <i>Studium wartości kulturowych Gminy Przytyk</i>, w którym poddane zostaną analizie wszelkie elementy krajobrazu kulturowego, ich wpływ na wizerunek krajobrazowy miejscowości na obszarze gminy. Określone zostaną możliwości działań inwestycyjnych, ich lokalizacja i charakter ze szczególnym uwzględnieniem wpływu na wartości krajobrazowe.</p> <p>Dokument będzie stanowił podstawę do określania zapisów w dokumentach planistycznych oraz wszelkich dokumentach strategicznych gminy.</p>
<p>Działanie 2. Opracowanie i przyjęcie „uchwały reklamowej” porządkującej estetykę w gminie.</p>	<p>Opracowanie założeń i projektu uchwały, a następnie przyjęcie przez Radę Gminy <i>uchwały w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych z jakich mogą być wykonane, w oparciu o przepisy art. 37a ust. 1 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.</i></p> <p>Szczegółowe informacje i materiały pomocne w opracowaniu projektu uchwały – instruktaż oraz film znajdują się na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa⁶⁶.</p>

⁶⁶ Zob.: http://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/1253/

<p>Działanie 3. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Gminy Przytyk na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.</p>	<p>Zgodnie z przyjętą przez Radę Gminy uchwałą w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Przytyk na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Gminy Przytyk, w budżetach na kolejne lata zapewniane będą odpowiednie środki na udzielanie dofinansowań do prac konserwatorskich realizowanych na terenie gminy przez właścicieli obiektów zabytkowych.</p> <p>Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.</p>
<p>Działanie 4. Prowadzenie okresowej kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych.</p>	<p>W ścisłej współpracy ze służbami konserwatorskimi prowadzone będą okresowe kontrole stanu utrzymania i sposobów użytkowania obiektów zabytkowych na terenie Gminy.</p>
<p>Działanie 5. Rewitalizacja historycznego systemu wodnego rzeki Radomki</p>	<p>Opracowanie wielokierunkowego projektu rewitalizacji historycznego systemu wodnego Radomki obejmującego następujące etapy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • stworzenie systemu informacyjnego obejmującego historyczny układ wodny – tablice informacyjne przeznaczone dla mieszkańców i turystów; • wyznaczenie pieszych, rowerowych i wodnych tras turystycznych wzdłuż rzeki Radomki; • opracowanie studium wykonalności (z niezbędnymi analizami i ekspertyzami) dla projektu rewitalizacji historycznego układu wodnego Radomki; • odbudowa urządzeń wodnych w historycznych lokalizacjach wraz z przywróceniem historycznych stosunków wodnych będących podstawą dla rozwoju turystyki oraz gospodarki wodnej (m.in. hodowla ryb)

<p>Działanie 6. Przygotowanie Studium wykonalności dla projektu badawczego i rewitalizacyjnego „Fortalicjum Ostrów – rewitalizacja pamięci”</p>	<p>Znajdująca się na południe od zespołu dworsko-parkowego w Zameczku wyspa Ostrów, kryje w sobie relikty jednego z najcenniejszych – nieistniejących w świadomości społeczności lokalnej – zabytków związanych z historią Przytyka. Znajdował się tutaj dwór obronny / zameczek rodu Podlodowskich.</p> <p>Badania archeologiczne prowadzone na jego terenie w latach 1981–1982 dostarczyły podstawowych informacji o kształcie i charakterze dworu obronnego: wykazały istnienie murowanych reliktyw zabudowy, zaś w terenie nadal czytelny jest kształt dawnego założenia obronnego – czworokątnego kopca o wymiarach 50 x 40 m, otoczonego suchą fosą o szerokości 20–30 m i głębokości do 2 m.</p> <p>Wiedza ta jest jednak dostępna jedynie niewielkiej grupie specjalistów i pasjonatów. Podjęcie realizacji projektu „Fortalicjum Ostrów – rewitalizacja pamięci” miałyby na celu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzenie kompleksowych badań archeologicznych, które jednoznacznie i bezspornie potwierdziłyby lokalizację dworu obronnego Podlodowskich oraz charakter jego zabudowy, • „przywrócenie” (w uzgodnieniu z Mazowieckim WKZ) śladów dworu obronnego w krajobrazie kulturowym Przytyka, poprzez wyznaczenie w terenie jego zarysów, wraz zabudową wewnętrzną i umocnieniami. <p>Realizacja projektu może przyczynić się do ożywienia turystycznego wschodnich obszarów Przytyka.</p>
<p>Działanie 7. Opracowanie kompleksowej oferty inwestycyjnej dotyczącej zabytków z terenu gminy</p>	<p>Opracowanie szczegółowego katalogu obiektów, mogących stanowić ofertę inwestycyjną – w porozumieniu z właścicielami zainteresowanymi sprzedażą zabytkowego obiektu. W takich przypadkach gmina powinna zaoferować właścicielowi wsparcie organizacyjno-techniczne w procesie sprzedaży.</p> <p>W katalogu powinny znaleźć się m.in: szczegółowa ocena techniczna obiektu oraz wytyczne i zalecenia dotyczące możliwości realizacji prac konserwatorskich i remontowych opracowane przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.</p> <p>Katalog winien mieć profesjonalne opracowanie pod kątem ogłoszeń o możliwości nabycia obiektu, z przeznaczeniem do publikacji przy wykorzystaniu kanałów informacyjnych o zasięgu od lokalnego po ogólnopolski (np. branżowe portale nieruchomości).</p>
<p>Priorytet II. Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk dla rozwoju turystyki</p>	
<p>Kierunek działania 1. Dziedzictwo kulturowe źródłem rozwoju turystyki</p>	

<p>Działanie 1. Opracowanie i przyjęcie Programu rozwoju turystyki Gminy Przytyk do 2030 r.</p>	<p>Postulaty turystycznego wykorzystania potencjału dziedzictwa kulturowego gminy Przytyk znajdują się praktycznie w każdym przyjętym przez władze samorządowe dokumencie strategicznym. Są one jednak rozproszone i nieskonkretyzowane, w związku z tym szansa na ich realizację – w aktualnym stanie formalno-prawnym – jest niewielka.</p> <p>Opracowanie i przyjęcie <i>Programu rozwoju turystyki Gminy Przytyk do 2030 roku</i> doprowadzi do skoordynowania wszelkich działań w tej sferze, w</p>
	<p>szczegółności do właściwego wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki.</p> <p>W Programie – mającym charakter strategii – należy sformułować priorytety, kierunki działań i konkretne zadania do realizacji, wykorzystując już istniejące projekty krajowe, regionalne i lokalne oraz kreując własne.</p>
<p>Działanie 2. Rozwijanie istniejących i tworzenie nowych produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych</p>	<p>Organizacja spływów kajakowych jako działania o charakterze informacyjnym i promocyjnym projektu rewitalizacji historycznego systemu wodnego Radomki – śladami historycznych miejsc na rzekach w gminie.</p> <p>Wytyczenie szlaków rowerowych wraz z dostosowaniem ich do tej formy spędzania wolnego czasu.</p>
<p>Działanie 3. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym</p>	<p>Włączenie się do organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa wraz ze zgłoszeniem uczestnictwa w Narodowym Instytucie Dziedzictwa</p>
<p>Działanie 4. Organizacja Turnieju Rycerskiego im. Rodu Podlódowskich</p>	<p>W oparciu o projekt „Fortalicjum Ostrów – rewitalizacja pamięci” podjęta zostanie organizacja Turnieju Rycerskiego im. Rodu Podlódowskich.</p> <p>Na miejsce organizacji wydarzenia powinien być wybrany teren nad Radomką położony w Przytyku w pobliżu relikwów młyna lub teren na wyspie Ostrów. Niezależnie od docelowej lokalizacji dla potrzeb projektu należałoby wprowadzić i ugruntować nazwę – „Plac Turniejowy” lub „Plac Rycerski”.</p> <p>Na terenie Placu Turniejowego / Rycerskiego organizowany będzie coroczny Turniej Rycerski im. Rodu Podlódowskich, w którym udział będą brały drużyny konne, drużyny piesze oraz drużyny strzeleckie – łuczników i kuszników. W miarę ugruntowywania charakteru i prestiżu imprezy należy rozważyć możliwość organizowania odrębnych turniejów dla ww. drużyn – trzy turnieje rocznie.</p> <p>Organizacja imprezy w charakterze pokazów historycznych byłaby pierwszym tego typu wydarzeniem na południowym Mazowszu.</p> <p>Imprezy tego typu organizowane w Polsce stanowią dużą atrakcję turystyczną i ściągają setki a nawet tysiące widzów⁶⁷.</p>
<p>Działanie 5. Organizacja Średniowiecznych Jarmarków św. Wita i św. Mikołaja</p>	<p>Na podstawie przywileju lokacyjnego <i>novam civitatem Prztik</i> z 1488 r. nadanego Janowi Podlódowskiemu przez króla Kazimierza Jagiellończyka,</p>

⁶⁷ Turnieje rycerskie w Polsce w 2019 roku: 2 II – III Turniej Polskiej Ligi Walk Rycerskich [Niepołomice]; 9 II – Szturm Zamku w Tykocinie; 27–28 IV – Turniej Rycerski w Opolu; 2–5 V – VIII Majówka z Łukiem i Koniem na Polach

Grunwaldu; 3-4 V – Konny Turniej Rycerski na zamku w Hłży; 4-5 V – Międzynarodowy Turniej Rycerski w Byczynie; 10 V – XVI Turniej Rycerski na Zamku Królewskim w Będzinie; 11-12 V – XI Turniej Rycerski w Czersku; 8 VI – VII Kętrzyński Turniej Rycerski; 8 VI – XVI Turniej Rycerski w Ostródzie; 8-9 VI – XI Turniej o Grzywnę Władyki z Marcińskiej Góry; 8-9 VI – III Turniej Rycerski o Miecz Sołtysa w Krzyżowej; 8-9 VI – XI Wiwaty Królewskie i IX Turniej Rycerski o Miecz Mistrza Bruno w Międzyrzeczu Podlaskim; 14 VI – 8 Turniej Rycerski w Strzegomiu; 28-30 VI – Legnickie Pole 1241 – Tu można stracić głowę; 29 VI - Turniej w Dębnie (O złoty warkocz Tarłówny); 29 VI – II Turniej Łuczniczy na Klasztornej Twierdzy w Zagórzcu; 29-30 VI – XXVI Międzynarodowy Turniej Rycerski Króla Jana III w Gniewie; 29-30 VI – VI Turniej Rycerski Jana z Gościańczy w Mińsku Mazowieckim; 6 VII – I Turniej Rycerski Fortis w Porosiukach; 10-14 VII – Dni Grunwaldu; 19-21 VII – Oblężenie Malborka – Jarmark Średniowieczny; 26-28 VII – 2 Turniej Rycerski pod Zamkiem Cisy w Świebodzicach; 26-28 VII – Obrona Zamku Tenczyn przed Szwedem w Rudnie; 26-28 VI – VIII Turniej Rycerski w Siewierzu; 3-4 VIII – XXII Międzynarodowy Turniej Rycerski o Miecz Kasztelana Zamku Ogrodzienieckiego; 17-18 VIII – VI Grzybowski Turniej Wojów; 31 VIII-1 IX – IX Turniej Rycerski Śladami Braci Drohiczyńskich; 27 IX – Święto Gryfa. II Turniej Rycerski o Puchar Gryfitów w Szczecinie.

	<p>Przytyk zyskał prawo do organizacji dwóch dorocznych jarmarków: na św. Wita (15 czerwca) i św. Mikołaja (6 grudnia).</p> <p>Korzystając z historycznego przywileju lokacyjnego podjęta zostanie organizacja corocznego Średniowiecznych Jarmarków św. Wita i św. Mikołaja (Jarmark Bożonarodzeniowy). Uczestniczyć w nim będą twórcy i rzemieślnicy zajmujący się odtwarzaniem średniowiecznych wyrobów i tradycji rzemieślniczych, grupy rekonstrukcyjne tańców i strojów dawnych, a także grupy rekonstrukcyjne wojów średniowiecznych i grupy rycerskie.</p> <p>Podczas jarmarków wystawiane, degustowane i sprzedawane byłyby także miejscowe potrawy i przetwory (ze szczególnym wykorzystaniem miejscowego „skarbu” – papryki). W trakcie wydarzenia prowadzona byłaby także zbiórka publiczna na cele edukacyjne i kulturalne dla dzieci i młodzieży z terenu gminy. Jednym z pierwszym celów zbiórki mogłoby być wsparcie finansowe wyjazdu dzieci z terenu gminy do kolebki chrześcijaństwa w Europie – Rzymu.</p> <p>Na miejsce organizacji wydarzenia powinien być wybrany zrewitalizowany teren nad Radomką położony w Przytyku w pobliżu relikwiarza młyna lub mostu.</p>
<p>Kierunek działania 2.</p> <p>Wykorzystanie wartości dziedzictwa kulturowego do kreowania projektów turystyki kulturowej</p>	
<p>Działanie 1. Stworzenie oferty naukowej dla uniwersytetów technicznych i przyrodniczych</p>	<p>Opracowanie oferty dedykowanej uniwersytetom na bazie którego można organizować wyjazdowe zajęcia dydaktyczne o sposobie budowy urządzeń wodnych na terenie gminy Przytyk.</p> <p>Stworzenie zaproszenia, przygotowanie materiału graficznego wraz z opisem, przygotowanie sali dydaktycznej oraz zaproponowanie bazy noclegowej.</p>
<p>Priorytet III.</p> <p>Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Gminy Przytyk</p>	
<p>Kierunek działania 1.</p> <p>Działania edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy</p>	

<p>Działanie 1. Kreowanie i wspieranie programów edukacyjnych kierowanych do użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie stosowania zasad konserwatorskich.</p>	<p>Podejmowanie działań na rzecz tworzenia i realizowania programów szkoleniowych kierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków) obejmujących różnorodne aspekty opieki nad zabytkami – konserwacji zabytku, zarządzania zabytkiem, finansowania konserwacji i eksploatacji zabytku.</p> <p>W szkoleniach należy wykorzystać istniejące materiały – dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, takie jak np.: <i>Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach</i>⁶⁷, <i>Piękne, polskie, drewniane – film</i>⁶⁸.</p>
<p>Działanie 2. Wspieranie projektów i programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do pełnej inwentaryzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podejmowanie inicjatyw – we współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Muzeum w Radomiu, organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami naukowo-badawczymi – na rzecz kreowania i realizacji projektów o charakterze badawczym i dokumentacyjnym przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Przytyk; • podejmowanie działań na rzecz ochrony i kultywowania przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Przytyk
<p>Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa i z okazji Międzynarodowego Dnia Zabytków</p>	<p>Podejmowanie – we współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Muzeum w Radomiu i organizacjami pozarządowymi – inicjatyw na rzecz corocznej organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa (wrzesień) i Międzynarodowego Dnia Ochrony Zabytków (kwiecień), jako projektów edukacyjnych na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.</p>

⁶⁷ <http://samorzad.nid.pl/publikacje/dziedzictwo-obok-mnie-poradnik-zarzadzania-dziedzictwem-w-gminach/>

⁶⁸ <http://samorzad.nid.pl/publikacje/piekne-polskie-drewniane-film/>

<p>Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym.</p>	<p>Podejmowanie działań – we współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Muzeum w Radomiu, szkołami, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi – na rzecz tworzenia, propagowania i realizowania projektów edukacyjnych dotyczących lokalnego dziedzictwa kulturowego, jego przejawów, wartości i znaczenia dla rozwoju i tożsamości społeczności lokalnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • realizacja w przedszkolach i szkołach programów związanych z ochroną lokalnego dziedzictwa kulturowego (organizowanie i wspieranie zajęć); • organizacja i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, szczególnie realizowanych w przestrzeniach publicznych; • organizacja pikników rodzinnych i innych form aktywności rodzinnej w ramach wydarzeń związanych z lokalną historią, ważnymi postaciami Gminy Przytyk; • organizacja i pomoc przy realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym. <p>W projektach można wykorzystywać materiały dostępne na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa, np. <i>Projektuj z dziećmi. Edukacja kulturowa w praktyce</i>⁶⁹.</p>
---	---

Kierunek działania 2.
Działania promujące materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe gminy Przytyk

<p>Działanie 1. Budowa i promocja gminnego systemu informacyjnego o zabytkach.</p>	<p>Utworzenie portalu internetowego dedykowanego szeroko rozumianemu dziedzictwu kulturowemu Gminy Przytyk – materialnemu i niematerialnemu.</p> <p>Zamieszczanie treści dotyczących zabytków oraz elementów dziedzictwa niematerialnego wraz z zapewnieniem (m.in. we współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury oraz organizacjami pozarządowymi i grupami lokalnymi) stałego poszerzania zamieszczanych informacji. W oparciu o zasoby informacyjne portalu opracowanie aplikacji na urządzenia multimedialne o dziedzictwie kulturowym Gminy Przytyk.</p>
<p>Działanie 2. Wystąpienie do starosty o umieszczenie na zabytkach wpisanych do</p>	<p>Starosta Powiatu Radomskiego, na podstawie przepisu art. 12 ust. 1 <i>ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami</i> może – na zabytkach</p>

<p>rejstru zabytków znaku informacyjnego, iż zabytek ten podlega ochronie.</p>	<p>wpisanych do rejestru zabytków – umieścić oznaczenia zabytków, tzw. „błękitną tarczę”⁷⁰.</p> <p>Korzystając z tej regulacji prawnej należy wystąpić do Starosty Powiatu Radomskiego o realizację, tj. umieszczenia „błękitnej tarczy” na wszystkich zabytkach indywidualnie wpisanych do rejestru zabytków.</p>
--	---

⁶⁹ <http://samorząd.nid.pl/publikacje/projektuj-z-dziecmi-edukacja-kulturowa-w-praktyce/>

⁷⁰ Wzór znaku został określony w *Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków* – Dz.U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259.

<p>Działanie 3. Opracowanie systemu identyfikacji wizualnej i informacyjnej dla obiektów zabytkowych na terenie Gminy Przytyk.</p>	<p>Przykładem dobrej praktyki stosowanej z powodzeniem w różnych ośrodkach jest wprowadzenie systemu identyfikacji wizualnej.</p> <p>Najczęściej ma ona formę jednolitych graficznie tablic informacyjnych (o neutralnych dla zabytków formach, wielkościach i materiale – np. pleksi), na których umieszczone są skrócone informacje o historii obiektu, o historii powstania i historycznych nazwach ulic lub placów, o osobach związanych z konkretnymi obiektami lub miejscami, o wydarzeniach mających miejsce w przestrzeni miejskiej, itp.</p> <p>Wprowadzenie jednolitego systemu informacji wizualnej będzie bardzo dobrym działaniem edukacyjnym i promocyjnym, zarówno wobec społeczności Gminy Przytyk, jak i przyjeżdżających tu turystów.</p> <p>Przykładem dobrej praktyki na terenie Gminy Przytyk jest ujednolicona informacja graficzna dot. nazw ulic i numeracji domów.</p>
---	---

9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Dla realizacji założeń programowych, określonych w rozdziale VII, przyjmuje się następujące instrumentarium:

- **instrumenty prawne** – realizowane jako kompetencje władz samorządowych wywodzące się z przepisów ustawowych, m.in.: podejmowanie uchwał w sprawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, podejmowanie uchwał w sprawie ochrony krajobrazu kulturowego, podejmowanie uchwał w sprawie dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, działania na rzecz ustanawiania na terenie gminy społecznych opiekunów zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych w zakresie związanym z ochroną zabytków, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;
- **instrumenty finansowe** – finansowanie prac konserwatorskich lub robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków) będących własnością gminy, udzielanie dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie stanowiących własności gminy (instytucje kościelne, właściciele prywatni, podmioty gospodarcze, organizacje pozarządowe), aktywne pozyskiwanie środków z innych źródeł na realizację prac

konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz wspieranie innych właścicieli w pozyskiwaniu środków finansowych na prowadzenie prac konserwatorskich przy innych niż gminne obiektach zabytkowych;

- **instrumenty koordynacji** – konsekwentna realizacja projektów, programów i zadań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnych dokumentach strategicznych i dokumentach planistycznych; ustanowienie ścisłej współpracy w tym

zakresie z lokalnymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, właścicielami obiektów zabytkowych, instytucjami kościelnymi, a także innymi jednostkami samorządowymi szczebla powiatowego i wojewódzkiego;

- **instrumenty społeczne** – wdrożenie stałego systemu konsultacji społecznych projektów i dokumentów odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego; realizacja badań opinii społecznych (np. ankietowych) odnośnie planowanych działań i projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, ale także wykorzystaniem go do np. rozwoju turystyki kulturowej; inspirowanie i koordynowanie działań edukacyjne i szkoleniowych dla właścicieli obiektów zabytkowych; rozwijanie współpracy z organizacjami społecznymi i pozarządowymi w zakresie wszelkich działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- **instrumenty kontrolne** – wprowadzenie systemu monitorowania stanu realizacji zapisów dotyczących dziedzictwa kulturowego w strategicznych dokumentach gminnych; wprowadzenie systemu monitorowania stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy; wprowadzenie zasady okresowej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków wraz z oceną stanu zachowania obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków; sporządzenie raportu z realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2018–2021*.

10. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z treścią art. 87 ust. 1 odpowiedzialnym za sporządzenie *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024*, oraz jej aktualizacji, jest Wójt Gminy. Także do Jego obowiązków należy sporządzanie co dwa lata – na podstawie art. 87 ust. 5 – sprawozdania z realizacji programu opieki nad zabytkami i przedłożenie go do akceptacji Radzie Gminy.

Sporządzenie sprawozdania pozwoli na ocenę skuteczności realizacji zapisów *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024*, pozwoli na ocenę realizacji wskaźników Programu, a także umożliwi sformułowanie i wprowadzenie do Programu niezbędnych korekt, zmian lub uzupełnień.

Dla właściwej oceny jakości realizacji *Aktualizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2018–2021* zastosowane zostaną następujące wskaźniki:

Priorytet I.	
Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk	
Kierunek działania 1.	
Tworzenie warunków prawnych dla właściwej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	
Działanie	Wskaźnik / Opis wskaźnika

Działanie 1. Przyjęcie przez Radę Gminy „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024” oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	<ul style="list-style-type: none"> • przyjęcie uchwałą Rady Gminy <i>Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024</i>, • przedłożenie w 2020 r. przez Wójta Gminy Przytyk sprawozdania z realizacji Programu
Działanie 2. Konsekwentna realizacja polityki planistycznej na obszarze gminy uwzględniającej zasady ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> • powiększania % pokrycia obszaru gminy aktualnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
Działanie 3. Przyjęcie przez Radę Gminy uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Przytyk na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach położonych na terenie Gminy Przytyk.	<ul style="list-style-type: none"> • Gmina Przytyk dysponuje aktualną uchwałą, • liczba obiektów zabytkowym objętych wsparciem finansowym
Działanie 4. Aktualizacja / sporządzenie nowego <i>Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych Gminy Przytyk</i> .	<ul style="list-style-type: none"> • gmina dysponuje aktualnym <i>Gminnym planem ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych</i>.
Działanie 5. Weryfikacja i uzupełnienie Gminnej Ewidencji Zabytków.	<ul style="list-style-type: none"> • gmina dysponuje zweryfikowaną, aktualną GEZ, • liczba i różnorodność obiektów ujętych w GEZ
Kierunek działania 2. Ochrona i rewitalizacja krajobrazu kulturowego gminy	
Działanie 1. Opracowanie <i>Studium wartości kulturowych Gminy Przytyk</i> .	<ul style="list-style-type: none"> • gmina dysponuje dokumentem analitycznym z możliwością wykorzystywania na potrzeby prac planistycznych, programowania strategicznego, działań rewitalizacyjnych itp.
Działanie 2. Opracowanie i przyjęcie „uchwały reklamowej” porządkującej estetykę w gminie.	<ul style="list-style-type: none"> • gmina dysponuje uchwałą regulującą problematykę reklam
Działanie 3. Coroczne przeznaczanie środków z budżetu Gminy Przytyk na dofinansowywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	<ul style="list-style-type: none"> • liczba obiektów zabytkowym objętych wsparciem finansowym z budżety gminy • kwota przeznaczana na dofinansowania
Działanie 4. Prowadzenie okresowej kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych.	<ul style="list-style-type: none"> • liczba obiektów zabytkowych w skali r/r objętych okresową kontrolą
Działanie 5. Rewitalizacja historycznego systemu wodnego rzeki Radomki	<ul style="list-style-type: none"> • w terenie usytuowane są tablice informacyjne dotyczące kształtu historycznego układu wodnego Radomki i historycznych urządzeń wodnych;

	<ul style="list-style-type: none"> wyznaczone są dwie trasy turystyczne – rowerowa i do turystyki biegowej lub nordic walking; gmina dysponuje kompleksowym studium wykonalności dla projektu rewitalizacji historycznego układu wodnego Radomki; po uzyskaniu dofinansowania projektu rewitalizacji gmina dokonuje sukcesywnej odbudowy historycznych urządzeń wodnych oraz historycznego układu wodnego Radomki
Działanie 6. Przygotowanie Studium wykonalności dla projektu badawczego i rewitalizacyjnego „Fortalicjum Ostrów – rewitalizacja pamięci”	Gmina dysponuje opracowanym Studium wykonalności dla projektu badawczego i rewitalizacyjnego „Fortalicjum Ostrów – rewitalizacja pamięci”, stanowiącym punkt wyjścia dla rewitalizacji reliktywów dworu obronnego Podłodowskich i wdrożenia nowych produktów turystycznych.
Działanie 7. Opracowanie kompleksowej oferty inwestycyjnej dotyczącej zabytków z terenu gminy	Gmina dysponuje ofertą inwestycyjną obiektów zabytkowych – opracowaną w porozumieniu z właścicielami zainteresowanymi sprzedażą – umieszczoną w lokalnych, regionalnych i ogólnokrajowych kanałach informacyjnych, w tym branżowych portalach nieruchomości
Priorytet II.	
Zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk dla rozwoju turystyki	
Kierunek działania 1.	
Dziedzictwo kulturowe źródłem rozwoju turystyki	
Działanie 1. Opracowanie i przyjęcie <i>Programu rozwoju turystyki Gminy Przytyk do 2030 r.</i>	<ul style="list-style-type: none"> gmina dysponuje opracowanym dokumentem
Działanie 2. Rozwijanie istniejących i tworzenie nowych produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> liczba osób korzystających z istniejących produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym
Działanie 3. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym	<ul style="list-style-type: none"> liczba imprez związanych z lokalnym zasobem zabytkowym liczba osób uczestniczących w imprezach związanych z lokalnym zasobem zabytkowym

Działanie 4. Organizacja Turnieju Rycerskiego im. Rodu Podlódowskich	<ul style="list-style-type: none"> • gmina organizuje coroczne Turnieje Rycerskie im. Rodu Podlódowskich • liczba osób uczestniczących w turnieju / liczba wydarzeń zorganizowanych w związku z turniejem
Działanie 5. Organizacja Średniowiecznych Jarmarków św. Wita i św. Mikołaja	<ul style="list-style-type: none"> • gmina organizuje coroczne Średniowieczne Jarmarki św. Wita i św. Mikołaja • liczba osób uczestniczących w jarmarku / liczba wydarzeń zorganizowanych w związku z jarmarkiem
Kierunek działania 2. Wykorzystanie wartości dziedzictwa kulturowego do kreowania projektów turystyki kulturowej	
Działanie 1. Stworzenie oferty naukowej dla uniwersytetów technicznych i przyrodniczych	<ul style="list-style-type: none"> • gmina dysponuje merytoryczną ofertą zajęć dydaktycznych wraz z ofertą zaplecza logistycznego zajęć
Priorytet III. Edukacja i promocja – dziedzictwo kulturowe jako podstawa budowania tożsamości i świadomości „małej ojczyzny” – Gminy Przytyk	
Kierunek działania 1. Działania edukacyjne w zakresie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy	
Działanie 1. Kreowanie i wspieranie programów edukacyjnych kierowanych do użytkowników i właścicieli obiektów zabytkowych w zakresie stosowania zasad konserwatorskich.	Wdrożone są stałe szkolenia (cykliczne lub organizowane w zależności od potrzeb) kierowane do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
Działanie 2. Wspieranie projektów i programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do pełnej inwentaryzacji przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.	Realizowane są działania badawczo-dokumentacyjne. W 2023 r. Gmina dysponuje katalogiem zidentyfikowanych i opisanych zjawisk ze sfery dziedzictwa niematerialnego zidentyfikowanych na terenie miasta.
Działanie 3. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa i z okazji Międzynarodowego Dnia Zabytków	Realizowane są wydarzenia związane z EDD włączające społeczność lokalną organizowane w szerokiej współpracy instytucji kultury (GOK, Muzeum w Radomiu), szkół, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi.
Działanie 4. Inicjowanie i wspieranie projektów / zajęć edukacyjnych związanych z ochroną i upowszechnianiem wiedzy o lokalnym dziedzictwie kulturowym.	Realizowane są projekty edukacyjne w szerokiej współpracy z instytucjami kultury (GOK, Muzeum w Radomiu), szkołami, a zwłaszcza organizacjami pozarządowymi.
Kierunek działania 2. Działania promujące materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe gminy Przytyk	

Działanie 1. Budowa i promocja gminnego systemu informacyjnego o zabytkach.	Uruchomiony jest i wypełniony podstawowymi treściami portal internetowy – gminny system informacji o zabytkach.
Działanie 2. Wystąpienie do starosty o umieszczenie na zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znaku informacyjnego, iż zabytek ten podlega ochronie.	Zgodnie z przepisami, wszystkie obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Przytyk mają oznaczenia.
Działanie 3. Opracowanie systemu identyfikacji wizualnej i informacyjnej dla obiektów zabytkowych na terenie Gminy Przytyk.	Obiekty zabytkowe, ulice, miejsca wydarzeń lub związane z historycznymi postaciami są oznaczone tablicami informacyjnymi zgodnie z <i>Systemem identyfikacji wizualnej dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk</i> .

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Bezpośrednim źródłem finansowania zadań zapisanych w *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024* jest budżet Gminy Przytyk. Jednak znaczna część zadań zapisanych w *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2021–2024* może być finansowana z innych źródeł – np. poprzez pozyskiwanie dotacji ze środków publicznych, będących w dyspozycji:

- **Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego** w ramach Programów Ministra⁷¹ takich jak:
 - Ochrona zabytków*, którego celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane przez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne;
 - Kolekcje muzealne*, którego celem jest wspieranie działalności muzeów poprzez tworzenie oraz systematyczne wzbogacanie zbiorów i kolekcji o randze narodowej i regionalnej;
 - Wspieranie działań muzealnych*;
 - Kultura ludowa i tradycyjna*;
 - Ochrona zabytków archeologicznych*;
 - Wspieranie samorządowych instytucji kultury* – opiekunów miejsc pamięci;
 - Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju*;
 - „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”*, której celem jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na pokrycie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o dofinansowanie w ramach programów europejskich;

⁷¹ Szczegółowe informacje – <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-mkidn-2020> ⁷³

Dz.U. z 2017 r., poz. 1674.

- inne programy, w których mogą się mieścić cele związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego, np. program „Kultura cyfrowa”;
- **Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – dotacje udzielane są na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (rozdz. 7). Szczegółowe zasady ubiegania się o dotację regulują przepisy rozporządzenia *Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków*⁷³ oraz zasad opisanych na stronie internetowej Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie⁷²;
 - **Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej** – np. w ramach programu priorytetowego *Poprawa jakości powietrza, cz. 2. Zmniejszenie zużycia energii w budownictwie*⁷³. Aktualne programy są realizowane w horyzoncie czasowym 2015–2020,

należy spodziewać się informacji o planowanych programach w nowym horyzoncie czasowym 2021–2026 – istotnym ze względu na okres realizacji *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Przytyk na lata 2018–2021* kolejnych edycji;

- **Funduszu Kościelnego** zarządzanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – o wsparcie finansowe na prowadzenie prac konserwatorskich lub budowlanych przy zabytkowych obiektach sakralnych mogą ubiegać się jednostki kościelne⁷⁴;
- **Marszałka Województwa Mazowieckiego** – w ramach programów pomocowych – w tym w szczególności RPO Województwa Mazowieckiego w nowym horyzoncie czasowym na lata 2021–2027. Na stronach: www.funduszeuropejskie.gov.pl⁷⁵ i www.interreg-central.eu⁷⁶ znaleźć można aktualne informacje na temat europejskich funduszy strukturalnych i działających w ich ramach programów;
- **Narodowego Instytutu Dziedzictwa** – w ramach programów NID, np. *Wspólnie dla Dziedzictwa*⁷⁷, adresowanego do organizacji pozarządowych, którego celem tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń.

⁷² <https://bip.mwzk.pl/dokument/43>

⁷³ Szczegółowe informacje – <http://nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-krajowe/programy-priorytetowe/>

⁷⁴ Szczegółowe informacje – <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-kościelny>

⁷⁵ Szczegółowe informacje – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>

⁷⁶ Szczegółowe informacje – <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/National-Contact-Point-PL.html>

⁷⁷ Szczegółowe informacje – https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Konkursy/WSPOLNIE-DLADZIEDZICTWA/EDYCJA%202019/index.php?sphrase_id=62634

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

12.1. Gminny mechanizm finansowy opieki nad zabytkami

Zadania z zakresu ochrony zabytków jakie mogą być realizowane przez samorząd gminny mają swoje źródło w przepisach wielu aktów prawnych wymienionych w części 3 niniejszego dokumentu, w szczególności *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* i *ustawy o samorządzie gminnym*, gdzie jako jedno z zadań własnych gminy uznano: [...] *sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami* (art. 7, ust. 1, pkt 9).

Jedną z form realizacji zadań gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest udzielanie dofinansowań na realizowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. Podstawą tego działania jest przepis art. 81 ust. 1 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. W związku z nim organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego mogą przyjmować uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu JST na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w ewidencji gminnej, a znajdujących się na terenie właściwej gminy.

Wydaje się, że podjęcie takiej inicjatywy przez Radę Gminy Przytyk jest w pełni uzasadnione. Wygospodarowanie w budżecie gminy nawet niewielkiej kwoty z przeznaczeniem na wsparcie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach znajdujących się na terenie gminy, jest działaniem ze wszech miar pożądanym. Wsparcie jakiegoś mógłby udzielać samorząd gminny właścicielom obiektów zabytkowych – także ujętych w gminnej ewidencji zabytków – miałoby oprócz wymiernego charakteru, także poważny walor edukacyjny i promocyjny. Ze środków gminnych poprzez udzieloną dotację można m.in. współfinansować opracowywanie dokumentacji projektowych niezbędnych do uzyskania pozwoleń właściwych organów (w tym konserwatorskich), na realizację prac przy obiektach zabytkowych.

13. Załączniki

13.1 Karta zabytku Gminy Przytyk

W pkt. 8.1. niniejszego *Programu*, zaproponowano wdrożenie szczegółowego katalogu obiektów, mogących stanowić ofertę inwestycyjną dla podmiotów zainteresowanych podjęciem lub rozwojem działalności gospodarczej na terenie gminy Przytyk – szczególnie turystycznej lub okołoturystycznej⁷⁸.

⁷⁸ Por. Priorytet I – *Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego Gminy Przytyk*; Kierunek działania 2 – *Ochrona i rewitalizacja krajobrazu kulturowego gminy*; Działanie 7 – *Opracowanie kompleksowej oferty inwestycyjnej dotyczącej zabytków z terenu gminy*.

W takim katalogu mogłyby znaleźć się obiekty będące własnością zarówno komunalną, jak i prywatną – w przypadku zainteresowania ich właścicieli taką formą wsparcia sprzedaży zabytkowej nieruchomości.

Na potrzeby katalogu proponuje się wprowadzenie specjalnej karty, z jednej strony unifikującej dane dotyczące poszczególnych obiektów, zaś z drugiej wprowadzające doń informacje bardzo istotne z punktu widzenia potencjalnego inwestora.

Zakres proponowanych informacji powinien obejmować następujące zagadnienia:

- Nazwa zabytku, dane adresowe, status własnościowy
- Opis zabytku – data powstania, historia zabytku, opis techniczny
- Zalecenia konserwatorskie wydane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – powinny zawierać niezbędne informacje dotyczące możliwych działań w obiekcie (przekształcenia obiektu, konieczne działania konserwatorskie i remontowe wraz z metodami ich przeprowadzenia itp.)
- Zestawienie istniejących dokumentacji konserwatorskich, technicznych i projektowych
- Dokumentacja fotograficzna obiektu
- Opinia organizacji branżowej, np. Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Ogólnopolska Rada Konserwatorów Dzieł Sztuki, Stowarzyszenie Architektów Polskich, Stowarzyszenie – działanie fakultatywne.

PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY PRZYTYK
Krzysztof Wlazło